

**MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE CULTURĂ ȘI ISTORIE MILITARĂ**

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE**

COHORTA

**REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ
nr. 1-2, 2016**

Revistă științifică fondată în 1999

ISSN 1857-0100

CHIȘINĂU-2016

Colegiul de redacție:

dr. Vitalie CIOBANU, redactor-șef

Coordonator:

mem. cor. AȘM, dr. hab. prof. univ. Demir DRAGNEV

Membrii colegiului:

dr. hab. Ion ȘIȘCANU

dr. hab. Gheorghe COJOCARU

dr. hab. Valentin TOMULEȚ

dr. Constantin MANOLACHE

dr. Cornel ȚUCĂ (România)

dr. Mihail E. IONESCU (România)

dr. Ioszeff HOLLO (Ungaria)

dr. Michał MACKIEWICZ (Polonia)

cerc. șt. Valeriu RUSU

cerc. șt. Eduard OHLADCIUC

cerc. șt. Sergiu MUNTEANU

cerc. șt. Gheorghe BĂLAN

cerc. șt. Natalia CODREANU

cerc. șt. Nicolae CIOBANU

Recenzenți oficiali:

dr. hab. Nicolae ENCIU

dr. Ion XENOFONTOV

cerc. șt. Sergiu CATARAGA

Secretar responsabil:

dr. Sergiu BACALOV

lectori: Valentina COSMESCU, Alexandru COSMESCU

paginare și copertă: Kateryna RUSSU

traducere: Natalia CODREANU

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul textelor.

© Centrul de Cultură și Istorie Militară

© Institutul de Istorie

S U M A R

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Eugen CERNENCHI

Bugeacul într-un raport militar rusesc de la mijlocul sec. XVIII 7

Sergiu BACALOV

Militarii otomani din Bender la sfârșitul sec. XVIII.

Cazul lui Abrail (Vasile Abramov), fiul lui Ali-aga 26

Vitalie CIOBANU

Instaurarea administrației militare în Basarabia 39

Pavel MORARU

Activitatea Serviciului de contrainformații româno-rus

pe Frontul din Moldova (1916-1918) 45

Michał MACKIEWICZ

Arsenalul unui armate renăscute: armamentul armatei poloneze

în 1918-1921 60

Gheorghe COJOCARU

Negocierile tehnico-militare sovieto-române de la Tiraspol

(august – noiembrie 1923) 69

Ion CHIRTOAGĂ, Valentina CHIRTOAGĂ

Confruntări sovieto-americane și criza rachetelor din Cuba 77

Ion COROPCEAN

Reintegrarea în viața civilă a militarilor trecuți în rezervă 92

DIN ISTORIA DIPLOMAȚIEI

Sergiu DEMERJI

Diplomați basarabeni. Contribuții documentare la biografia lui Luca A. Neaga,

consulul Rusiei în Candia și Smirna 103

Mariana BAGRIN

Conferința de la Potsdam – ultima conferință interaliată

din anii celui de-al Doilea Război Mondial 117

Ruslana GROSU

Aspecte politico-juridice privind promovarea diplomației pragmatice
în contextul consolidării vectorului oriental ca o componentă
a politicii externe a Republicii Moldova (1991-2014) 128

MODIFICĂRI DE FRONTIERE

Eugen-Tudor SCLIFOS

Delimitarea frontierei în Basarabia (1856-1857).
Atitudinea Franței și Rusiei, reflectate în documente franceze 153

VIAȚA MILITARILOR ÎN IMAGINI

Eduard D. GHERCIU

O fotografie cu militari izbișteni 166

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

Sergiu TABUNCIC

Un revolver *Lefauchaux* descoperit la Cușmirca (r. Șoldănești) 169

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Boieri bucureșteni în slujba Rusiei 178

Sergiu BACALOV

Basarabenii participanți la Primul Război Mondial 182

Andrei EMILCIUC

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

Eugen CERNENCHI

Budjak in a Russian military report from middle of XVIIIth century 7

Sergiu BACALOV

Ottoman military in the city of Bendery in the late XVIIIth century.
Biography of Abrail (Vasily Abramov), son of Ali-aga 26

Vitalie CIOBANU

The establishment of administration in Bessarabia 39

Pavel MORARU

The Romanian-Russian Contra Information Services' activity
on the Moldavian Front (1916-1918) 45

Michał MACKIEWICZ

The Arsenal of an Army Reborn:
the Armament of the Polish Army in 1918-1921 60

Gheorghe COJOCARU

Soviet-Romanian military-technical negotiations in Tiraspol
(August-November 1923) 69

Ion CHIRTOAGĂ, Valentina CHIRTOAGĂ

Soviet-American Confrontations and the Cuban Missile Crisis 77

Ion COROPCEAN

The reintegration of disbanded soldiers into civilian life 92

FROM THE HISTORY OF DIPLOMACY

Sergiu DEMERJI

Bessarabian diplomats. Documentary contributions to the biography
of Luca A. Neaga, the consul of Russian Empire in Candia and Smyrna 103

Mariana BAGRIN

Potsdam Conference – last interallied conference
of the years of World War II 117

Ruslana GROSU

The political and legal issues on promoting of the pragmatic diplomacy
in the context of the oriental vector' consolidation as a component
of the Republic of Moldova' foreign policy (1991-2014) 128

CHANGING BOUNDARIES

Eugen-Tudor SCLIFOS

Border demarcation in Bessarabia (1856-1857).
The attitude of Russia and France in the french documents 153

MILITARY LIFE IN PICTURES

Eduard D. GHERCIU

A photo with soldiers from the Izbiște village 166

ARCHAEOLOGICAL FINDINGS

Sergiu TABUNCIC

Lefauchaux Revolver Discovered in Cușmirca (Șoldănești District) 169

REVIEWS

Boyars from Bucharest, serving in Russia 178

Sergiu BACALOV

Bessarabians participants in First World War 182

Andrei EMILCIUC

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Eugen CERNENCHI *

BUGEACUL ÎNTR-UN RAPORT MILITAR RUSESC DE LA MIJLOCUL SEC. XVIII

Documentul pe care îl prezentăm mai jos a fost depistat în *Arhiva Istorică Centrală de Stat a Ucrainei* (Центральний Державний Історичний Архив України), în fondul 59, *Cancelaria Gubernială Kiev*; include anii 1709-1781 și 9996 de dosare.

Competențele Cancelariei Guberniale din Kiev erau diverse și, deoarece până în a doua jumătate a sec. XVIII, această regiune a Imperiului Rus se afla la hotarele de sud-vest ale statului, printre ele se numărau: paza granițelor, organizarea pichetelor de pază a hotarelor, colectarea taxelor vamale, construcția liniilor de apărare, instalarea carantinelor antiepidemiologice la graniță, eliberarea pașapoartelor pentru intrarea sau ieșirea din țară, expedierea corespondenței diplomatice, soluționarea conflictelor de la hotarele cu Hanatul din Crimeea și cu Rzeczpospolita etc.

În prima jumătate a sec. XVIII, hotarele dintre Imperiul Rus și Hanatul din Crimeea s-au stabilizat, mai ales după războiul ruso-turc din 1735-1739, soldat cu pacea de la Belgrad, care fixa granițele și impunea un control mai riguros asupra migrației popoarelor nomade din stepele nord-pontice, în primul rând nogaii, dar și asupra incursiunilor cazacilor în teritoriile tătare. Frecvențele încălcări, comise fie de tătari și nogaii, fie de cazaci, necesitau menținerea unor contacte permanente între autoritățile ruse și cele crimeene.

* Cernenchi Eugen, cercetător științific, Institutul de Istorie al AȘM.

Actele supuse atenției se referă la relațiile conducerii Guberniei Kiev cu factorii de decizie din teritoriile din sudul spațiului pruto-nistrean, aflate sub administrare otomană și tătară, denumit și Bugeac. De transportarea peste hotare a corespondenței gubernatorilor era responsabilă echipa de reitari¹ pentru corespondența internă și externă, ce activa în cadrul Cancelariei Guberniale. Inițial, dosarul cercetat de noi întrunea 60 de file, acum numără doar 8 file și conține două documente. Primul este un jurnal-raport de călătorie, scris de vahmistru Ilia Tarasov, trimis cu scrisori la serasker-sultanul hoardei din Bugeac, Devlet Ghirai² și la seraskerul Cetății Benderului, Mehmed Emir pașa de către I. I. Kostiurin³, ober-comendant al Cetății Kiev-Pecersk, gubernator interimar al Kievului. Al doilea document reprezintă o traducere a scrisorii de răspuns, trimisă de Devlet Ghirai lui I. I. Kostiurin. Din câte cunoaștem, aceste acte nu au fost publicate până la acest moment.

Ilia Tarasov⁴ s-a aflat în misiune în decembrie 1752, documentele fiind scrise la întoarcere, în ianuarie 1753. Numele lui este menționat și cu referire la alte misiuni. Cercetătorii Ion Chirtoagă și Dan Haidarlî, menționează în studiile lor relațiile acestuia cu privire la situația din Țara Moldovei în anii 1758-1759, făcând referință la documente din Arhiva Politicii Externe a Imperiului Rus⁵. Am găsit în același fond al Arhivei Istorice Centrale de Stat a Ucrainei un dosar al altei misiuni a lui Ilia Tarasov în Țara Românească, la București, la domnul Scarlat Ghica⁶, în martie 1759⁷.

¹ „Рейтарская команда для иностранных и внутренних посылок” – vezi A. B. Макидонов, *Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века*, Просвіта, Запорожье, 2011, c. 11-12; reitarii – cavalerie grea, apărută în Rusia în sec. XVII.

² Devlet al IV-lea Ghirai, sultan (serascher) în hoarda din Bugeac (1750-1756); kalga (1767); han al Hanatului din Crimeea (1769-1770, 1775-1777).

³ I. I. Kostiurin (1718-1790), colonel, ulterior brigadier, ober-comandant al Cetății Kiev-Pecersk (1747-1753); gubernator interimar al guberniei Kiev (din 29 septembrie 1752); vicegubernator, în rang de general-maior (din 1753); consilier secret (din 1755), vezi A. B. Макидонов, *Персональный состав...*, c. 8, 10, 17.

⁴ Ilia Tarasov – vahmistru, apoi podporucik și porucik în echipa de reitari din Kiev, vezi A. B. Макидонов, *Персональный состав...*, c. 12.

⁵ Ilia Tarasov este menționat pe la 1758, ca făcând parte din solia lui Obreskov (probabil este vorba despre reprezentantul rus de la Constantinopol, Alexei Mihailovici Obreskov, rezident la Istanbul între 1752-1768), vezi Ion Chirtoagă, Dan Haidarlî, *Contribuții la studiul situației politico-demografice în Bugeac și în dreapta Nistrului pe marginea unui document inedit (secolele XVI-XVIII)* // Revista de Istorie a Moldovei, 2001, nr. 1-4, p. 120; Dan Haidarlî, *Relațiile politice dintre Moldova și Hanatul din Crimeea în sec. XVIII (1718-1774)*, Teză de doctor în științe istorice, Chișinău, 1998, p. 89, nota 13; p. 171, nota 69 – *Журнал подпоручика Ильи Тарасова, рапорт от 9 января 1759* // Архив внешней политики России, Ф. 112, оп. 1, 1759, д. 1.

⁶ Scarlat Ghica, domn al Moldovei (1757-1758), domn al Munteniei (1758-1761, 1765-1766).

⁷ *Arhiva Istorică Centrală de Stat a Ucrainei*. F. 59, *Cancelaria Gubernială Kiev*, inv. 1, dos. 3250.

Din jurnalul de călătorie vedem că funcțiile lui Tarasov nu se rezumau la expedierea corespondenței, dar și la spionaj, colectarea de informații și stabilirea legăturilor cu rețeaua de informatori din Țara Moldovei și teritoriile tătare. Cu această ocazie, în jurnal s-au strecurat și un șir de relatări privitoare la Moldova și Bugeac, care sperăm să prezinte interes pentru cercetători.

1.

Дело объ отправлении Киевской Рейтарской Команды вахмистра Ильи Тарасова к Буджацкому сераскер-султану и к Бендерскому сераскер паше съ писмами, 1752-1753 годовъ.

Журнал содержанной киевских рейтар вахмистрwm Ілею Тарасовым во время посылки ево къ буджацкому Султану Девлетъ Гирею и къ бендерскому Паше и къ Сороцкому капитану Емандакию с писмами что имъ вахмистром Тарасовымъ в бытность ево въ Буджаке и в оба пути о секретном деле и о протчих тамошних обращениях разведано и присмотрено, явьствуеть ниже.

Числа	А имянно м[е]с[я]це декабре
4	По втправлении и с Киевской Губернской Канцеляріи з даным толмачемъ следовал до Василкова:
5	По втправлении із Василкова с данными въ конввій двумя малоросийскими козаками за границею полскою областію чрезъ местечка Погребища, Неимеровъ, Тамашъ Поле, в село Цыкиновку: 11 декабря прибыл. Тогожъ числа въ полскомъ селе Цыкиновке заподлинно увестился что въ турецком городе Хотине злая опасная болезнь н[ы]не находится і нимало не утихаеть да уже и в Полскои области в местечке Жванце грасовать начала. И для тои предоствирожности около Жванца от полскои команды учрежденъ крепкия караулы. А о кроме тех местъ нигде о нои не слышно. Тогожъ числа чрезъ Днестръ в волоское местечко Сороку переправясь прибыл и тамошнему капитану Емандакию писмо вручил.

12	Съ секретнымъ коренсподентом перколабом Андронакиемъ двоекратно виделся секретно точію писемъ никакие не дал, и на словах ничего не объявил. А объявил что по отезде із Сороки переводчика Семенова вновь вредителнаго к Россіиской стороне да и ничего не имеется. А егда де от н[ы]не въ предъ что надобное въ ползу Россіи получить оное чрезъ нарочного не упуская времени прислать к границе, обещался да просил онъ, Андронакиі, чтоб на посланное от него прошеніе резолюция последовала в непродолженіи.
13	Отправился из Сороки къ Бендерам Волохию где всячески секретно іскусным способом о вредителнѣх къ Россіиской стороне обращеніях разведывано точію о нападеніи на Новую Сербию не слышно.
16	Въ Бендеръ прибѣл і писмо бендерском сераскерь-паше Эмир Мегмету вручено і никаких обстоятельствъ прѣтивных Россіи не слышно.
17	Отправлен із Бендеръ с одним татаринѣм Мегметом в низъ рекою Днестромъ волоскими селами къ буджацком султану.
18	В Хан-Кисшласы где султанъ Девлетъ Гирей резиденцію імеетъ прибѣл и поставлен на квартире в волоской слободе у волошина Матвея. І по полдни въ 1-ом часу прислан въ квартиру татаринъ Кудлагай Гаджи подлежащее къ султану писмо принял. И какъ писмо от него вручено султану тотъ же татаринъ паки пришел въ квартиру спрашивал не имель ль сверхъ писма на словах что говорить. І егда де что імеете то и къ султану ітти приказано а ежели не имеете велено быть въ квартире. На что сказано что на словах не имею ничего, точію Его Сіятелству от Г[оспо]дина Брегадира и Киевского Оберъ коменданта дружелюбное почтеніе принести імею. Для тои притчинъ то представлено что бѣть деиствително у султана, а ежелиб того не представил тоб у султана не бѣть. И тогожъ времени с темъ татаринѣмъ къ султану въ ево покои воишол где самъ султанъ Девлетъ Гирей і протчая старшина персон до 50 сидели. Отдавъ султану уклонъ і какъ выше объявлено дружелюбное почтеніе принесь, султанъ* Али Ага паки спрашивал не имель что сверхъ писма на словах донести. На что ответствовано что нічего не имею. Потѣмъ самъ султан Девлетъ Гірейі свое

* Агасы

19

устно сказал извол говорить. Султан-агасы Али Ага (который по султане Девлетъ Гирей первой) начал чрезъ присланого со мною толмача говорить: «На словахъ ничего не имеете, а что де в присланном писме написано все то не правда. Разве де такая обстоятельства пьянши или пленнши говорил; слыхано б де то чтоб мы вчено утвержденнши с Россійскою Имперіею трактатъ безъ указу, Падышаха нарушили». По вкончаніи техъ словъ: самъ Султан Девлетъ Гирей свое устно паки сказавъ: никакъ де не можно утвержденной при трактате царской печати нарушить.

Затемъ объявлено ітъти въ квартиру.

По полдни въ 2-омъ часу присланъ въ квартиру татарин, чтобъ ітъти къ султану. І какъ воишелъ въ султанскія покои самъ султанъ і протчая старшина сидели такимъ же порядкомъ какъ і первіе, ничего не говоря; потчеванъ кофею.

Вруча ответное писмъ сказалъ султанъ-агасы Али Ага: отъ Его Сіятелства Г[оспо]дину Брегадиру і Киевскому Оберъ кмммendantу дружелюбное почтение свидетелствую.

І тако отправился темъ же трактомъ къ Бенъдерамъ. В бѣтность же в пути і въ Ханъ Кишласы обхождение ихъ было благосклонное.

В бѣтность въ Ханъ-Кишласы в ихъ обращенияхъ секретно проведено что при салтане Девлетъ Гирей въ Хан-Кишласы въ собраніи обеихъ Буджацкеи і Нагайской Орды одни только мурзы і протчая старшина однихъ мурзъ 540 ч[ел]л[ов]к[е]къ. А приготвлении воинскихъ никакихъ нѣтъ и сверхъ того духовной чину какъ і о то всехъ то слышно отъ многихъ, толкожь содержатся се суетно, что крымского хана братъ султанъ мурадіи Кирымъ Гирей посьсоряся съ ханомъ братомъ своимъ за то что ево султана-мурадіи въ колги не произвелъ, съ Крѣму і знатною командою до 120 ч[ел]л[ов]к[е]къ въ Кинбурхъ прибѣлъ і намеренъ бѣлъ следовать чрезъ Очаковъ въ Ханъ-Кишласы чтобъ султана Девлетъ Гирей отъ команды отрешить і командовать Буджацкою і Нагайскою Ордами. Толкъ ханъ ускоря воспретилъ ево намереніе начавъ отъ Кинбурха в Ачаковъ і по реке Днестре по вьсемъ местамъ вьсе перевозныя суда і лотки подъ крепкія караулы взяты а инныя у жителей уже і на дворахъ находятся. І тако онъ султанъ-мурадіи Кирымъ Гирей і поднесъ въ Кинбурхѣ пребъвается.

Крымской Ханъ прислал к нему 4-х мурзъ, чтоб его возвратить в Крым. Он тех мурз живота лишил головы имъ отрубил. А самъ намяревается итъти к колмыкам а к каким имянно за краткою времени не разведано. А находящеися в Ханъ-Кишласы султанъ Девлетъ Гирей въ немалой опасности ныне находится чтоб следующей с Крыму султан ему каких обидъ не учинил і Буджацкой і Нагайской Орде под свою команду не взял бъ, и для того обеихъ Ордъ противъ ево султана старшину и мурзы собрал къ себе въ Ханъ-Кишласы і для предостврожности обеи орды в готовности толко без собранія находятся. Да и так еще проведено, яко показной султанъ-мурадий следует къ Константинополю в жалованья ему деревни. Однако жъ для предписанных обстоятельств в том ему не верят, и с Ханъ-Кишласы отъ султана Девлет Гирея къ хану писано – повелено ль будет султана-муради на Буджаки пустить. Толко на то ещѣ резолюция не получена.

Ногайская орда кочует к Белу-граду на Очаковской степи, между Очаковым и реки Днестрь. В тех же Ханъ-Кишласы находится следующий в Крым прибывший изъ Польши посыланной в Польшу посланником татарской мурза Шага, а в какия места былъ послан и зачем неизвестно.

В Хан-Кишласы при султани Девлет Гирее находится один татарин Кудлагай-Гаджи, которой часто посылается к городу Архангелскому и в польское местечко Умань к полковнику Ортынскому о взятии ведомостей о обращениях и строениях при тех местах, и, так слышно до приезда моего толко два дни как прибыл к султану.

А чтоб орда Буджацкая и Ногайская имели намерение напасть сей зимы на російския границы, на Новую Сербию, о том ниже мало слышно. И егда б таковое у них злое намерение было, тому утаиться б никак невозможно, яко о том в оба пути и в бытность в Ханъ-Кишласы всяческими секретными искусными и прилежными способы разведывано, толко о нападении на російския границы ниже одно слово где слышно.

В бытность же в Ханъ-Кишласы сыскан искусно один пленной, польской подданной, турецкаго и татарскаго языка свободно знает (который бывал в Константинополь при россий-

20

ском дворе и оттуда съехал), объявил что он сего года лето все и осень на Буджаке у татар работал, а в Ханъ-Кишласы пришел толко одна неделя, у котораго искусным порядком о татарских намерениях разведывано, толко ничего не слышно о том, и лошадей не кормили и не кормят, толко де татаре обеих ордъ, для предписаннаго султана-мурадия беспокойства, в готовности ныне находятся; что и конвойный татарин сходно объявил.

Буджацкой орды султан, который с командою на черкесские татары нынешняго года пошел: обратно отуда на Буджаки ещё не прибыл: и татарами черкесскими со всею командою атакован, а от Буджацкой и Ногайской ордъ к тем отакованным в сикурсъ наряду ещё не слышно. А о кубанских татарах и о их обращениях будучи в оба пути и въ Хан-Кишласы за далностю их от техъ местъ и весті я ни какова не получил.

Въ бытность мою въ Ханъ-Кишласы проведено секретно: вниз по реке Днестре въ волоском селе Паланке, которое от Белграда расстояниемъ в 3-х сагатах, тому два м[еся]ца с половиною уже минуло, в одного татарского мурзы весь дом 13 человек, заповетрясь моровою язвою – померли и для той причины село то заперто и никого въ то село и изъ села не допускають. Точію от того вѣремени и порке съ опасной болезни в том селе нет.

И с Ханъ-Кишласы въ Бендеръ прибыл и с пашинским писаремъ Базілиемъ Молчаномъ тоекратно виделся и одно закрытое письмо и цыдулку на полскомъ деалекте толко при двух наших персонах секретно мне вручил. Сверх того объявил что ему въ правлении въ Бендерах писарской должности въ ден Светлыя Пасхи годъ уже выидеть и егдаж я надобенъ Россіи, просимъ награждения за евъ корреспонденцию, будучи не надобенъ, онъ Молчан въ Бендерах другои годъ жить не хочетъ. А какъ де удовольству быть от Россійской стороны то точно толко для одной Россіи другои годъ жить обещается.

Крымская почта и ис Полщи и ему о тамошнихъ обращенияхъ въ Бендерах еще не получена и такъ объявля ему что чрез две недели получитя.

А что надобе будетъ уведомить обещался. Да просил онъ, Молчану егда к нему какая надобность последуетъ ему чтоб присылать постоянных и яскусных людей.

	Онъ же объявил что от Бендерского Паши посланъ, тому уже третья неделя къ городку Архангелскому и въ Киевъ с писмами татаринъ Линка Ибрагим Ака с таким намерениемъ чтоб быть ему, начавъ от Архангелского даже до Киева вьсю границу і новостроющіяся слободы осмотреть і о тамошних обращениях ведомости получить и такъ объявил чтоб ево татарины вьнутрь границъ і въ Киевъ не впускать а принявъ писма ево на границе до ответа удержатъ. Да сверхъ того обо всех и малейших Россіиских обращеніях Уманской полковник Артынскии, Бендерского Пашу уведомлеетъ.
21	Известной Молчанъ объявил что под 21 декабря въ вечеръ привезенъ въ Бендеръ под караулом въ железах два яньчара і сказываютъ де быть то они убили некакого Россіиского человека а куриера или свободного онъ, Молчанъ за краткостію времени подлинно не знаетъ.
22	Ягорлыцкой греченин священник Іоанъ объявил что следовал чрезъ Ягорлыкъ ис Крыму въ Полщу 15 декабря полской попь посланной от Полского кравчаго Корунного Потоцкого къ Хану Крымскому с писмами, возбуждая в тех писмах Хана чтоб разорить при городке Архангелском Новую Сербию. А какой от Хана на то ответ писанъ, онъ, священник не знаетъ. Бендерской Паша к Полскому генералному региментарю с прошениемъ писал чтоб следующих с Волохиі въ Новую Сербию волоховъ чрезъ Полщу не пущать, но имая присылать в Бендеръ. По чему состоящимъ при границе полским командамъ приказъ отданъ, а для страху въ пристойных местах и виселицы на полской стороне поделать велено. А въ Егорлыке уже і поставлена і егда таковыя поймаются вешать велено. А сверх того учрежденъ при турецкой границе по реке Бугу для поимки таковых татарския партии. От Бендерского Паши бендерской жител волошин Анастасіи Бешлыи, да из Дубасар волошинъ Костентин (а прозвани не знаетъ) посланъ въ Новую Сербію, где и по ныне находятся во образе шпионовъ. Да и от Господаря Волоскогw і от Султана Буджацкого много таковых шпионовъ въ Новую Сербию по-

	сылаются, такъ что почти ежедневно с Новои Сербіи въ Бендеръ с ведомостми следуютъ. Темъ ягорлицкой священник кончил. Будучи же в оба пути і в бытность в Ханъ-Кишласы, нигде никаких татарских войскъ кроме что в Ханъ-Кишласы одна старшина і мурзы в собраниі, и воинского приуготовления не видал и никаких противных к Россіи с татарской сторонъ поступок нигде ни от кого не слышал. Вахмистръ Іліа Тарасовъ.
	Arhiva Istorică Centrală de Stat a Ucrainei, Fondul 59, <i>Cancelaria Gubernială Kiev</i>, inv. 1, d. 2175, f. 1-6 verso.

<TRADUCERE>

Dosarul despre misiunea vahmistrului Ilia Tarasov, din Echipa Kieveană de reitari, la serascher-sultanul⁸ Bugeacului și la serascher-pașaua Benderului, cu scrisori, anii 1752-1753.

Jurnalul ținut de vahmistru reitarilor kieveeni Ilia Tarasov în timpul misiunii sale, cu scrisori, la sultanul Bugeacului, Devlet Ghirei, și la pașaua Benderului și la căpitanul Sorociei, Emandachi⁹; cu cercetările și observațiile făcute de el, vahmistru Tarasov, în timpul aflării sale în Bugeac și [în timpul călătoriei] în ambele direcții, despre chestiunea secretă, și despre alte chestiuni de acolo, rezultă mai jos.

⁸ În cadrul Hoardei Bugeac serascher-sultanul avea împuterniciri militar-administrative, economice și juridice depline. După războiul din 1734-1739, sub administrația sa se aflau și nogaii Hoardei Edisan, el reprezentând interesele nogailor în relațiile cu administrația rusă de la hotare și cu Secea Zaporojeană.

⁹ Ar putea fi identic cu Iamandachi, serdar de Orhei, menționat în actele interne în anii '60 ai sec. XVIII – *Perilipsis din scrisorile pentru valea Nemescul de la ținutul Lăpușnei* // Theodor Codrescu, *Uricarul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la Istoria Românilor*, vol. XXIV, București, 1895, p. 425; *Catastif de dăjdii moldovenești (c. 1760)* // Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. XXII, p. 111, 123. De asemenea este menționat într-un rezumat la o hotărâre judecătorească din anul 1818 cu privire la partea Roșculeasă din moșia Găureni pe Botna – *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 39, inv. 10, dos. 1350, f. 34-34v, (aducem mulțumiri și pe această cale domnului Teodor Candu, doctor în istorie, pentru bunăvoința cu care ne-a pus la dispoziție această informație).

Data	Anume luna decembrie
4	După plecarea din Cancelaria Gubernială Kieveană cu tălmaciul [ce mi-a fost] dat am urmat până la Vasilkovo.
5	După plecarea din Vasilkovo cu doi cazaci malorosieni, dați ca însoțitori, peste granița poloneză, prin localitățile Pogrebișce, Nemirov, Tamaș Pole, în satul Țikinovka, la 11 septembrie am ajuns. La aceeași dată, în satul polonez Țikinovka, am aflat în mod sigur, că în orașul turcesc Hotin, o molimă rea și periculoasă bântuie acum și deloc nu contenește; deja și în regiunile poloneze, în localitatea Jvanetș, a început să se răspândească. Și pentru această precauție, lângă Jvanetș, comandamentul polonez a înființat santinele de pază puternice. Și înafară de acele târguri, despre ea [molima] nicăieri nu se aude. La aceeași dată, trecând peste Nistru, în târgul voloh Soroce am ajuns și căpitanului de acolo, Emandachi, i-am înmănat scrisoarea ¹⁰ .
12	Cu agentul secret, pârălăbul Andronache, m-am văzut în taină de două ori, nici un fel de scrisori nu a dat și în cuvinte nimic nu a spus. Ci a declarat, că după plecarea din Soroce a tălmaciului Semionov, nimic dăunător pentru partea rusă nu s-a întâmplat. Și de acum înainte, cele trebuincioase pentru cauza Rusiei, el a promis, că printr-un curier, fără zăbavă va trimite spre graniță. Și a rugat el, Andronache, ca la petiția trimisă de el, să urmeze răspunsul imediat.
13	Am pornit din Soroce spre Bender prin Volohia ¹¹ , unde, în secret, prin mijloace meteșteșugite despre pericolele îndreptate împotriva Rusiei am cercetat, de asemenea și despre atacurile asupra Serbiei Noi ¹² , [nimic] nu se aude.
16	Am sosit în Bender și scrisoarea pentru serascher-pașaua Benderului, Emir Mehmet, a fost înmănată și nu se aude despre nici un fel de împrejurări potrivnice Rusiei.
17	Trimis din Bender cu un tătar, Mehmet, în josul râului Nistru, prin satele volohe, la sultanul din Bugeac.

¹⁰ Ilie Tarasov s-a reținut la Soroce între 6-13 decembrie, probabil că aici putea fi un punct de carantină.

¹¹ Autorul jurnalului, pentru a desemna Țara Moldovei și pe locuitorii ei, folosește numele de Volohia, Valahia, volohi, termeni tradiționali utilizați în spațiul slav de răsărit.

¹² Serbia Nouă – provincie rusă la graniță cu Rzeczpospolita și Hetmanatul Ucrainei, formată după 1751, populată cu refugiați din Țările Române și peninsula Balcanică.

18	În Han-Chişlasă¹³, unde sultanul Devlet Ghirai își are reședința, am sosit și [am fost] pus la gazdă în slobozia volohă, la volohul Matei. Și la amiază, la ora unu, a venit la gazdă tătarul Cudlagai Hagi și a aprimit scrisoarea destinată sultanului. Și cum scrisoarea de la el a fost înmănată sultanului, același tătar, iarăși a venit la gazdă și a întrebat dacă nu am avut, pe lângă scrisoare, de spus ceva prin cuvinte, și dacă „de aveți ceva atunci și la sultan s-a poruncit să mergeți, iar dacă nu aveți, s-a ordonat să rămâneți la gazdă”. La aceasta s-a răspuns că, prin cuvinte nimic nu am [de comunicat], doar că Luminăției Sale [sultanului] de la Domnul Brigadir și Ober-comendantul Kievului, am de transmis considerațiile sale prietenoase. Pentru aceste motive, am arătat că [ar trebui] să fiu cu adevărat la sultan, iar dacă acestea [considerațiile brigadirului] nu le-ași înfățișa, atunci să nu fiu la sultan. Tot atunci, cu acel tătar, la sultan, în încăperile lui am intrat, unde însuși sultanul Devlet Ghirei și alte căpetenii, în număr de până la 50 de persoane ședeau. Oferindu-i sultanului plecăciunea și cum e menționat mai sus am anunțat considerațiile prietenoase. De asemenea, Sultan^{*14} Ali Aga a întrebat dacă nu am, pe lângă scrisoare, să transmit ceva mai mult prin cuvinte. La ce s-a răspuns că, nu am nimic. Apoi, însuși sultanul Devlet Ghirei a binevoit să vorbească. Sultanul-agasă¹⁵ Ali Aga (care pe lângă sultanul Devlet Ghirei este cel dintâi) a început, prin tălmaciul trimis cu mine, să vorbească „Prin cuvinte nimic nu aveți, iar ceea ce e scris în scrisoarea primită, toate acelea sunt un fals. Poate astfel de circumstanțe unul beat sau un prizonier le-a spus; unde s-a mai auzit ca noi, tratatul încheiat și întărit cu Imperiul Rus, fără porunca Padișahului să-l încălcăm”. La finele acelor cuvinte, însuși Sultanul Devlet Ghirei, iarăși în cuvinte a spus: nicidecum nu se poate, un tratat întărit cu pecete împărătească, să fie încălcat.
* Агасы	
19	Apoi s-a anunțat să plec la gazdă. Pe la amiază, la ora două, a venit la gazdă un tătar, ca să mă duc la sultan. Și cum am ajuns în încăperile sultanului, însuși sultanul și alte căpetenii, stăteau în aceeași ordine ca și în prima [audiență], fără a spune nimic; am fost servit cu cafea.

¹³ Reședința hanilor din Bugeac de lângă Akkerman, astăzi s. Udobnoe, r. Belgorod-Dnestrovsk, reg. Odessa, Ucraina.

¹⁴ Asteriscul [*] aparține autorului raportului, iar în câmpul unde este pusă data este scris <agasi>

¹⁵ Sultan-agasî, cea mai înaltă dregătorie pe lângă conducătorul Hoardei Bugeac.

Înmânând scrisoarea de răspuns, sultan-agasă Ali Aga a spus: din partea Luminăției Sale, îi mărturisim respectul nostru prietenesc, Domnului Brigadir și Ober-comendantului Kievului.

Și apoi am pornit pe același drum [înapoi] spre Bender. Când m-am aflat în drum și în Han Kișlasâ, tratamentul lor a fost binevoitor.

Când am fost în Han Kișlasâ, în secret am aflat că pe lângă sultanul Devlet Ghirai, în Han Kișlasâ în adunarea ambelor Hoarde, Bugeac și Nogai sunt mârzaci și alte căpetenii, doar mârzaci [sunt] 540 de oameni¹⁶. Și pregătiri militare nu sunt și de la starea duhovnicească ca și de la toți, de la mulți, se aude, doar că toate sunt o forfătă, precum că fratele hanului crimeean, sultan-muradi¹⁷ Qirim Ghirai¹⁸, certându-se cu hanul, fratele său, pentru că pe el, sultan-muradi, nu l-a făcut kalga; din Crimeea cu un detașament ales, de până la 120 de oameni, a venit în Kinburh¹⁹, și avea intenția să urmeze prin Oceakov, în Han Kișlasâ, ca pe sultanul Devlet Ghirai de la conducere să-l înlăture și să conducă cu Hoardele Bugeac și Nogai. Însă, hanul, în grabă s-a opus intențiilor sale; începând de la Kinburh, în Oceakov și de-a lungul râului Nistru prin toate locurile, toate vasele și luntrile de la treceri, să fie luate sub pază puternică, iar altele deja la locuitori în gospodării se află. Și așa, sultan-muradi Qirim Ghirai, până astăzi în Kinburh se află.

Hanul Crimeei a trimis la el patru mârzaci, ca să-l întoarcă în Crimeea. El [Qirim Ghirai] acelor mârzaci le-a luat viața, tăindu-le capul. Iar el intenționează să se ducă la calmâci, dar la care anume, din cauza timpului scurt, nu am putut cunoaște. Și sultanul aflat în Han Kișlasâ, Devlet Ghirai, este acum în pericol, pentru ca sultanul [Qirim Ghirai] ce vine din Crimeea să nu-i pricinuiască neplăceri

¹⁶ Pentru o cartografiere a așezărilor tătare din Bugeac și ale neamurilor nogaice de aici, vezi Sergiu Bacalov, *Размышления об территориальном расселении татаро-ногайских родоплеменных групп на юге Пруто-Днестровского междуречья (в XVI-XIX вв.)* // «Әділеттің» ғылыми еңбектері / Научные труды «Әдилет», Каспийский Общественный Университет, Алматы, 2012, № 2 (40), с. 157-170.

¹⁷ Sultan-muradi – identic cu *nureddin-sultan*, titlu purtat de a treia ca importanță persoană în ierarhia politică a Hanatului din Crimeea.

¹⁸ Este vorba de Qirim Ghirai (fratele hanului de atunci al Crimeei, Arslan Ghirai (1748-1756, 1767)) care s-a dezis de funcția de *nureddin-sultan* (1748-1750), fiind înlocuit cu Devlet Ghirai, fiul lui Arslan Ghirai. Mai târziu Qirim Ghirai va ajunge han al Crimeei (1758-1764, 1768-1769). A fost instigatorul rebeliunii nogailor, care au jefuit Țara Moldovei în 1758. Vezi Dan Haidarlî, *Relațiile politice dintre Moldova și Hanatul din Crimeea în sec. XVIII (1718-1774)*, p. 87-112.

¹⁹ Kinburn – cetate otomană la gurile Niprului.

și Hoardele Bugeac și Nogai să nu le ia sub conducerea sa, și pentru aceasta, împotriva sultanului, ambele Hoarde, căpeteniile și mârzacii i-a adunat la sine în Han Kișlasâ și pentru precauție ambele hoarde sunt în alertă, doar că fără a fi adunate. Și așa încă am aflat, că numitul sultan-muradi pleacă la Constantinopol în satele donate lui. Însă, pentru circumstanțele menționate, lui nu i se dă crezare și din Han Kișlasâ de la sultanul Devlet Ghirai i s-a scris hanului – dacă i s-a permis sultanului-muradi în Bugeac să vină. Dar pentru aceasta încă nu s-a primit răspuns.

Hoarda Nogai migrează spre Cetatea Albă, în stepa Ocaekovului, între Oceakov și râul Nistru. Tot în Han Kișlasâ se află tătarul murza Șaga, care se duce în Crimeea, venind din Polonia, trimis în Polonia ca curier, dar în ce locuri a fost trimis și pentru ce nu se știe.

În Han Kișlasâ pe lângă sultanul Devlet Ghirai se află un tătar Kudlagai-Gagi, care deseori este trimis în orașul Arhanghelsk²⁰ și în târgul polonez Uman la polcovnicul Ortânskii, cu vești și cereri și [cu] construcțiile din acele locuri, și se aude că a venit la sultan cu două zile înaintea mea.

Însă, ca Hoarda Bugeac și Nogai să aibă intenții să vină în iarna aceasta asupra granițelor ruse, [și] asupra Noii Serbii, puțin ce se aude. Și dacă o astfel de intenție dușmănoasă ar fi fost, aceasta nu ar fi putut fi ascunsă, căci despre aceasta în ambele direcții [ale călătoriei] și aflându-mă în Han Kișlasâ, am cercetat prin felurite mijloace secrete și meștejugite, dar numai despre atacarea graniței ruse nicăieri nici un cuvânt nu se aude.

Tot aflându-mă în Han Kișlasâ, cu pricepere l-am găsit pe un prizonier, supus polonez, limbile turcă și tătară le posedă liber (care a fost în Constantinopol pe lângă curtea rusă și de acolo a plecat), a declarat că el în acest an, toată vara și toamna, a lucrat în Bugeac la tătari, iar în Han Kișlasâ a venit acum o săptămână; de la care meșteșugit am cercetat despre intențiile tătarilor, numai că nimic nu se aude despre aceea, și caii nu i-au hrănit și nici nu-i hrănesc, doar că tătarii ambelor hoarde, sunt acum pregătiți pentru tulburările atribuite sultanului-muradi, ceea ce a confirmat și tătarul care ne însoțea.

Sultanul hoardei Bugeac, care cu un detașament, asupra tătarilor cerasieni, anul acesta a fost: de acolo, înapoi în Bugeac încă nu a venit;

²⁰ Arhanghelsk (mai târziu Novoarhanghelsk) – târg-cetate în Novo Serbia (Serbia Nouă) pe râul Siniuha, astăzi regiunea Kirovograd, Ucraina.

20	și de tătarii cercasieni a fost atacat împreună cu întreg detașamentul. Iar despre tătarii din Cuban, fiind în ambele direcții ale călătoriei și în Han Kișlasâ, din cauza depărtării lor de acele locuri [Bugeac], nici o veste nu am primit. Aflându-mă în Han Kișlasâ am cercetat în secret: în jos pe râul Nistru, în satul voloh Palanca, care se află la o depărtare de 3 sagate²¹ de Cetatea Albă, acum două luni și jumătate în urmă, la un mărzac tătar, întreaga casă, 13 oameni, molipsindu-se de ciumă – au murit și pentru aceasta acel sat e închis, și pe nimeni în acel sat și din sat nu-i lasă. Tocmai de la acea vreme epidemie și boală periculoasă în acel sat nu mai este. Din Han Kișlasâ am venit în Bender și cu pisarul pașalei, Vasile Molcean, m-am văzut de trei ori și o scrisoare pecetluită și o ținută în dialectul polon, fiind doar noi în doi, în secret mi le-a înmănat. Pe lângă aceasta a anunțat, că lui în cancelaria din Bender, în funcția de pisar, în ziua Sfintelui Paște i se va împlini un an, și dacă mai suntem trebuincioși Rusiei, cerem remunerare pentru corespondența [informațiile] sa, dacă nu va fi de trebuință, el, Molcean, în Bender anul următor nu mai vrea să locuiască. Iar dacă din partea Rusiei va fi dorință, atunci doar pentru Rusia, e gata să mai trăiască [în Bender] încă un an. Poșta din Crimeea și din Polonia, despre chestiunile de acolo, în Bender, la el [Molcean], încă nu e primită și a fost anunțat că va fi primită peste două săptămâni. Iar ceea ce va fi de trebuință a promis să anunțe. Și a mai cerut el, Molcean, când de la el se va cere ceva, să-i fie trimiși niște oameni [de legătură] permanenți și iscusiți. Tot el a anunțat că, de la Pașa de Bender e trimis, deja a treia săptămână, în orașelul Arhanghelsk și în Kiev, cu scrisori, tătarul Linca Ibraghim Aka, cu intenția ca el, începând de la Arhanghelsk și chiar până la Kiev să cerceteze toată granița și sloboziile noi care se construiesc, și să primească informații [Pașa de Bender] despre chestiunile de acolo; și așa a spus [informatorul Vasile Molcean] ca tătarul în interiorul granițelor și în Kiev să nu fie lăsat, dar, primind scrisorile lui la graniță, să fie reținut până [i se va da] răspunsul. Pe lângă aceasta, despre toate, chiar și cele mai mici chestiuni rosienesci, polcovnicul din Uman, Ortânskii, îl informează pe Pașaua Benderului.
----	---

²¹ Unitate de măsură tătară, 3 ore de mers.

21	Sus numitul Molcean a spus că la 21 decembrie seara au fost aduși la Bender, sub pază, în fiare, doi eniceri și se spune precum că ei ar fi ucis un rus, dar pe un curier sau pe un om liber, el, Molcean, din cauza timpului scurt, nu știe.
22	Preotul grec din Iagorlâc, Ioan, a spus că prin Iagorlâc a trecut, din Crimeea în Polonia, la 15 decembrie, preotul polon, trimis de la krajczy-ul [stolnicul] Coroanei polone Potocki²² la Hanul Crimeei cu scrisori, incitându-l în acele scrisori pe Han, ca să devasteze Noua Serbie de pe lângă orașelul Arhanghelsk. Iar ce fel de răspuns de la Han s-a scris, el, preotul nu știe. Pașaua Benderului a scris o cerere regimentarului general²³ al Poloniei, ca să nu-i lase pe valahii care merg din Volohia în Noua Serbie, prin Polonia, dar, prinzându-i, să-i trimită în Bender. Pentru care, comandanților polonezi care stau la graniță li s-a dat ordin, iar pentru înfricoșare în anumite locuri s-a poruncit facerea unor spânzurători, pe partea poloneză. Și în Iagorlâc deja este pusă [o spânzurătoare] și când [oameni] de aceștea sunt prinși, e poruncă să fie spânzurați. Și pe lângă aceasta, sunt instituite și la granița turcă, pe râul Bug, detașamente tătare, pentru prinderea acestora. De la Pașaua Benderului, volohul Anastasie Beșliu și din Dubăsari volohul Constantin (iar numele nu îl știe), sunt trimiși în Noua Serbie, unde și astăzi se află în chip de spioni. De asemenea și de la Domnul Voloh²⁴ [domnul Țării Moldovei] și de la Sultanul Bugeacului, mulți astfel de spioni sunt trimiși în Noua Serbie, astfel în cât aproape zilnic din Noua Serbie în Bender vin cu știri. Cu aceasta preotul din Iagorlâc a finisat [transmiterea informațiilor]. Fiind în ambele direcții ale misiunii și aflându-mă în Han Kișlasă, nicăieri nici un fel de armate tătare, înafara unei căpetenii și a unui mârzac adunați în Han Kișlasă și alte pregătiri militare, nu am văzut, și nici un fel de fapte potrivnice Rusiei din partea tătarilor, nicăieri de la nimeni nu am auzit. Vahmistrul Ilie Tarasov

²² Este vorba de marele magnat din familia Potocki – Franciszek Salezy Potocki (1700/1720-1772), krajczy-i (stolnic) al coroanei polone între 1736-1754.

²³ Regimentarul general – *regimentarz* (polon.), funcție în armata polonă (sec. XVII), inițial, adjunct al hatmanului; în sec. XVIII, regimentarii generali comandau detașamentele militare ale confederațiilor nobiliare din Rzeczpospolita.

²⁴ Constantin Racoviță, domn al Țării Moldovei în 1749-1753, 1756-1757.

2.

Fila 7

Переводъ с писма Буджацкого Сераскера Султана Девлетъ Гирея
к Брегадиру и Киевскому Оберъ Коменданту Костюрину, полученного
в Киеве, Генваря 2 дня сего 1753 году.

Истиннейший Высокопочтеннейшій и Многолюбнейшій Господинъ
Брегадиръ и Оберъ Комендантъ нашъ іскринънейшій и благоприятнейшій
соседъ.

Ныне отправленное дружеское Ваше писание с вахмистромъ Ильею Тарасовымъ получить имель и содержание оногo довольно выразумел. И явно есть, что какъ в настоящее время противно заключенному между обоими Империями мирному трактату ни один ч[e]л[o]в[e]къ от стороны нашей не пристойныя поступки чинить не дерзалъ, такъ и от самага того времени, какъ онои между Блистательно и Всероссийскою Имперіею утверждень, со всякимъ удобовозможнымъ способомъ договорныя кондиціи охранять и защищат старательство прилагать мы не оставляли, а особливо Ево Пресветлости Всемиловитѣишего и Превысочайшій санъ имеющего Г[o]c[y] д[a]ря нашего Хана высочайшего соизволение не имеется, чтобъ какія самоволцы воровскія поступки чинит дерзали, но всегда высочайшія ордеры о содержаніи соседственной дружбы и добраго согласія подтверждаютъ. И тако от сеи стороны, кроме совершеннаго наблюденія і охраненія мирныхъ кондиціи ничего не имеетца. Токмо от давнихъ летъ произходящія Запорожскими Казаками непристойныя поступки въ обидахъ нашей стороне то есть // (Fila 7 verso) отогнаниємъ табунныхъ лошадей купцовъ и протчихъ путешествующихъ людей грабленіємъ, і иныя многія приключенныя области нашей обиды і грабительства учиненныя вамъ приятелю нашему самимъ довольно известно. А н[ы]не слышали мы что крайнымъ нашимъ границамъ прибыло еще множественное число воиска то есть драгунъ, компанейцовъ и колмыкъ о которыхъ мы спрашивали для чего такое собрание учинено. На что ответствовали что они де присланы не для чего іного токмо для караулу і охраненія по силе обоими Имперіями востановленногo вѣчнаго мира от произходящихъ поступковъ воровскихъ і самовольныхъ людей. И ради усмирения и поимонъ злодеевъ покою же и тишины і имеющеюся между обоими Высокими Имперіями добрососедственную дружбу защищать. Чему мы сначала поверя весьма порадовались. Токмо все сие во лжу обратилось и сначала ихъ приезде поучиненному ихъ ответу вопреки все чинится и более прежняго злодейства умножилось. Прежде сего хотя и воровали, токмо ночью

порою по пяти и по десяти лошадеи отгоняли. А н[ы]не в день при всех по пятидесят, по шестидесят, по сту, по сту по пятидесять, і до двух сотъ лошадеи, воловъ и протчих сортовъ скота отгоняют и уезжают и караулных лошадеи силою отнимають. Прежде караулных людеи хотя и лавливали токмо живых // (Fila 8) отпускали. А н[ы]не до смерти побивают и когда изымание о томъ чинено было, то по болшой части все выше предписанное явилось у караулных ваших людеи, близъ границъ расположенных. Того ради для охранения нашей области, при концах своихъ границъ определили небольшое число людеи, а чтоб сеи караулъ нашъ Россиіския границы не входили и никакому скоту похищенія не чиниль, определены от васъ парочно веренныя командиры, и сеи караулъ не для чего иного поставлень, токмо для защищенія единого нашей области людеи. Тако і изволте верить что от нашей стороны отнюд ни каких обидъ приснучено не будетъ Точию Запорожския ваши казаки какъ летом такъ и зимою, ночью же и днем и иногда от противныхъ мирном трактату поступокъ и никогда не воздерживаются. И тако едино токмw уповаемъ от васъ нашего приятеля что вы какъ темъ своимъ казакам, такъ и караулным определеннымъ людмъ Вашимъ наикрепчаишия свои ордеры разослать имеете, чтоб в противность восъстановленному между обоими Высокими державами вечно мирному трактату, грабительствъ і иных несносных обидъ чинить не отваживались, о покое же и тишине обоимъ сторонамъ рачительное свое старание приложить не оставите.

В протчем же здравие і долгоденствие ваше да умножится всегда.

<TRADUCERE>

Traducere din scrisoarea Serasker-Sultanului Bugeacului Devlet Ghirei
către Brigadirul și Ober Comandantul Kievului, Kostiuirin,
primit în Kiev,

Ianuarie în ziua a 2-a acestui an 1753.

Veritabile, Respectabile și Preascumpule Domnule Brigadir și Ober Comandant, al nostru sincer și favorabil vecin.

Trimisă acum, amicala Dumneavoastră scrisoare, cu vahmistrul Ilie Tarasov, am primit-o și conținutul ei l-am înțeles pe deplin. Este evident, că în prezent, conform tratatului de pace, încheiat între ambele Imperii, nici un om din partea noastră acte necuviincioase nu a îndrăznit să înfăptuiască, și așa este din vremea când acesta a fost întărit între Înalta [Poartă – *n.n.*] și Imperiul Rus; cu toate mijloacele posibile nu am încetat să depunem stăruințe să păzim și apărăm condițiile tratatului, și o altă înaltă poruncă a Luminăției Sale, Preabunului și Preaînaltului,

Domn al nostru, Hanul, nu este; ca anumiți samovolnici să nu îndrăznească să pricinuiască hoții, ci întotdeauna înaltele porunci au confirmat buna vecinătate, prietenie și buna înțelegere.

Și așa, din această parte, în afară de vegherea și păzirea condițiilor păcii, nimic nu este. Doar că, de mulți ani au loc fapte necuviincioase ale Cazacilor Zaporojeni, aceasta se face spre paguba părții noastre: prin furtul hergheliilor de cai, prin jaful negustorilor și altor călători și multe alte fapte pricinuite părților noastre, obide și jafuri; Domniei Voastre, prietenului nostru însuși, vă este cunoscut pe deplin. Și acum am auzit noi că la granițele noastre de margine au venit un număr mare de armate, anume dragoni, detașamente de cavalerie și calmâci, despre care noi am întrebat, pentru ce o astfel de concentrare s-a făcut. La care s-a răspuns, precum că ei sunt trimiși pentru nimeni altceva de cât să păzească, prin forța ambelor Imperii pacea veșnică restabilită, de la fapte de hoție și oameni samovolnici; și pentru reprimarea și prinderea răufăcătorilor, pentru pace și liniște și pentru apărarea prieteniei și buneii vecinătăți între ambele Ilustrele Imperii. Pentru care, noi la început crezând, foarte ne-am bucurat. Numai că toate acestea s-au transformat în minciună și de la venirea lor, necătând la răspunsurile pe care le-au dat, se fac și se înmulțesc și mai mult ca înainte răutățile. Înainte, chiar dacă furau, [se întâmpla] doar noaptea, câte cinci și câte zece cai îi goneau. Iar acum, ziua, în văzul tuturor, câte 50, câte 60, câte 100, câte 150 și până la 200 de cai, boi și alte feluri de vite, le gonesc și pleacă; și caii de santinelă îi iau cu de-a sila. Înainte, pe oamenii din santinele, chiar dacă îi prindeau – doar vii, și îi lăsau. Iar acum până la moarte îi bat, iar când s-a făcut retrocedarea [bunurilor furate], atunci în mare măsură, toate cele mai sus înscrise, s-au găsit la santinelele voastre, amplasate lângă graniță. Pentru aceasta, pentru paza regiunii noastre, la marginile granițelor ei, am pus un număr nu mare de oameni, iar pentru ca aceste santinele ale noastre să nu intre în granițele Rusiei și să nu facă furturi de vite, au fost numite de voi echipe perechi, și aceste santinele nu sunt puse pentru altceva, decât pentru paza comună a oamenilor din țările noastre. Așadar, binevoiți să credeți, că din partea noastră în nici un caz, nici un fel de nedreptăți nu vor fi făcute. Doar cazacii voștri Zaporojeni, atât vara, cât și iarna, noaptea și ziua, de la fapte potrivnice tratatului de pace nici odată nu se abțin. De aceea nădăjduim că numai de la Voi, prietenul nostru, atât acelor cazaci ai Voștri, cât și santinelelor cu oamenii Voștri, aveți să le trimiteți ordinele Voastre stricte, ca în conformitate cu tratatul de pace veșnică, restabilit de ambele Ilustre imperii, jafuri și alte grave obide să nu se încumete să facă, ci pentru pace și liniște ambele părți să nu înceteze să depună ale lor eforturi.

În rest, sănătate și mulți ani să aveți întotdeauna.

SUMMARY

In this study are presented two documents from Central State Historical Archives of Ukraine, Kiev (Центральний Державний Історичний Архів України, м.Київ), the Fond 59 – Kiev Gubernial Chancellery. Both documents refer to relations between Kiev Gubernial officials with decision makers from southern area of Pruto-Dnestr region called Budjak, which was under Ottoman and Tatar administration. The first record is a travel-report diary written by vahmistr Ilya Tarasov, he was sent by I. I. Kostiurin, ad-interim Kiev Governor with his correspondence to Devlet Giray, serasker-sultan of Budjak horde, and Mehmed Emir Pasha, serasker of Bender Fortress. The second document are translated of the answer letter which was sent by Devlet Giray to I. I. Kostiurin. In accordance with that records we know that Ilya Tarasov was on mission in December 1752, and were written in January 1753 when he return from mission. From Tarasov's travel diary we conclude that his functions not limited to the posting, but also has had mission to spying, to colect intelligence gathering and establishing links with the network of informants from Moldova Principality and territories controlled by Tatars. On this occasion, in his diary was crept a series of information regarding Moldova and Budjak, which completed our knowledge's about the situation in this area at the middle of the XVIIIth century.

Sergiu BACALOV *

**MILITARIII OTOMANI DIN BENDER
LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA.
CAZUL LUI ABRAIL (VASILE ABRAMOV),
FIUL LUI ALI-AGA**

În anul 1538 turcii au anexat Tighina de la Țara Moldovei și au edificat acolo cetatea Bender, care a deținut un loc important în sistemul otoman de fortificații de la nord de Dunăre¹. Pe timp de pace Benderul era un centru important de colectare a informațiilor de ordin politic și militar referitoare la Polonia și Rusia, dar și loc de unde se supravegheau statele vasale (Hanatul Crimeii, Țara Muntenească, Țara Moldovei). Cetatea Bender a avut un rol important în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX. Ea a fost cucerită de ruși în trei rânduri, în anii 1770, 1789 și 1806. Cel mai îndelungat și mai dificil asediu, însoțit de multiple pierderi umane, a fost acel din anul 1770. Asediul, asaltul și cucerirea cetății Bender din iulie-septembrie 1770 constituie un episod marcant al istoriei militare a spațiului pruto-nistean. În prezentul studiu

* **Bacalov Sergiu**, dr. conf., Centrul de Cultură și Istorie Militară.

¹ Dinu Poștarencu, *Din istoria Tighinei*, Chișinău, 1992, 150 p.; Георгий О. Аставацатуров, *Бендерская крепость*, Бендеры, ООО «Петица», 1997, 175 c.; Ion Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Chișinău, Prut Internațional, 2004, 276 p.; Mariana Șlapac, *Cetăți medievale din Moldova, mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea*, Chișinău, Arc, 2004, 372 p. (Despre sistemul de fortificații ale cetății Bender vezi p. 146-152, iar pentru imagini și planuri – planșele 24, 25, 26).

vom examina un document inedit, din anul 1818, ce conține informații noi privitoare la *turcii-benderlii*² în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774.

În istoriografie, participarea armatei ruse la asediul, asaltul și cucerirea cetății Bender din 1770 a fost reflectată detaliat, ceea ce nu putem spune despre armata otomană. Cu acest prilej, ne-am propus să evidențiem unele aspecte necunoscute referitoare la activitatea militarilor turci din Bender.

* * *

Inițial, ca introducere la temă, vom face o descriere succintă a asediului și cuceririi cetății Bender, evidențiind aspectele de interes major pentru problematica enunțată în titlul acestui studiu. Nu vom examina cauzele și motivele războiului din 1768-1774³, ci ne vom concentra atenția doar asupra operațiilor militare.

Oștirea rusă era formată din două armate: Armata I-a, condusă de graful Piotr A. Rumeanțev, a activat în părțile interioare ale Moldovei, de-a lungul Prutului și în regiunea dinspre Dunăre; Armata a II-a (cu un efectiv de 33 000 de ostași), condusă de graful Pavel Ivanovici Panin, a acționat în bazinul Nistrului, pe ambele maluri. Astfel, misiunea cuceririi cetății Bender i-a revenit lui P. I. Panin. Ajungând la Nistru, Armata a II-a s-a divizat: grosul ei a trecut în dreapta Nistrului pe segmentul Ia-gorlâc-Molovata, apoi a urmat cursul râului în jos, prin Ustia, Vadul lui Vodă și Calfa, până la Bender. O parte mai mică a acestei armate, condusă de general-maiorul Kamenski, a urmat marșul în josul Nistrului pe malul stâng, până vizavi de Bender. Astfel, la 15 iulie 1770 cetatea a fost încercuită de pe ambele maluri ale Nistrului⁴.

* * *

În 1769, orașul Bender avea în jur de 5000 de locuitori. Efectivul militar al garnizoanei⁵ cetății Bender în anul 1769 constituia 200 de ostași, numărul lor, în februarie 1770, urmând să fie sporit, prin recrutare, cu încă 1000 de oameni, mi-

² Turcii-benderlii sunt turci din cetatea, orașul și raiaua Bender. Comunitatea turcilor-benderlii a existat în perioada 1538-1806. Comunitatea etno-teritorială a turcilor-benderlii a luat naștere din amestecul mai multor grupuri etnografice de turci, reprezentanții cărora au venit la Bender, în rol de militari, din diferite regiuni ale Asiei Mici și ale peninsulei Balcanice. Treptat, li s-au alăturat musulmani de alte etnii: albanezi, kurzi, arabi. Un anumit rol în formarea specificului etnografic al turcilor-benderlii l-au avut moldovenii, populația băștinașă a raialei Bender.

³ A se vedea detaliat la: E. И. Дружинина, *Кючук-Кайнарджийский мир (его подготовка и заключение)*, Москва, 1955, 367 с.

⁴ Dinu Poștarencu, *Din istoria Tighinei*, Chișinău, 1992, p. 22-35.

⁵ În literatura istorică, termenul „garnizoană” este utilizat cu referință la personalul militar al cetăților. Tot așa vom proceda și în acest studiu.

siune care i-a revenit lui Hasan-aga⁶. În 1829, istoricul Dmitri P. Buturlin afirma că la începutul asediului cetății garnizoana otomană din Bender număra 12 mii de ostași⁷. Conform calculelor făcute de istoricul Andrei Petrov în 1866, rezultă că la momentul începerii acțiunilor militare, în cetatea Bender erau cca 11-13 mii de ostași turci. Același autor, pe baza materialelor Statului Major a stabilit că, pe toată durata asediului, cetatea Bender a avut trei conducători: 1) serascherul Mehmet Urji-Valasi (sau Urfi-Valasi), în funcție până spre finele lunii iulie 1770, când murit pe neașteptate. Unii contemporani au presupus că el s-ar fi otrăvit; 2) unul anonim, care în timpul luptelor a pierdut un picior; 3) Mehmet Emin, pașa cu trei tuiuri, care a fost ales serascher chiar de apărătorii cetății. El a fost cel care a promovat și a aplicat ideea războiului total, fără compromis, în vederea apărării cetății Bender cu orice preț. Aplica pedepse celor ce nu manifestau curaj în luptă. Pentru menținerea spiritului combativ al ostașilor el a tăinuit vestea despre înfrângerea oștirilor otomane în bătăliile de la Larga și Cahul. La începutul lunii septembrie, un moldovan fugit din Bender afirma că Emin-pașa i-ar fi impus pe ostașii turci din cetate să facă legământul sângelui («кровавая каша»), și să jure că vor lupta până la ultima suflare⁸. Se pare că anume grație măsurilor întreprinse de acest serascher cetatea Bender a fost cucerită de către ruși cu mare greutate și cu multe pierderi. Ca urmare, Mehmet Emin-pașa a reușit să-și facă nume bun printre militari, de oștean priceput și neînfricat, însă tot el este și responsabil moral de marile pierderi umane suportate de turci în timpul apărării cetății și de pagubele materiale imense cauzate orașului Bender.

* * *

Operațiunile militare la Bender au cunoscut două perioade distincte: 1) Ase-diul, sau etapa pregătitoare: 15 iulie–13 septembrie 1770. S-a caracterizat prin: săparea tranșelor de către ruși, și instalarea bateriilor cu tunuri și mortiere

⁶ Ion Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei...*, p. 137-138. În secolul al XVIII-lea, majoritatea militarilor din garnizoanele cetăților turcești nord-dunărene practicaau pe scară largă agricultura, inclusiv ienicerii. Ei erau chemați la arme doar în timpul stărilor de război. И. Г. Киртоагэ, *Численность и этнический состав населения городов Бендеры, Килия и Аккерман в XVI-II – начале XIX в.* // Булетинул Академией де Штиинце а РСС Молдовенешть / Известия Академии Наук Молдавкой ССР, серия общественных наук, 1977, № 1, с. 35.

⁷ *Картина войн России с Турцией в царствование императрицы Екатерины II и императора Александра I*. Сочинение генерал-майора Д.П. Бутурлина, СПб., 1829, с. 44-45. Din 12 mii de ostași, șase mii au fost făcuți prizonieri, iar restul au căzut în luptă.

⁸ *Война России с Турцией и польскими конфедератами, с 1769-1774 год*. Составлена, преимущественно, по неизвестным до настоящего времени рукописным материалам, Генерального Штаба капитаном А. Петровым, том 2, Санкт-Петербург, 1866, с.329.

(noaptea 19-20 iulie); bombardarea cetății de către ruși (deosebit de intens s-a bombardat între 22 și 29 iulie); raiduri nocturne ale apărătorilor turci; lupte de poziții (cu atacuri și contra-atacuri, însoțite de pierderi serioase pentru ambele părți); săparea galeriilor subterane pentru instalarea minelor și a contra-minelor. 2) Asaltul, sau etapa decisivă: 14-16 septembrie 1770. S-a caracterizat prin: aruncarea în aer din subterană a unei porțiuni din valul de pământ al cetății. Ca urmare a exploziei a 200-400 puduri de praf de pușcă s-a format un crater de 12 stânjani (cca 24 metri) lățime; atacatorii ruși prin galerii subterane au ajuns la crater, au intrat în șanțul cetății, au escaladat valul cu ajutorul scărilor și au pătruns în interiorul cetății; s-au dus lupte corp la corp pe durata a 9-10 ore; a urmat incendierea orașului și cetății, atât de atacatori, cât de și apărători; au avut loc lupte grele și sângeroase pentru fiecare casă; a urmat refugiarea și baricadarea apărătorilor în citadelă⁹.

* * *

La ambele etape (asediu și asalt), de partea ambelor tabere, a rușilor și a turcilor, au participat activ moldovenii. Știm că de partea rușilor luptau și unitățile de voluntiri constituite din moldoveni sau originari din Moldova. De asemenea, de partea rușilor au trecut mulți moldoveni din raiale, din satele aflate în stăpânirea turcilor și tătarilor, inclusiv unii moldoveni din orașul Bender.

Volintirii formau unități neregulate, alcătuite nu doar din militari profesioniști. Totodată, remarcăm faptul că mulți moldoveni, ca militari de profesie, activau în unitățile de husari ale armatei ruse¹⁰. Este cazul lui Vasile Bulățel, mai mare peste cazacii de pe Don și cei ucraineni. În fruntea volintirilor moldoveni (care erau în număr de câteva sute), a fost numit Târco, un maior din regimentul de husari Sumski. La 10 iulie 1770, volintirii moldoveni conduși de maiorul Târco s-au ciocnit cu turcii la trecătoarea Bâcului, în apropierea satului Calfa. În luptă au fost uciși doi volintiri moldoveni¹¹.

⁹ Журнал военный действий армей Ея Императорского Величества 1769-1771, СПб. Журнал второй армии. 10 июля – 16 сентября 1770, 592 с.; Военный энциклопедический лексикон (в 14 томах). Второе исправленное издание под общим руководством М. И. Богдановича. Том 2. СПб 1853, с. 247-249; А. Петров, Война России с Турцией и польскими конфедератами..., с. 301-337; Г. А. Леер, Энциклопедия военных и морских наук. Том 1. СПб 1883, с. 399-400. Военная энциклопедия (в 18 томах). Под редакцией В.Ф. Новицкого, Санкт-Петербург, 1911, том. 4, с. 468-469; Dinu Poștarencu, Din istoria Tighinei..., p. 22-35; Георгий О. Аставацатуров, Бендерская крепость..., с. 87-95.; Ion Chirtoagă, Tărguri și cetăți din sud-estul Moldovei..., p. 137-138.

¹⁰ Anatol Leșcu, Români în armata imperială rusă, București, 2005, 232 p.

¹¹ Журнал военный действий армей Ея Императорского Величества 1769-1771..., 10 июля 1770; Gheorghe Bezviconi, Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse, București, Tritonic, 2004, p. 180.

În timpul asediului cetății Bender, unitățile de voluntiri moldoveni erau amplasate pe flancul drept, având misiunea de a supraveghea drumul dinspre orașul Căușeni. Se știa că la Căușeni se aflau dislocate trupe tătărești de cavalerie (cca 3000 de oameni). La 19 iulie 1770 voluntirii moldoveni au fost atacați de tătari. Cu ajutorul cazacilor de pe Don, voluntirii au reușit să respingă atacul tătarilor¹².

Unii moldoveni au activat de partea turcilor, s-au cel puțin le-au manifestat loialitate. Se știe că majoritatea populației ortodoxe a orașului Bender era formată din moldoveni¹³. Se pare că otomanii au încadrat în apărarea cetății și populația civilă a orașului.

În perioada asediului, au fost semnalate doar trei cazuri de dezertare din cetate a unor moldoveni („volohi”). Nu știm precis dacă ei erau militari, sau doar făceau parte din personalul auxiliar al cetății¹⁴. Prima dată au fugit de la turci la ruși trei persoane, iar în al doilea și al treilea caz – câte o singură persoană. Toți moldovenii fugari au adus informații importante referitoare la intențiile turcilor. Astfel, pe baza acestor informații graful P. I. Panin a întreprins măsuri suplimentare pentru apărarea taberei, iar trupele ruse n-au fost luate prin surprindere de atacul turcilor în noaptea spre 2 august 1770¹⁵. *Jurnalul de campanie* și materialele Statului Major arată clar

¹² Журнал военный действий армей Ея Императорского Величества 1769-1771..., 19 июля 1770; А. Петров, *Война России с Турцией и польскими конфедератами...*, с. 302. 19 июля «молдавские волонтеры выставлены были по дороге к Каушанам, где находились до 3000 татар. Разъезды их, высланные к Каушанам, были атакованными татарами; донские казаки, занимая неподалеку пост, поспешили на помощь волонтерам».

¹³ И. Г. Киртоагэ, *Численность и этнический состав населения городов Бендеры...*, с. 39.

¹⁴ Știm doar despre unul dintre fugari că era servitorul unui militar turc din cetate, fiind trimis în oraș cu anumite treburi. Deci, este sigur doar faptul că moldovenii au fost prezenți în cetatea asediată ca personal auxiliar.

¹⁵ Журнал военный действий армей Ея Императорского Величества 1769-1771..., 31 июля; 1 августа («из города и сего числа волох высланный господином своим для некоторых нужд в форштадт, пришел в армию, и объявил что ныне командующий паша негодуя на своих за мало оказанную ими на вылазку храбрость, приказал паки всем готовиться на другой, угрожая при том примерное сделать наказание тем, кои окажутся хотя малую при сем случае робость») и 6 сентября 1770 («ушедший из города волох объявил, что весь гарнизон ел с самим пашею по своему обыкновению кашу с клятвою, называемую у них кровеною, чтобы до последнего человека оборонять свою крепость»); А. Петров, *Война России с Турцией и польскими конфедератами...*, с.308 «через несколько часов, по отправлении этого письма, из крепости дезертировали три волоха, которые подтвердили, что выбранный по общему желанию, начальником крепости трехбунчужны Паша-Емин, намерен защищаться... готовится к общей вылазке... На основании этих сведений, граф Панин усилили траншейные прикрытия»; с. 309. «Хотя войска наши и были уже предупреждены о предполагавшемся намерении турок, но бежавший из крепости волох, положительно уверял, что вылазка будет в настоящую ночь; почему были приняты нашей стороны все нужные предосторожности. Действительно, в первом часу ночи на 2-е августа, турки, с большей чем когда нибудь решимостью, устремились для атаки работавшейся 3-й нашей параллели»; с. 329 «Перешедший 6-го числа (сентября) из крепости к нам волох, объявил, что паша бендерский, взял клятву со всего гарнизона драться до последней крайности, и в залог исполнения клятвы, ел вместе с солдатами, так называемую кровавую кашу».

că comandamentul rus era rău informat de situația din tabăra inamicului. În aceste condiții, informațiile aduse de moldovenii fugiți din cetate au fost apreciate înalt, ele având un impact semnificativ asupra desfășurării acțiunilor militare la Bender.

În armata rusă de la Bender au activat nu doar unități de voluntiri moldoveni. Mai existau „volintirii Ordinului Teuton”, „volintirii danezi” conduși de Diuring etc.¹⁶ În timpul asaltului, fiecare dintre cele trei coloane militare ruse (fiecare formată din 4-5 companii de grenadieri, două de muschetari și una de vânători) au fost întărite suplimentar cu câte două companii de voluntiri. Se știe că volintirii singuri s-au cerut ia parte la asaltul cetății Bender. Restul volintirilor au fost dislocați pe flancul stâng, urmând să asigure spatele coloanei nordice. Volintirii din rezervă, conduși de Diuring și Talâzin, au participat la anihilarea contra-atacului cavaleriei turcești, întreprins în timpul asaltului cetății¹⁷.

* * *

În dimineața zilei de 16 septembrie 1770, garnizoana cetății Bender în frunte cu Mehmet Emin-pașa a capitulat. Au fost luați în prizonierat 11 794 de turci, bărbați și femei. Dintre ei, 5390 erau ieniceri și spahii, împreună cu comandanții lor¹⁸.

Pierderile turcilor: a) Conform unui raport al lui Mehmet Emin-pașa, în timpul asediului turcii pierdeau zilnic între 150 și 300 de militari; b) În timpul asaltului cetății, fără acei morți în incendiu, au căzut cca 5000 de persoane¹⁹.

Notă: În istoriografie s-a încetățenit ideea că, în timpul asaltului, cavaleria turcească (cca 2000 de oameni) a izbuti să iasă din cetatea încercuită prin poarta Căușenilor, și-a făcut drum printre oștirile dușmane și s-a retras peste Dunăre²⁰. Însă, conform *Jurnalului de campanie*, dar și în baza materialelor din arhiva Statului Major, reiese că în timpul asaltului au reușit să iasă din cetate 1500 de cavaleriști turci, plus 500 de infanteriști. Ei au atacat tabăra rusă, însă au fost respinși și înfrânți de către ruși. Ca urmare, infanteriștii turci parțial au fost luați în prizonierat, iar cavaleriștii au fost omorâți aproape în totalitate: au rămas vii doar două persoane²¹.

¹⁶ Журнал военный действий армей Ея Императорского Величества 1769-1771..., 6 и 15 сентября 1770.

¹⁷ А. Петров, *Война России с Турцией и польскими конфедератами...*, с. 331. «К каждой из трех атакующих колонн, было еще присоединено по две роты волонтеров, которые сами просили быть участниками в штурме»; «на левом фланке все волонтиры».

¹⁸ *Ibidem*, с. 334.

¹⁹ *Ibidem*, с. 335.

²⁰ Г. А. Леер, *Энциклопедия военных и морских наук*. Том 1. СПб 1883, с. 399-400. Ion Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei...*, 2004, p. 137. În baza mărturiilor polcovnicului Korret.

²¹ А. Петров, *Война России с Турцией и польскими конфедератами...*, с. 333-334.

Pierderile rușilor: a) În timpul asediului: 985 de morți și 2689 de răniți; b) În timpul asaltului: 2593 (687 de morți și 1875 de răniți) persoane²². Pierderi totale, la asediu și asalt: 6236 (1672 de morți și 4564 de răniți) militari, adică 1/5 din armata lui Pavel I. Panin²³.

Trofeele obținute de învingători:

Arme: 348 tunuri (203 de diferite calibre, 55 din fontă, 28 mortiere din aramă, 57 mortiere de tip „Coehoorn”). După alte date: 95 tunuri, 21 din bronz, 74 din aramă²⁴, cca 30 mii de ghiulele pentru tun, 21 mii puduri de praf de pușcă²⁵; După altă sursă: 348 tunuri (203 din aramă, 59 din fontă, 85 mortiere din aramă, 1 mortieră din fontă), 30 mii de bombe, grenade și ghiulele de tun, 21 mii puduri de praf de pușcă²⁶.

Provizii: 50 mii puduri de pesmeți, 400 sferturi («четвертей») de făină de grâu, 400 sferturi de grâu, 5 mii sferturi de mei²⁷; Conform altei surse: 20 mii puduri de pesmeți, 400 sferturi de făină, 400 sferturi de grâu, 15 mii sferturi de mei²⁸. După alte date: cca 80 sferturi (11 tone) de grâu, 400 sferturi de făină, 15 mii sferturi de mei, 15 mii puduri de pesmeți, 172 puduri de sare²⁹.

Pagube materiale suportate de orașul Bender:

Orașul a fost nimicit în întregime. Toate casele au fost arse în incendiul declanșat în timpul asediului.

Destinul celor 11 794 de prizonieri turci-benderlii:

Prizonierii militari – 5554 de persoane, inclusiv ofițerimea: serascherul Mehmet Emin pașa, comandantul Benderului Abdul-efendi cu două tuiuri, Mehmet-pașa cu două tuiuri, Mustafa-aga ciorbași, Tamb-tefterdar-efendi, Tle-tefterdar-efendi, deb-bechir Alabei, Osman-aga bin-bașa, Ispir-aga bin-bașa, Omer-aga topci-bașa, miziur-aga Abdul-pașa, mufti Nure-efendi, Bender-agasi Adji Ali-aga,

²² După alți autori, la asalt rușii au pierdut 2561 oameni (*Военный энциклопедический лексикон* М. И. Богдановича. Том 2. СПб., 1853, с. 247-249), sau 2511 oameni, morți și răniți (Dinu Poștarencu, *Din istoria Tighinei...*, p. 22-35).

²³ А. Петров, *Война России с Турцией и польскими конфедератами...*, с. 335.

²⁴ Ion Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei...*, p. 137-138.

²⁵ *Военная энциклопедия*. Под редакцией В.Ф. Новицкого, Санкт-Петербург, 1911, том. 4, с. 468-469.

²⁶ *Журнал военных действий армией Ея Императорского Величества 1769-1771...*, 15 сентября 1770.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ А. Петров, *Война России с Турцией и польскими конфедератами...*, с. 336.

²⁹ Ion Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei...*, p. 137-138.

odobaşa Ibrahim, orda-agasi Gamil-aga, ienicer-efendi Mustafa-efendi, turmangi Ibrahim-aga, asenchi Ibrahim-aga, asenchi Mehmet-aga, baş-alzendi Mehmet-efendi, 54 de ciorbaşi, 5 dieci, 34 de agale serden-deisî, 213 de bairactari, 177 de agale, 297 de spahii, 4756 de ieniceri, 6240 – alte tipuri de militari³⁰.

Prizonierii turci se aflau într-o stare materială dificilă, fără bani şi haine. Ruşii i-au aprovizionat cu hrană (ştim, de exemplu, că serascherul primea zilnic câte două ruble pentru alimentare, iar fiecare dintre primii nouă ofiţeri arătaţi mai sus – câte o rublă zilnic), le-au dat haine groase, de iarnă, deoarece urmau să fie duşi pe teritoriul Imperiului Rus, în oraşul Pereiaslavl. La strămutarea prizonierilor turci în Rusia s-au folosit peste 600 unităţi de transport: căruţe pentru persoanele de rând, droşte pentru cei de frunte, iar lui Mehmet Emin-paşa i-a fost cumpărată o trăsură. Supravegherea convoiului cu prizonieri a fost încredinţată câtorva regimente militare ruse. Însă, prizonierii din Bender aşa şi n-au ajuns la Pereiaslavl, deoarece în oraşul respectiv a început o epidemie. Ca urmare, li s-au fixat ca loc de iernare satele Zolotonoşa, Irkeevo, Kanovţi, Golmazevo, Pesceanoe, Lipleevo, Egatino, Domantovo, Horovka şi altele din apropiere, împreună cu regimentele ce-i însoţeau³¹. Regiunea de aşezare a turcilor benderlii se afla în Ucraina din stânga Niprului, vizavi de oraşul Cercasî şi în apropiere de Pereiaslavl (vezi *Harta*)³². Se pare că în această zonă geografică au fost aşezaţi cu traiul doar prizonierii de rând, iar cei de rang înalt au fost duşi mai departe, la Sankt-Petersburg, capitala Imperiului Rus.

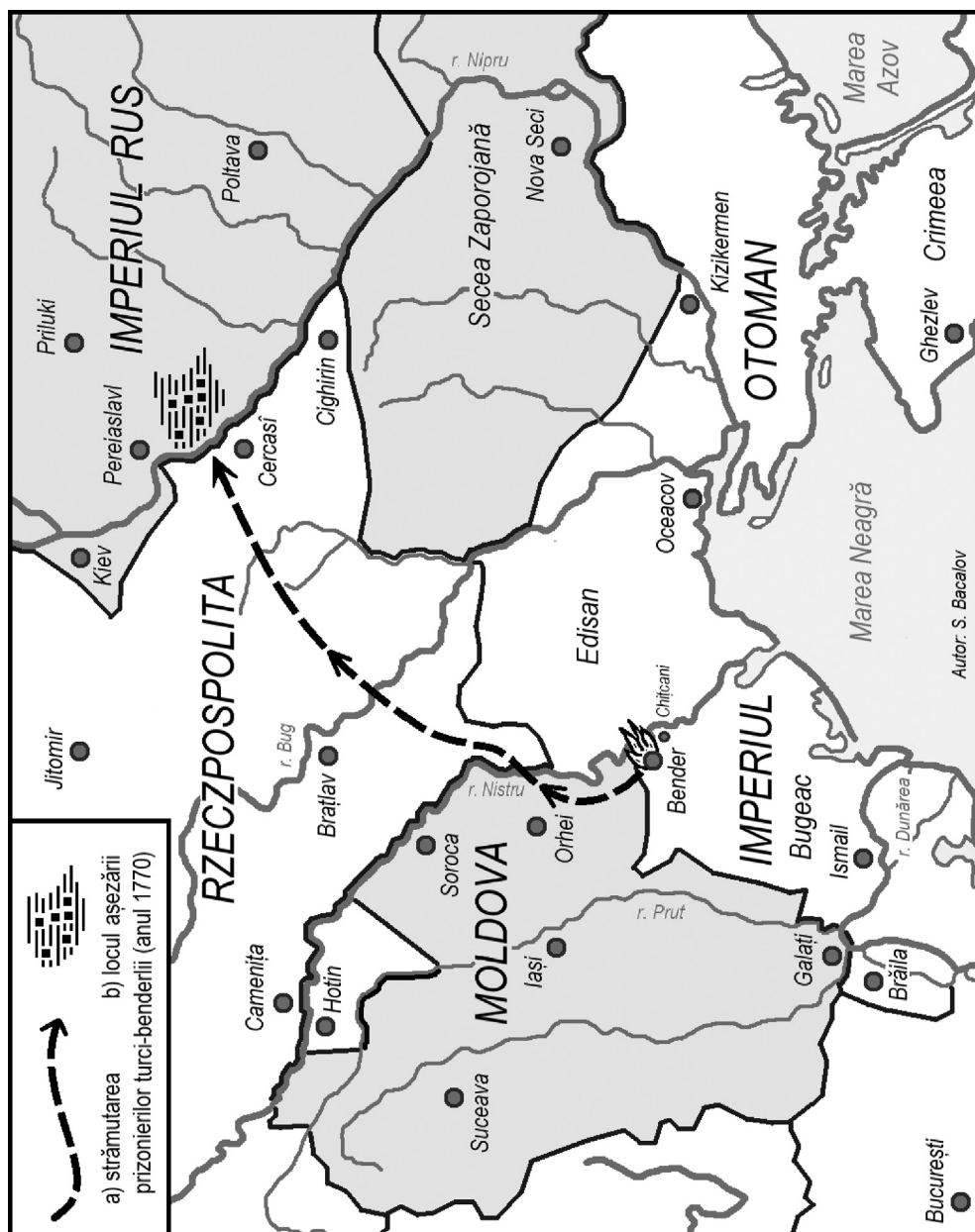
În conformitate cu articolul 25 al tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi (semnat la 10/12 iulie 1774), se prevedea că părţile să elibereze din captivitate prizonierii de război fără răscumpărare³³. Urma să se facă repatrierea prizonierilor. Au fost scutiţi de repatriere doar prizonierii musulmanii convertiţi benevol la creştinism în timpul aflării lor în Rusia, şi prizonierii creştinii trecuţi benevol la islam în timpul aflării lor în Turcia. Probabil o parte din prizonierii turci au revenit la Bender, iar botezaţii au preferat să rămână cu traiul în Imperiul Rus.

³⁰ Журнал военный действий армей Ея Императорского Величества 1769-1771..., 15 сентября 1770; А. Петров, Война России с Турцией и польскими конфедератами..., приложение № 10.

³¹ А. Петров, Война России с Турцией и польскими конфедератами..., с. 336-337; приложение № 10..

³² Actualmente aceste localităţi, populate în majoritate cu ucraineni, se găsesc în raioanele Zolotonoşa (oraşul Zolotonoşa şi suburbia Iarki, satele Ghelmiaziv, Domantove, Pişciane) şi Kanev (satul Lipleave), regiunea Cercasî, Ucraina.

³³ Е. И. Дружинина, Кючук-Кайнарджийский мир (его подготовка и заключение), Москва, 1955, с. 357-358.

* * *

În continuare vom examina, ca studiu de caz, viața și activitatea lui Abrail (Ibrahim), unul dintre acei 11 794 de turci-benderlii luați în prizonierat de ruși în anul 1770, în timpul cuceririi cetății Bender (vezi documentul din *Anexă*). Acest Abrail a fost fiul lui Ali-aga. În 1770, Ali-aga era unul dintre liderii apărătorilor cetății Bender, în funcție de „*pobași-abrodogi*” («побаши-абродожи»), fiind omorât în timpul asaltului cetății. Devenind captiv, Abrail a fost dus la Sankt-Petersburg. Acolo el, de bună voie, s-a convertit la creștinism, luând numele de botez „Vasile”, iar prenumele musulman, „Abrail (Ibrahim, Avraam)”, i-a devenit nume de familie: Abramov. Apoi s-a angajat ca militar în regimentul de gardă de husari (Лейб-гвардейский гусарский полк). Regimentul respectiv, creat în 1774 de cneazul Grigori Potiomkin, avea misiunea de a o însoți pe împărăteasa Ekaterina a II-a³⁴. Activând în această unitate militară, Vasile Abramov a avansat pe scara ierarhică până la gradul de vahmistru (sergent superior – *n.n.*). A fost trecut în rezervă pe motive de sănătate. După trecerea în rezervă, s-a stabilit în Țara Moldovei, în orașul Galați, acolo unde-i locuiau soția și fiica, Flora. Nu știm precis când anume el și-a întemeiat această familie, înainte sau după căderea în prizonierat și convertirea la creștinism. Forma numelui fiicei – Flora –, vine în susținerea versiunii că familia și-a creat-o, fiind creștin, cu o moldoveancă. Vahmistru Vasile Abramov a murit în Galați, înconjurat de familie. Înainte de moarte el a mărturisit precum că moșia Chițcani, din vecinătatea orașelor Bender și Căușeni, a aparținut prin moștenire tatălui său, Ali-aga, și pentru această moșie el însuși a avut pricină de judecată la Divanul Țării Moldovei.

În 1818, Flora, fiica lui Vasile Abramov, după soț Inje-Arnaute, prin intermediul vechilului său, Anastasie Abaza, un locuitor al Chișinăului, a solicitat guvernatorului Basarabiei ca să-i fie restituită moșia Chițcani din ținutul Bender. La cerere ea a anexat patru mărturii de la locuitorii satelor Katajo, uezdul Elizavetgrad, Ciobruți, Hlina și Grădinița, uezdul Tiraspol, toate în gubernia Herson. Mărturiile confirmau identitatea lui Vasile Abramov: precum că înainte de 1770 el a fost benderliu, de confesie musulmană, iar tatăl său, Ali-aga, a stăpânit din vechime moșia Chițcani, pe Nistru, situată între satele Căușeni și Copanca, cu țărină, bălți cu pește și grădini cu vie.

Având în vedere faptul că moșia Chițcanilor era amplasată într-un loc strategic din punct de vedere economic (lângă orașul Bender, pe malul Nistrului, într-o regiune fertilă), admitem că Ali-aga a fost un *zaim*, adică posesor viager de

³⁴ Столетняя служба Л.-Гв. Гусарскаго Его Величества полка. Исторический очерк, СПб., 1875, издание «Досуг и дело», вып. 2, 41 с.

zeamet (moșie cu un venit de 20-100 mii de acce), primit în schimbul exercitării serviciului militar. Deoarece Abrail (Vasile Abramov) susținea că Chițcanii îi sunt moșie moștenită, s-ar putea ca, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ea să se fi transformat din *zeamet* în *ciftlic*.

Autoritățile Basarabiei n-au restituit moșia Chițcani urmașilor lui Ali-aga din cauză că, în conformitate cu legislația imperială rusă, toate pământurile turcilor și tătarilor din raiale și din Bugeac intrate în proprietatea statului nicidecum nu mai puteau fi întoarse foștilor lor stăpâni și nici moștenitorilor acestora.

Referitor la originea lui Ali-aga și a fiului său, Abrail, documentul din 1818 arată clar doar confesiunea lor – musulmană, dar nu și etnia. La prima vedere ei par să fie turci. Însă, știind că nepoata și fiica lor s-a căsătorit cu un Inje-Arnaute, adică cu un albanez, nu excludem faptul că și ei să fi fost niște albanezi musulmani turcizați. Se știe doar că mulți reprezentanți ai comunității albaneze au deținut funcții administrative și militare importante în Imperiul Otoman, inclusiv în provinciile îndepărtate de capitală, precum a fost raiaua Bender.

Anexă

<1818>

Прошение поверенного Фроли¹ Инже Арнауте, кишиневского жителя Анастасия Абазы коим прописывая, что о принадлежащей упомянутой верительницы его Флоры Васильевой дочери Абрамовой, а по можу Инже Арнауте, деревне Кицкани, подано ею г(осподину) полномочному наместнику Бессарабской области и кавалеру прошение, которое в отсутствие Его Высокопревосходительства, г(осподин) действительный статский советник Катакази передал в сей департамент с надписью следующей: прописать Бендерскому Исправничеству исследовать в сем изъясненныя обстоятельства, по елику же при оной прозбе на принадлежность верительницы его помянутой деревни Кицкан, не приложены были документы, а потому представляя таковые ныне, просит учинить местное исследование и за тем доставить верительницы его законное удовлетворение. В первом же ея прошении оная Флора изъяснила дед ея Алли-ага в прошедшую 1770 году с турками войну был в крепости Бендерах со стороны турков начальником в звании побашаброджи, и при взятии штурмом той крепости он убит, сын его Абраиль а просительницы отец взят российскими войсками в плен, и отправлен в столичный город Санкт-Петербург, где принявши он христианскую веру по желанию поступил в службу в Лейб-гусарской полк, по слабости здоровья выпущен в отставку в чин вахмистра, и прибыл за тем в Галацы где дочь его, то есть: верительница его, в то время с матерью находилась на житель-

стве, и в доме ея отец помре, а припумертвии открыл он ей, что показанная деревня Кицканы по правам принадлежала по наследству отцу его Аллиаге, которая лежит по Днестру ниже Бендер, и граничит с правой стороны ганщиною (землею) Каушан а с левой стороны по реке Днестру (с) плавнями рыболовлями, озерами, садами и протчими к тому селению принадлежащими местами, за каковую вотчину и тяжба заведена была в Яском Диване, но по случаю смерти отца ея, дело то осталось без разрешения, а потому и просила зделать о сем следствие и об отдаче ей деревни Кицкан, учинить рассмотрение. Из представленных документов значится, как то: Свидетельство выданною отцу ея отставному гвардии вахмистру Абрамову Херсонской губернии Елисаветградского уезда селения Катажо от поселян, в том что оне действительно знают поименованного Абрамова до за прошедшей 1770 года с Портою Отоманскою войны в могометанском законе, и отца его старо-древняго жителя города Бендер бояра Аллиагу, которой имел издревле вотчину селение Кицканы лежащее вниз по Днестру от города Бендер, граничущее в верх по Днестру же с ханскою землею, а в низ с селением Копанкою, которою отец его владел по правам и документам с принадлежащими к оному степами, рыболовлями и виноградными садами, каковое обстоятельство и принадлежность села Кицкан Аллиаге утвердили и поселяне Тираспольского уезда казенных селений Чобруче, Глинной и Граденицы, от которых там же три свидетельства представлено.

Приказали: Как все оставшиесь после турков имения поступили в казенное ведомство и без Высочайшаго разрешения оные не могут быть отдаваемы, не только наследникам, но даже самим владельцам, то прошение сие и возвратить просительнице с надписью.

Б(ессарабский) г(ражданский) г(убернатор) Катакази

М. Крупенски

С. Ботезат

С. Стурдза

П. Тана<....>

Совет(ник) <.....>

<.....>

¹ Așa este în document.

SUMMARY

Especial Turkish ethnosocial group existed in the city of Bendery in period the 1538-1806 years. They are the result of mixing of different Turkish ethnic groups and other Muslims of the Ottoman Empire (Albanians, Kurds, Arabs), as well as the result influence of local Moldovans.

Siege, assault and capture of the fortress of Bendery in 1770 this is the episode of the Russian-Turkish war of 1768-1774. There participated and Moldovans as part of both Russian and Turkish troops. The author examines the role of the Turkish military during the siege, assault and capture of the fortress of Bendery in 1770.

After the fall of the fortress, 11 thousand Turkish prisoners of war were sent to the Russian Empire, on the left bank of the Dnieper River. They were temporarily settled down in different villages in the area between the towns of Pereyaslavl and Cherkasy.

As an example, the author presented a biography of the Turkish warrior Abrail (Ibrahim), the son of Ali-aga, who was captured by Russian soldiers after the surrender of the fortress of Bender. During his stay in captivity, he voluntarily baptized and took the name of Vasile. His old Turkish name became his nickname: Abramov. Then he enrolled as of Leib-Guard Hussar Regiment, created to accompany the Empress Catherine II. After retirement from the military service, he returned to his family in Moldova, where he died. Ali-aga, Vasily Abramov's father was the owner of estates Kitskany.

Vitalie CIOBANU *

INSTAURAREA ADMINISTRAȚIEI MILITARE ÎN BASARABIA

În sec. XIX, Imperiul Rus își propusese obiectivul de a obține controlul în Balcani. O importanță strategică specială avea, în acest sens, și teritoriul Basarabiei, care devenise o zonă de tranzit pentru unitățile militare ruse și un refugiu pentru cei care susțineau politica rusă din Balcani¹. Leon Casso, care era la curent cu unele documente de epocă, inclusiv cu notele lui Sumarokov din timpul călătoriei acestuia, în anul 1799, în Crimeea și Basarabia², menționa că pășunile mănoase și fânețele din Basarabia puteau oferi armatei ruse până la două milioane de puduri de fân pe an.

Imediat după anexare, împăratul acordase Basarabiei statutul de autonomie. În provincie fusese instalat un guvernator, în persoana lui Scarlat Sturdza, în subordinea unui guvernator militar. În subordinea guvernatorului civil se afla întreg teritoriul, cu excepția cetăților și unităților militare³.

După ce inspectase guberniile de sud ale Rusiei, generalul P. Kiseliiov îi propusese împăratului să-l treacă pe guvernatorul ținutului în subordinea comandantului Armatei Dunărene. P. Ciceagov, amiral rus, fost ministru al marinei și membru al Consiliului de Stat, iar din aprilie 1812 comandant al Armatei de la

* **Ciobanu Vitalie**, dr., col. (r.), șeful Centrului de Cultură și Istorie Militară.

¹ *История военного искусства*, том 1, Moscova, 1963, c. 178.

² Леон Кассо, *Россия на Дунае и образование Бессарабской Области*, Москва, 1913, c. 197.

³ *Ibidem*, p. 198-199.

Dunăre, semnase, la 23 iulie 1812, la București, *Regulamentul privind constituirea administrației provizorii din Basarabia*. După Pacea de la București, P. Ciceagov devenise responsabil și pentru Basarabia⁴. Administrația imperială extinsese în mod oficial, asupra întregii regiuni⁵ toponimul „Basarabia”, care până la 1812 desemna doar partea de sud a spațiului dintre Prut și Nistru. Oficialul rus dorea să-și subordoneze întreaga activitate a provinciei, inclusiv cea duhovnicească, lucru extrem de dificil mai ales în condițiile în care Armata Dunăreană se retrăsese din teritoriu. Conform proiectului de administrare a Basarabiei pe care îl propusese P. Ciceagov, cetățile de pe Dunăre și Nistru, împreună cu unitățile din ele și cele de la hotar, se aflau nu în subordinea administrației civile a provinciei, ci în supunerea directă a unui general special, numit *șef militar*⁶.

După demiterea, în 1813, a amiralului Ciciagov, atribuțiile lui referitoare la Basarabia au fost preluate de către M. Kutuzov, iar peste puțin timp guvernarea Basarabiei a fost subordonată puterii centrale pe principii generale.

Pe lângă comandamentul Armatei Dunărene se crease o comisie de aprovizionare a armatei ruse, care în timpul războiului din 1806-1812 activase în cele două principate române, iar în 1812 fusese transferată la Chișinău. Comisia fusese organizată cu scopul de a aproviziona armata cu alimente și furaje, având la dispoziție un efectiv militar și transport cu cai și boi. Activitatea acesteia cauzase prejudicii serioase populației din principate. În octombrie 1810, casieria militară datora Divanului Moldovei 332.285 lei, iar în august 1812 divanul prezenta chitanțe pentru încă 79.912 lei, casieria armatei achitând doar 37.628 lei⁷.

La 3 septembrie 1812, comisia fusese transferată la Chișinău⁸. Probabil tot despre ea, sau poate despre o altă comisie de aprovizionare instituită în anii războiului ruso-turc scrie și Alexei Agachi în lucrarea *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*. Autorul afirmă că, după război, comisia activa la Chișinău, fiind ulterior numită Comisionariat de Aprovizionare din Basarabia și că a existat sub această formă până la 1 noiembrie 1816⁹.

⁴ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p. 68.

⁵ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (instituții, regulamente, termeni)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2014, p. 83.

⁶ Александр Зашук, *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области*, СПб., 1863.

⁷ Alexei Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Chișinău, 2008, p. 167-190.

⁸ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei...*, p. 96.

⁹ Alexei Agachi, *op. cit.*, p. 167-190.

Actele din 1813 privind administrarea temporară a Basarabiei ca parte a Imperiului Rus stabileau atât funcția de guvernator al provinciei, cât și cea de comandant militar al ținutului. Imediat după anexare, problema militară căpătase aici un rol destul de pronunțat¹⁰.

În 1813, Scarlat Sturdza încetase practic să mai administreze ținutul și a fost eliberat din funcție pe motiv de boală. În funcție de guvernator fusese numit general-maiorul I. Harting, anterior participant la războiul ruso-turc, care adusesse în condiție de pregătire militară și câteva dintre cetățile din Basarabia. Astfel, la cârma ținutului fusese numită o persoană din afara mediului boierimii basarabene și elitei autohtone, fapt explicat prin dorința autorităților centrale de a apropia administrarea provinciei de cea deja practică în întreg Imperiul Rus.

La 10 ianuarie 1814, în baza unei decizii imperiale, fusese instituit Batalionul garnizoanei interne din or. Chișinău. Unitatea fusese organizată în baza companiilor militare staționate până la acel moment în Basarabia¹¹.

În 1815, la Sankt-Petersburg, fusese creată Cancelaria de administrare a regiunii Basarabia, care se preocupa de elaborarea și organizarea sistemului administrativ din Basarabia. Din 1816, rolul guvernatorului civil al Basarabiei a fost redus și mai mult, acesta trecând în subordinea namestnicului, funcție creată special pentru guvernatorul general al Podoliei, A. Behmetev¹². Crearea acestei funcții de rezident plenipotențiar al împăratului a condus la concentrarea puterii în mâinile reprezentantului autorității imperiale centrale și la limitarea autonomiei ținutului. Venit la Chișinău, Behmetev a anunțat locuitorii provinciei că sunt scutiți temporar de recrutare și de plata impozitelor pentru acel an. Postul de rezident plenipotențiar al Basarabiei fusese instituit printr-un decret imperial semnat la 21 mai 1816. Drept oficial al administrației imperiale ruse nemijlocit responsabil de problemele Basarabiei fusese numit un apropiat al împăratului Alexandru I, Ioan Capod'Istria¹³.

Din anul 1820, guvernatorul civil se supunea nemijlocit guvernatorului militar al Novorossiei cu sediul la Odessa¹⁴. Această instituție existase, oficial, până în 1828, dar, în realitate, doar până la numirea, în 1823, a contelui M. Voronțov¹⁵ în

¹⁰ Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânirea țaristă. 1812-1917*, București, p. 32.

¹¹ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă...*, p. 99.

¹² Generalul participase la campania militară din 1808-1811, unde își pierduse un picior în lupta de lângă Borodino.

¹³ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)...*, p. 128.

¹⁴ *Republica Moldova*, ediție enciclopedică, Chișinău 2009, p. 167.

¹⁵ Якоб Гросул, *Автономия Бессарабии в составе России (1812-1828)* // Труды по истории Молдавии, Кишинев, 1982, с. 193; Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)...*, p. 128.

postul de guvernator general al Novorossiei și rezident plenipotențiar al Basarabiei, numire anunțată la ședința din 31 mai 1823 a Consiliului Suprem al Basarabiei. Astfel, guvernatorul general al Novorossiei primise în plus și conducerea Basarabiei, fiind numit namestnic al acestei provincii. A. Longhinov, apoi și D. Bludovâi scriau lui M. Voronțov că la Chișinău „oamenii sunt înădușiți fără vină în închisori, furați, bătuți și arși”, cerând namestnicului să insiste ca elementele administrației vechi a provinciei să fie excluse din funcțiile responsabile¹⁶.

Imediat după numirea sa în funcție, în subordinea lui M. Voronțov fusese trecută și Cancelaria guvernatorului general al Novorossiei și Basarabiei. Șef al acesteia fusese desemnat colonelul A. Kaznaceev, misiunea căruia era să instituie o cancelarie comună pentru Novorossia și Basarabia, una din cele 5 secții ale ei urmând să se ocupe și cu afacerile militare.

În același an, la Chișinău, fusese creată și Comisia de anchetă pentru descoperirea abuzurilor și falsificărilor angajării recruților-voluntari, ce urma să examineze abuzurile admise în selectarea voluntarilor pentru înscrierea în rândul recruților. Această structură examina, contra plată, cererile celor ce doreau să fie recrutați. În paralel, comisia depista documentele false și cazurile de dezertare din armată, precum și complicități care contribuiseră la înscrierea în rândurile recruților a supușilor străini¹⁷.

În 1828, conducerea semi-civilă stabilită inițial fusese înlocuită prin noua lege militară. Puterea supremă din ținut fusese concentrată în mâinile guvernatorului general al Novorossiei și Basarabiei. Consiliul regional care substituise Înaltul Sfat avea statut de organ consultativ pe lângă guvernator. Membrii consiliului erau numiți de către autoritatea imperială, excepție făcând doar mareșalul regional al nobilimii.

Din 1834, general-maiorul P. Fiodorov, comandant militar în Nikolaev și guvernator militar în Nikolaev și Sevastopol, cumula și funcția de guvernator militar al Basarabiei, precum și cea de șef al administrației civile și al administrației speciale a or. Ismail. Noile funcții se datorau insistențelor lui M. Voronțov, care îl destituise la 28 august 1834 pe Averin, promițându-i lui P. Fiodorov că va obține pentru el de la împărat și funcțiile de guvernator militar al Basarabiei și de șef al administrației speciale a or. Ismail¹⁸. P. Fiodorov s-a aflat în această funcție aproape 20 de ani, până la 29 mai 1854, la început ca guvernator civil, iar din 28 ianuarie 1836 ca guvernator militar al Basarabiei. Această perioadă este caracterizată prin

¹⁶ Леон Кассо, *Россия на Дунае...*

¹⁷ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)...*, p. 204.

¹⁸ Алексей Накко, *Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении* (рукопись), Кишинев, 1879, с. 147 об., 165 об.

centralizarea puterii în Basarabia, puterea guvernatorului răspândindu-se asupra tuturor sectoarelor administrației regionale.

În calitate de guvernator militar, acesta primea rapoarte de la comandanții militari și avea dreptul să inspecteze unitățile militare amplasate în Basarabia. În calitate de guvernator civil, beneficia de fapt de puterea reală a guvernatorului, și nu se implicase în adoptarea dispozițiilor de către consiliul regional; în schimb putea rezolva diverse probleme legate de viața social-economică, politică și administrativă a Basarabiei¹⁹.

În 1840, lui P. Fiodorov i se acordase gradul de general-locotenent, la 27 decembrie 1844 fiind numit în postul de guvernator general-interimar al Novorossiei, în urma plecării, în 1845, a lui M. Voronțov la Tiflis. P. Fiodorov se mutase, respectiv, la Odessa.

La 6 mai 1837, a fost instituită funcția de auditor permanent pe lângă guvernatorul militar al Basarabiei, confirmată la 13 mai de împărat, în scopul cercetării numeroaselor dosare militar-judiciare și penale, apărute pe lângă guvernatorul militar al Basarabiei. Salariul de funcție al auditorului permanent fusese stabilit în baza decretului din 1 august 1817²⁰.

După moartea generalului A. Tucikov, atât administrația militară, cât și cea civilă fuseseră concentrate în mâinile guvernatorului; Basarabia începuse a fi administrată de un guvernator militar, care se supunea guvernatorului general al Novorossiei.

Conform descrierii căpitanului A. Zașciuk, instituția militară în Basarabia urma să cuprindă structuri temporare – un șir de unități militare ale diviziei 15 infanterie și cele trei regimente de cazaci, 20, 27 și 35, destinate pentru paza hotarului dintre Basarabia și Principatul Moldova, precum și unele permanente, în sarcina cărora intra paza internă: Batalionul Garnizoanei Chișinău și echipa invalizilor, echipa jandarmeriei Chișinău.

În această perioadă, Basarabia fusese vizitată de câteva ori de împărații ruși, care, în timpul vizitelor, inspectau și unitățile din teritoriu ori se interesau de starea lor. În aprilie 1818, Basarabia fusese vizitată de Alexandru I, care inițial trecuse pe la Bălți, apoi pe la Chișinău, unde participase la balul nobililor din Basarabia²¹. În mai 1828, ținutul fusese vizitat de Nikolai I și de familia imperială. Aceștia au vizitat or. Bender, inspectând și cetatea²².

¹⁹ Алексей Накко, *Бессарабская область...*, с. 148.

²⁰ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)...*, p. 89.

²¹ *Бессарабия и Россия. Краткая история Бессарабии, иллюстрированная портретами*, издание 2-е, Бельцы, 1913.

²² *Ibidem*.

Documentele și materialele publicate, precum și documentele inedite de arhivă oferă posibilități reale de a analiza aspectul administrativ și legislativ al instaurării administrației militare imperiale în Basarabia, actualmente fiind în proces de editare o lucrare de proporții ce ține de sistemul militar rus din teritoriul dintre Prut și Nistru.

După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, Basarabia căpătase statutul de regiune, statut care s-a menținut până în anul 1873, când și-a pierdut completamente independența economică și politică.

SUMMARY

The article examines administrative and legislative aspects of the establishment of Imperial Russian military administration in Bessarabia after 1812.

Pavel MORARU*

ACTIVITATEA SERVICIULUI DE CONTRAINFORMAȚII ROMÂNNO-RUS PE FRONTUL DIN MOLDOVA (1916-1918)

La 14/27 august 1916, după doi ani de neutralitate, România intrase în Primul Război Mondial de partea Antantei, urmărind alipirea Transilvaniei la Regatul României. Armata română înaintase pe direcția nord-vest, intrând în Transilvania. Dar, în urma atacului inamic venit dinspre sud, din Bulgaria, și a contraofensivei trupelor germano-austriece din Transilvania, ofensiva armatelor române a fost oprită. Deja la 25 octombrie, Armata română se afla cu tot efectivul în interiorul granițelor României. Sub presiunea militară a inamicului, trupele române s-au retras spre est, în Moldova. Autoritățile centrale au fost nevoite să se evacueze de la București (ocupat de trupele germane la 6 decembrie 1916) la Iași. Pentru a opri înaintarea germană spre Rusia, autoritățile țariste au trimis trupe în Moldova, ceea ce a contribuit la stabilizarea frontului, produsă spre mijlocul lunii ianuarie 1917.

În aceste condiții politico-militare dificile, rolul serviciilor de informații era extrem de important. Trebuiau colectate informații militare despre inamic, necesare elaborării unor planuri operative, ce să asigure succesul pe câmpul de luptă și, totodată, trebuia combătută activitatea subversivă și de spionaj a adversarului.

* **Moraru Pavel**, dr., Institutul de Istorie al AȘM; Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu.

Deoarece pe teritoriul României se aflau patru armate ruse – a 4-a, a 6-a, a 8-a și a 9-a – organele militare de informații române au colaborat cu serviciile similare rusești din Moldova. Pe lângă fiecare armată rusă era atașat câte un delegat român din Serviciul Siguranței de la Marele Cartier General al Armatei române. Însă, pentru sporirea efortului informativ și, mai ales, a celui contrainformativ, s-a decis crearea unui organ specializat mixt româno-rus. În toamna anului 1916, a fost înființat *Serviciul de contrainformații (contraspionaj) româno-rus*, cu atribuții contrainformative în zona de operații și în spatele frontului¹. La conducerea lui a fost numit Romulus P. Voinescu (*Fig. 1*)², inspector general al Poliției statului, ajutat de subinspectorul I. Vameșu, Th. Culitza (*Fig. 2*) de la Prefectura Poliției capitalei și comisarul Ioan I. Georgescu³. Autoritățile militare ruse i-au delegat la acest serviciu pe colonelul Evghenii Aleksandrovici Leontovici (comandant) care era ajutat de locotenent-colonelul Bondarenko și de un număr de circa 100 ofițeri, funcționari și agenți civili ruși (*Fig. 7*)⁴.

Fig. 1. Romulus P. Voinescu

Fig. 2. Theodor N. Culitza

¹ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni. Memoriile unui Ofițer de Poliție din războiul pentru Întregirea Neamului 1916-1918*, București, tipografia „Atheneu”, 1938, p. 18.

² Despre Romulus P. Voinescu, vezi: P. Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991). Dicționar*, București, Editura Militară, 2008, pp. 299-300.

³ Despre Ioan Georgescu vezi mai detaliat în: P. Moraru, *La hotarul românesc al Europei. Din istoria Siguranței Generale în Basarabia (1918-1940)*. Colecția „Studii”. Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008, p. 207-209.

⁴ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, 1938, p. 30.

Sediul serviciului se afla la Roman⁵, activitatea lui desfășurându-se sub directa coordonare a Marelui Cartier General al Armatei române, prin Biroul Informațiilor, condus de generalul N. Condeescu⁶.

Cu toate că partea română a avut un personal nu prea numeros și mijloace mai reduse decât cele ale rușilor, „a dus totuși lupta cu bărbăție înfruntând lipsurile și intemperiele naturii față de cel rus, care era bine organizat și echipat cu mijloace suficiente de transport, autocamioane, căruțe, cai etc.”⁷

În teren, serviciul (partea română) era împărțit în sectoare, care își schimbau configurația teritorială în funcție de mișcarea frontului:

- pe frontul de sud, în Basarabia (în sectorul Armatei a 4-a ruse, aflată sub comanda generalului Andrei Zaioncikovski⁸), începând de la Marea Neagră și gurile Dunării – Basarabeasca – Tatarbunar – Bolgrad – Cahul, se afla sectorul condus de prefectul de poliție Florian Cristescu;

- în sudul Moldovei, la Dunăre (Galați) (în sectorul Armatei a 4-a ruse, al unităților marinei române și până la Armata a 6-a rusă), se afla sectorul condus de inspectorul Dumitru Zahiu (Fig. 3);⁹

- la Galați, cu raza de acțiune spre Brăila și Tulcea (Dobrogea), se afla sectorul condus de inspectorul Grigore Ștefu (Fig. 4)¹⁰;

- la nord de Galați, spre Tecuci (zona Armatei a 6-a ruse, comandate de generalul Dmitri Șcerbaciov, și a Armatelor a 1-a și a 2-a române), se afla sectorul inspectorului Zaharia Husărescu (Fig. 5)¹¹;

- din jud. Neamț și până la Câmpulung, în Bucovina (zona Armatei a 9-a ruse), se afla sectorul condus de inspectorul I. Vameșu;

⁵ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, 1938, p. 30.

⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁷ *Ibidem*, p. 30.

⁸ Despre situația de pe frontal din Moldova relatase în memoriile sale A. Zaioncikovski. Vezi: A. M. Заиончковский, *Первая Мировая Война*, Санкт Петербург, Полигон, 2002.

⁹ În anul 1919, Dumitru Zahiu a devenit șef al Siguranței basarabene și, prin acțiunile sale, a consolidat instituția din Basarabia. Apoi, la 15 iulie 1920, prin decizia ministerială nr. 32.008-S din 6 iulie 1920, acesta fusese delegat să conducă Serviciul Special de Siguranță al Dobrogei, cu reședința la Constanța, în locul lui, la Chișinău, fiind numit Z. Husărescu (P. Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, p. 221).

¹⁰ La 21 februarie 1920, Grigore Ștefu a fost transferat din funcția de prefect de poliție al jud. Cetatea Albă la conducerea prefecturii de poliție a jud. Constanța. În locul lui, la Cetatea Albă a fost numit Z. Husărescu (*Ibidem*, p. 220-221).

¹¹ Despre Zaharia (Zinovie) Husărescu, vezi: P. Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, p. 219-232.

Fig. 3. Dumitru Zahiu

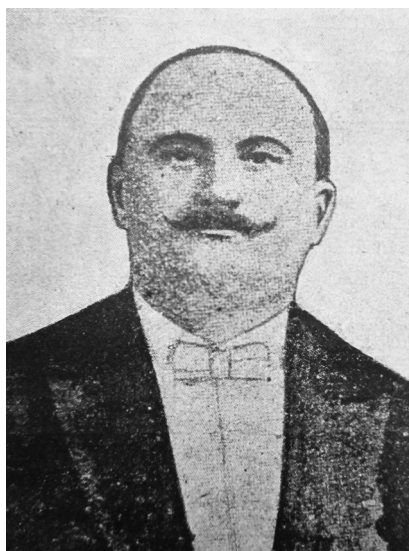

Fig. 4. Grigore Ștefu

Fig. 5. Zaharia Husărescu

Fig. 6. Iacob Gută

- în zona interioară din jud. Dorohoi și jud. Botoșani se aflau sectoarele conduse de șefii de serviciu I. Constantinescu, I. Alexandrescu și Floru, iar în zona interioară din jud. Suceava (Baia), Neamț, Tutova și Tecuci – sectoarele șefilor de serviciu Ștefan Tălăngescu, Costică Dumitrescu, Trăilă Petrescu, I. Popovici și C. Duca¹².

¹² Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, p. 30.

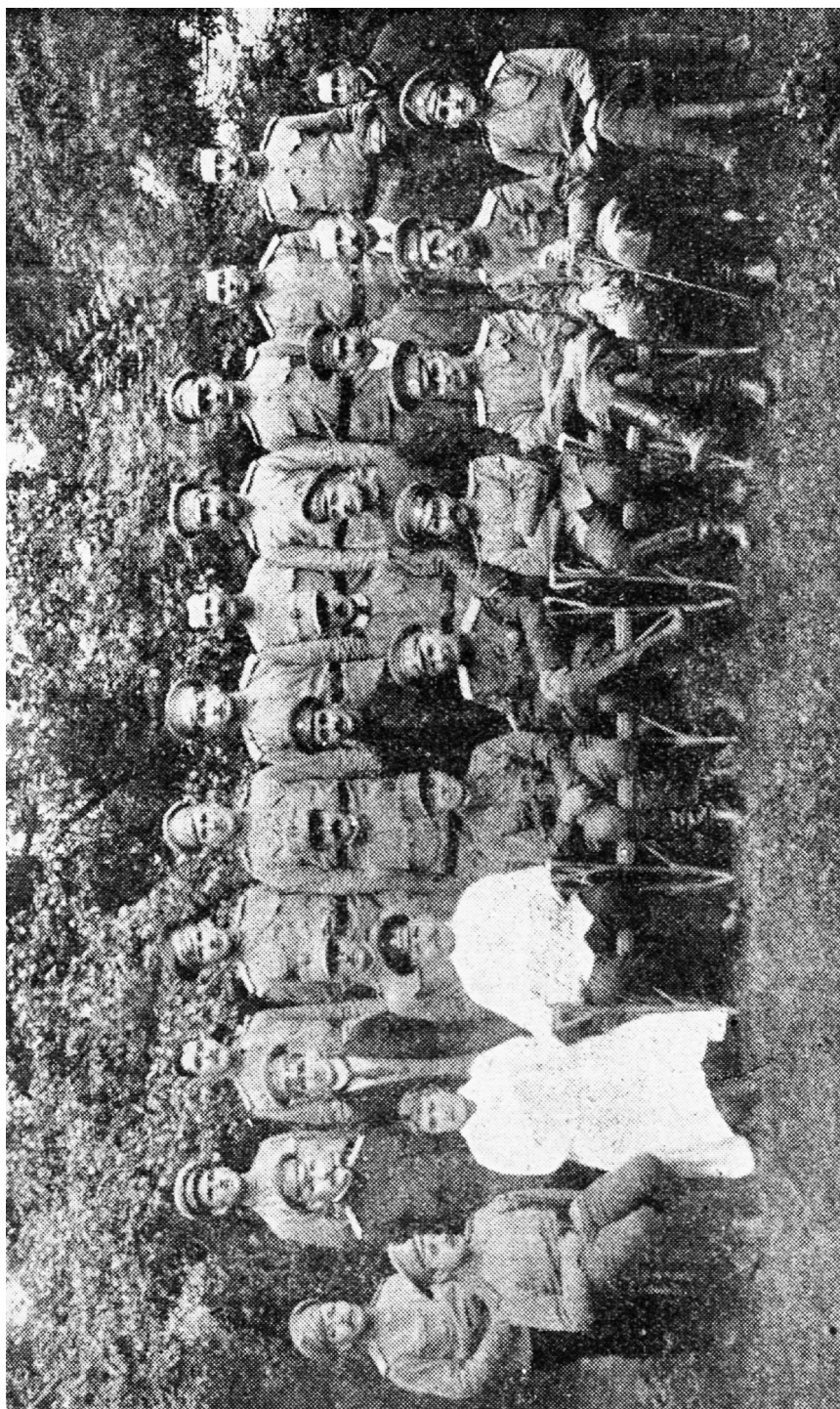

Fig. 7. O parte a delegaților ruși la Serviciul de contrainformații româno-rus

Sectoarele erau divizate în subsectoare conduse de comisari cu echipe de agenți. Echipele mobile se aflau în continuă mișcare pe șosele și prin comune, cu scopul de a identifica și verifica persoanele suspecte, de a supraveghea circulația în zona interioară și a culege informații cu caracter militar¹³. În diferite localități din apropierea frontului erau trimiși câte doi agenți (un român și un rus) pentru a supraveghea și descoperi faptele „în dauna armatei”¹⁴.

Serviciul era constituit din ofițeri, comisari și agenți cu experiență în munca de informații și contrainformații. Aceștia aveau asupra lor legitimații speciale, scrise în limbile română și rusă, cu fotografia titularului și semnate de Romulus P. Voinescu. Ei primiseră instrucțiuni cu privire la restricțiile de circulație pe care populația trebuia să le respecte atunci când se deplasa pe șosele, căi ferate, ape sau în zona operațiilor militare; aveau dispoziții privind modul de supraveghere a cetățenilor străini aflați în Moldova și, în special, a celor eliberați din lagărele de internare¹⁵. Trebuia să fie contracarată și acțiunea de propagandă a inamicului (spre exemplu, în spatele frontului erau răspândite ziare tipărite în Bucureștiul ocupat, cum ar fi ziarul *Lumina*, în care „se descria înfloritor starea de lucruri din teritoriul de sub ocupația inamică, arătând că e belșug acolo și mulți bani”¹⁶).

Întreaga activitate informativă și contrainformativă era raportată șefului sectorului respectiv, care, după ce verifica informațiile, le trimitea șefului Serviciului de contrainformații româno-rus. Apoi, acestea erau analizate, sistematizate și, cele mai importante, transmise Biroului Informațiilor din Marele Cartier General. Persoanele reținute pentru activități de spionaj sau suspectate de asemenea activități erau trimise de către șefii de sectoare direct la Marele Cartier General, cu actele dresate și cu toate probele atașate¹⁷.

Din memoriile lui Theodor N. Culitza, secretarul personal al lui Romulus P. Voinescu în cadrul acestui serviciu, aflăm că „*Serviciul de Contra-Informațiuni sau de Contra-Spionaj*, este acela exercitat în dosul frontului de operațiuni militare, începând de la teritoriul național, având ca prim obiectiv, descoperirea spionilor inamici, strecurați în dosul frontului nostru militar, cu scopul de a culege infor-

¹³ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, 1938, p. 30-31.

¹⁴ A. Spănu, *Serviciul de informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916-1920)*, București, Editura Militară, 2012, p. 103.

¹⁵ H. Brestoiu, V. Bobocescu, *Momente din activitatea organelor de ordine, informații și contra-informații românești în perioada 1878-1918*, Ministerul de Interne. Departamentul Securității Statului. Centrul de informatică și documentare. Serviciul Editorial și Cinematografic, 1979, p. 221.

¹⁶ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, p. 34.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 30-31.

mațiuni de[spre] modul de organizare și sistemele de luptă, armament, dispoziția unităților și Comandamentelor militare, etape; rezervele de trupe și depozitele de munițiuni, organizarea serviciului de aprovizionare și serviciile de paza căilor de comunicații, cale ferată, șosele și comunicațiuni pe ape din zona teatrului de operațiuni a frontului. [...] colaborarea cu jandarmeria și poliția civilă, supravegherea în general a populațiunii și în special a statelor cu care suntem în stare de război, cum și pe cei eliberați din lagărele de internare”¹⁸. Serviciul de Informațiuni „este acela exercitat de către agenții noștri, în fața frontului nostru și-n dosul frontului inamic, având același scop de a urmări mișcările trupelor inamice cum și a culege informațiunile necesare militare, și pe cât posibil a indica pe agenții de spionaj existenți și trimiși de inamic în dosul frontului nostru”¹⁹.

După cum sublinia același Th. Culitza, Serviciul de contrainformații românorus „a luat ființă târziu, în toamna anului 1916, mult timp după intrarea noastră în acțiune și după retragerea în Moldova. Atunci s-a creat acest serviciu pe lângă Marele Cartier General”. Până în anul 1916, activitățile informative erau realizate de către agenții din Poliția de Siguranță, atașați pe lângă comandamentele militare²⁰.

La 19 decembrie 1916, Romulus P. Voinescu comunica structurilor românești aflate în subordinea sa sarcinile și raporturile ce urmau să le aibă cu structurile contra-informative rusești: „Ofițerii și agenții poliției ruse vor putea face orice cercetări sau urmăriri, nu vor putea însă dresa procese-verbale, aresta sau face percheziții corporale sau domiciliare. Pentru aceasta ei se vor adresa Dv. când, stabilindu-și calitatea de ofițer sau agent de poliție, veți opera imediat arestarea și percheziția cerută, dresând proces-verbal, după care li se vor libera copie certificată la cerere. Ei pot asista la aceste operațiuni [...]. Nu este nevoie să vă spun că raporturile Dv. cu reprezentanții poliției ruse trebuie să fie înconjurate de cea mai mare urbanitate și conlucrarea Dv. apropiată și în interesul armatei. Vă amintesc numai că una din gravele greșeli în poliție este indiscreția și vă recomand discreția cea mai desăvârșită. Afacerile acestui serviciu nu trebuie cunoscute decât de Dv. și de noi și ele se vor aduce la cunoștința celor în drept numai prin noi”²¹.

Printre primele măsuri adoptate au fost: stabilirea liniei de demarcație care separa zona interioară de zona armatelor de operațiuni (ea începea la Câmpulung (Bucovina) și mergea spre Gura Humorului – Suceava – Fălticeni – Piatra Neamț – Bacău – Parincea – Bârlad – Cahul – Bolgrad – Tatarbunar – Basarabeasca;

¹⁸ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, 1938, p. 12-13.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 13.

²¹ A Spânu, *Serviciul de informații al României...*, p. 102.

reglementarea circulației pe șosele, căile ferate și fluviale din zona frontului și din zona interioară²².

Pentru a concretiza normele de activitate a Serviciului, la începutul anului 1917 a fost elaborat *Regulamentul Serviciului de Contra-Informațiuni Român în colaborare cu Serviciul de Contra-Informațiuni Rus*, care fixa misiunile lui de a contracara spionajul inamic și alte infracțiuni săvârșite împotriva celor două armate, atât în zona de operațiuni, cât și în zona interioară (în spatele liniei frontului). Erau stabilite și competențele ofițerilor și ale agenților ruși și români: dresarea actelor, reținerea sau arestarea persoanelor suspecte etc. Activitățile speciale care vizau cetățenii români trebuiau întreprinse numai prin autoritățile române. În cadrul Serviciului contrainformativ româno-rus trebuia să aibă loc schimbul de informații cu privire la suspecti între autoritățile române și cele ruse, să se înființeze posturi speciale de observare a zonei interioare, cu efectuarea circulației populației numai în baza permiselor speciale, eliberate de comandamentele militare. Funcționarii administrației și poliției civile române erau obligați să ofere acestui serviciu tot concursul: șefii de sectoare și ofițerii de poliție de la Serviciul de contrainformații trebuiau să lucreze cu șefii polițiilor și birourilor de siguranță din toată zona interioară la culegerea informațiilor ce interesau armata, să solicite, după necesitate, asistență din partea poliției civile la efectuarea investigațiilor, arestărilor și perchezițiilor²³.

Serviciul de contrainformații româno-rus a avut un adversar redutabil – serviciul secret german, care era „în adevăr cea mai vastă organizație de spionaj ce se poate concepe”. După cum sublinia Th. Culitza, în domeniul informațiilor și contrainformațiilor „Germanii erau neîntrecuți”. Organele de informații germane din România cunoșteau foarte bine „toată situația [de] pe front, cum și organizarea rezistenței în dosul frontului, aprovizionări, depozite de munițiuni și alimente, spitale, instituții publice, cu activitate pentru organizarea rezistenței în centrele populate ale orașelor și centre de comunicație etc.”.

Cu toate acestea, grație activităților de agentură desfășurate, serviciul a identificat 2.500 de persoane suspecte, care sprijineau sau activau în favoarea Puterilor Centrale. Identificarea și supravegherea lor a condus la anihilarea mai multor agenți inamici de spionaj, propagandă și terorism. Printre spionii prinși în spatele frontului se număra și un grup de indivizi care făceau parte dintr-o faimoasă organizație de spionaj, condusă de colonelul Fischer din Jandarmeria Austriacă. Între cei arestați se aflau Păvălucă, Katz, Hausffater, Meier Gross și alții. Aceștia

²² Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, p. 27-28.

²³ *Ibidem*, p. 13-15.

acționau în spatele Armatei a 9-a ruse din nordul Moldovei și aveau ca sector de lucru or. Iași – capitala de atunci a României – de unde puteau să obțină informații cu privire la intențiile militare ale trupelor române și ruse.

În timpul arestării, asupra spionului Katz (în căptușeala căciulii sale din blană de oaie) s-au descoperit planurile de apărare, cu dispozitivele trupelor și tranșeele din jurul orașului Fălticeni, scrise topografic pe hârtii mici.

Păvălucă era un spion iscusit, care cunoștea foarte bine regiunea, fiind originar din acele locuri și vorbea perfect limbile rutenă, ucraineană și română. Trecea foarte des frontul armatelor ruse din nordul Moldovei, travestit în soldat rus, făcând legătura cu spionii aflați în spatele frontului româno-rus. Avea mulți oameni de încredere printre țăranii din Bucovina și din regiunea muntoasă, pe care îi plătea cu tutun, zahăr și alte alimente procurate de la ruși și cărora le dădea în schimb băuturi spirtoase aduse din Austria. Până a fi arestat de Serviciul de contrainformații româno-rus, Păvălucă a fost prins de ruși, dar a reușit să evadeze.

Un alt spion periculos, care a fost prins pe frontul de sud, în Basarabia, a fost un anume Kalpacioglu, supus rus, care lucra în interesul organizației revoluționare din sudul Rusiei – *Rumcerod*²⁴, cu sediul la Odessa. Deși activa în interesul *Rumcerod*-ului, la cercetări s-a dovedit că făcea spionaj și în interesul Bulgariei și Turciei²⁵.

Mulți tineri din teritoriul ocupat al României au fost selecționați de către inamic, după aptitudini și gradul de cultură, și au fost trimiși pentru instructaj la școlile de spionaj, înființate ad-hoc în teritoriul ocupat – la București, Brașov, Buzău, Râmnicu-Sărat. Acolo li s-au predat timp de 3-6 luni „noțiuni de spionaj pe front, semnalizare și semne convenționale scrise, note de informațiuni cifrate asupra trupelor noastre și comandamentele din spatele frontului, rezerve, provizii, etape etc.”. După instructajul primit, acești tineri români, „încurajați cu premii bănești”, erau „trimiși pe frontul de luptă a părinților și fraților lor, pentru a face spionaj în folosul inamicului ocupant”, în special pe frontul din sudul Moldovei și al Basarabiei. Majoritatea acestor tineri, trimiși în misiune, ajungeau imediat în mâinile autorităților române, căci „se predau de bună voie, pretextând că voind a se reîntoarce la ai lor, nemaivoid să stea sub ocupația inamicului”. După scurte discuții cu ofițerii români, „ei mărturiseau singuri adevăratul scop pentru care erau trimiși de inamic, și mulți din ei erau însă executați ca spioni”. Aveau o soar-

²⁴ Rumcerod (acronim rusesc pentru Comitetul Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Flotei Mării Negre și regiunii Odessa) – organ bolșevic revoluționar, instalat provizoriu în Ucraina, cu competențe asupra teritoriului Basarabiei, în contextul destrămării Imperiului Rus. S-a străduit să împiedice intențiile Sfatului Țării de la Chișinău de a declara independența Basarabiei, arestând românii refugiați la Odessa și somând România să-și retragă trupele din Basarabia.

²⁵ Th. N. Culitză, *Politia de informațiuni și Contra-Infomațiuni...*, p. 32-34.

tă nedreaptă: după ce ajungeau, fără să vrea, prizonieri la inamic, erau forțați să execute misiuni speciale împotriva fraților lor, care îi abandonaseră în teritoriul părăsit. Și, după ce se predau la ai lor și mărturiseau pentru ce au fost trimiși pe front, erau considerați spioni și tratați ca atare²⁶.

O bună parte din ei însă, după predare, au ajuns să lucreze pentru organele informative românești: erau trimiși la *Serviciul de contrainformații*, unde urmau „o instrucție amănunțită și complexă, erau selecționați pe categorii și cei mai bine pregătiți și inteligenți erau întrebuințați la serviciul de informațiuni sau spionaj, fiind retrimiși în dosul frontului german, în teritoriul ocupat, prin aceleași locuri și semnale convenționale stabilite de inamic, fiind cei mai indicați în această direcțiune”. Chiar dacă unii dintre ei erau prinși de germani, misiunea în parte era realizată, căci notele pe care le aveau asupra lor erau întocmite de specialiștii Serviciului de contrainformații româno-rus, cu date eronate, menite să dezinformeze inamicul asupra situației trupelor române²⁷.

Tineretul din școli, rămas sub ocupație, a ajutat cum a putut autoritățile române retrase în Moldova. Spre exemplu, trimiteau știri din teritoriul ocupat în notițe băgate în sticle închise ermetic, cărora le dădeau drumul din Brăila pe Dunăre și pe care le prindeau agenții români la Galați. Aflând despre acest mijloc de transmitere a informațiilor, „inamicul a instalat pe Dunăre, în josul Brăilei, niște plăși de sârmă țesută, prin care se prindeau orice corpuri solide”²⁸.

Informații de mare importanță despre inamic erau obținute în mod sistematic, prin trimiterea de agenți în spatele frontului inamic. Pe frontul de sud al Armatei 1-a și a 2-a române, asemenea lansări de agenți prin punctul Doaga au fost efectuate de către șeful Serviciului de Siguranță din Focșani, Gută Iacob (*Fig. 6*), rămas în teritoriul ocupat și care a procurat informații asupra situației trupelor germane și a Comandamentului general de la Focșani, care au servit Marelui Cartier General român la organizarea ofensivei de la Mărășești²⁹.

Un episod important din activitatea informativă românească din timpul Primului Război Mondial, considerat drept „unul din faptele hotărâtoare ale ultimei faze ale războiului nostru”, era legat de aterizarea forțată pe un câmp de lângă Târgul Frumos a unui avion german, care făcea serviciul de curierat între Berlin și Petrograd. Th. Culitza relatează: „Acest avion, care pe timpul marelui război era un curier german între Berlin și Petrograd, a binevoit să ne viziteze, fără voie bi-

²⁶ Th. N. Culitza, *Politia de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, 1938, p. 36-37.

²⁷ *Ibidem*, p. 36.

²⁸ *Ibidem*, pp. 37-38.

²⁹ *Ibidem*, p. 39.

neînțeles, în toamna anului 1917, cu puțin înainte de revoluția rusă, venind de la Berlin, cu direcția la Petrograd peste Moldova. Având o pană de motor, a aterizat forțat, căzând pe un câmp de porumb lângă Târgu-Frumos, în apropierea Iașilor”. Comisarul Iordăchescu³⁰ de la acest Serviciu, care își avea punctul de activitate la Târgu-Frumos, „a fost imediat pe câmp în apropierea avionului german și cel dintâi lucru de care a avut grijă, a pus mâna pe geanta cu corespondență a aviatorilor pe care ascunzând-o cu multă grijă sub haina de uniformă ce purta (pelerină) pentru a nu fi observat de către militarii ruși, care se adunaseră imediat la fața locului de la comandamentul etapei ruse din apropiere și care au pornit în goană, urmărind pe cei doi aviatori germani ce dispăruseră în porumbiște”. Pentru a nu fi descoperit de ruși, comisarul Iordăchescu a dus geanta, pe jos, până la Roman, predând-o Serviciului de contrainformații, care a trimis-o la Marele Cartier General Român. Această acțiune a comisarului Iordăchescu a fost de o importanță capitală: Comandamentul român a putut afla la timp „din acele scrisori, intențiunile dezastruoase pentru România, ce se puneau la cale pe acele vremuri grele, între cele două mari puteri, Germania, care pe atunci se credea victorioasă, și Rusia țaristă, care era aliata noastră”³¹.

Organele de contrainformații românești au avut un rol important și în acțiunile de dezarmare a trupelor rusești bolșevizate, care deveniseră pe front un factor destabilizator și se retrăgeau în debandadă din Carpați spre Nistru. Rolul contrainformațiilor românești s-a rezumat la informarea la timp a trupelor române, care au procedat la dezarmarea unităților bolșevizate. În privința acestui episod, Th. Culitza scria: „printre trupele rusești revoluționare se găseau și unii evrei dezertori din armata română, care îmbrăcați în uniforme rusești și ascunși în camioanele de munițiuni și aprovizionare, treceau Prutul în Basarabia unde instigau populațiunea, dându-se drept români bolșevici, afirmând că și armatele române au intrat în revoluție și nu mai voiesc a lupta pe front, îndemnând populațiunea din

³⁰ Dintr-un document din 9 martie 1920, întocmit de Brigada de Siguranță din Hotin și adresat Inspectoratului General de Siguranță din Basarabia, aflăm despre Vasile Iordăchescu următoarele: „[...] 3) Comisarul Iordăchescu Vasile (român) fost subcomisar în or. Iași în anul 1912, la comisarariatul nr. 3, a fost retrogradat și mutat în or. Târgu-Frumos pentru faptele de violare a unei femei chiar în localul Comisarariatului, când purta numele de Vasile Chelban, iar în urmă și-a schimbat numele în Iordăchescu, ca să dispară urmele faptelor sale. În urmă avansat sub acest nume și mutat la Ismail, de unde a fost mutat la Burdujeni. La 1 Martie 1919, avansat comisar cl. I la Poliția din Hotin, – acest comisar este un element discordant, joacă cărți pe bani. A luat mită de la Dl. I. Nacu în luna august 1919, împreună cu comisarul Moșanu și cu impiegatul Alexandru Răpeanu (cumnat al lui Iordăchescu), toți suspendați pentru luare de mită și astăzi traduși în fața tribunalului Hotin” (P. Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, p. 377-378).

³¹ Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și contra-informațiuni...*, p. 39-41.

Basarabia să se unească la revoluția din Rusia și trecând Nistrul, aceștia au terorizat centrele românești refugiate la Kerson, Mogihlev, Odessa, Moscova etc.”³².

Prin măsurile adoptate și activitățile desfășurate, Serviciul de contrainformații româno-rus a asigurat un flux continuu de informații privind inamicul și a reușit să combată acțiunile spionajului inamic. După cum scria Th. Culitza, chiar dacă activitatea informativă și contrainformativă românească nu „a fost la înălțimea polițiilor de informațiuni ale marilor noștri Aliați din Occident și cu un trecut istoric atât de vechi, [...] organizațiile noastre de poliție de informațiuni pe frontul din Moldova, au colaborat la victoria comună, a aliaților, rezistând în lupta disperată în fața unor formațiuni superioare inamice din toate punctele de vedere”³³.

După încheierea Războiului Mondial și realizarea Marii Uniri, efortul informativ și contrainformativ al serviciilor speciale românești s-a concentrat în principal asupra combaterii activităților subversive din Basarabia. Mulți dintre cei care activaseră în cadrul Serviciului de contrainformații româno-rus și acumulasera o vastă experiență profesională au fost mutați sau detașați cu serviciul în Basarabia. Printre ei se numărau Romulus P. Voiculescu, Dumitru Zahiu, Zinovie (Zaharia) Husărescu, I. I. Georgescu ș.a. Mulți au deținut funcții de conducere: Romulus P. Voinescu a organizat și a condus o perioadă scurtă Siguranța din Basarabia, imediat după Marea Unire; Dumitru Zahiu s-a aflat la șefia Siguranței basarabene în anii 1919-1920, iar Zinovie Husărescu – între 1920 și 1930. Profesionalismul lor, format în anii Primului Război Mondial, a contribuit la asigurarea liniștii în Basarabia și a climatului necesar integrării și dezvoltării provinciei în cadrul României Mari.

Valoarea unor organizații și acțiuni de acest tip e subliniată de Th. Culitza în finalul lucrării sale: „Națiunile sunt înarmate până la dinți și sub aspectul unui calm pe care și-l impun, pândindu-se reciproc, nu așteaptă decât momentul favorabil, pentru a dezlănțui din nou lupta disperată până la exterminare, în care timp spionii furnică, lucrând în întuneric și culegând informațiuni, căutând să pătrundă în secretele de luptă și apărare, [în] ultimele invențiuni în tehnică militară ale Statelor beligerante, iar alții camuflați în cetățeni minoritari, întrețin lupta permanentă între clasele sociale, activând în mișcările de stânga sau de dreapta, pentru a slăbi puterea de rezistență a Statului și a compromite principiul de unificare națională. Să nu se creadă nici un moment că după războiul cel mare, activitatea organizațiilor de spionaj a încetat sau s-a micșorat întrucâtva, ci din contra, și-au intensificat activitatea sub alte formațiuni”³⁴.

³² Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și Contra-Informațiuni...*, 1938, p. 44.

³³ *Ibidem*, p. 26.

³⁴ *Ibidem*, p. 54-55.

Anexă

Regulamentul Serviciului de contrainformații româno-rus (1917)

Art. 1. Contra-informația ruso-română va duce o luptă de colaborare contra spionajului din partea inamicului, atât în zona militară de operațiuni, cât și în spatele armatelor (în zona etapelor), urmărind de asemenea toate delictele, îndreptate în contra armatelor.

Art. 2. Contra-informația ruso-română este deservită de ofițeri, funcționari și agenți. Orice persoană care face serviciul de contra-informație va avea o autorizație specială, însoțită de o fotografie, scrisă în limba rusă și română cu pecetea și semnătura șefului său.

Art. 3. Funcționarii administrației și poliției române sunt obligați să dea tot concursul funcționarilor biroului de contra-informație rus, la reținerea persoanelor urmărite de ei, după ce li se va prezenta autorizația de identitate a funcționarului biroului.

În cursul de 24 ore, persoanei care va fi reținută, trebuie să i se arate culpa și apoi se va proceda conform dispozițiilor arătate în articolele următoare; iar în cazul când funcționarul biroului de contra-informație rus nu se va prezenta în acest scop și din cercetarea făcută de autoritatea română, nu va rezulta niciun indiciu de culpabilitate în contra persoanei reținute, ea va fi pusă în libertate.

Art. 4. Ofițerii, funcționarii și agenții biroului de contra-informație rus, în cazurile când va fi necesară arestarea unei persoane bănuite sau percheziționarea atât a ei personală, cât și a domiciliului ei, sunt obligați să se adreseze celui mai apropiat ofițer de poliție română, care, în urma prezentării autorizației de identitate a funcționarului de la biroul de contra-informație rus, imediat va proceda la îndeplinirea cererii lui, fiindcă asemenea cereri totdeauna sunt mai dinainte aprobate de subșeful de stat-major al armatei (general-cartiermeister) sau al statului-major al frontului.

La arestarea și percheziționarea, precum și la facerea cercetărilor, va putea asista funcționarul rus, care a făcut cererea sau oricare altul, care va fi desemnat de serviciul de contrainformație rus.

Actele de constatare a arestării și perchezițiunii se vor adresa de ofițerul de poliție română în dublu exemplar, în limba română, însă funcționarul rus care a făcut cererea sau delegatul special al serviciului de contra-informație, vor putea semna în acte ca asistenți.

Dacă biroul de contra-informație rus, care a făcut arestarea sau percheziționarea unui individ, nu va delega pe nimeni să asiste la efectuarea cercetării sau percheziției, ofițerul poliției române va proceda singur la aceasta, dresând actele în dublu

exemplar și înmânând un exemplar și biroului respectiv de contra-informații rus.

În cazuri extreme (flagrant delict), când lăsarea persoanei urmărite în libertate până la sosirea ofițerului poliției române se va crede periculoasă, funcționarii biroului de contra-informație rus, vor putea reține pe urmărit, trimițându-l imediat la ofițerul poliției române.

Art. 5. Arestatul, după cererea funcționarilor biroului de contra-informație rus, va fi supus interogatorului, conform informațiilor date despre el de către șeful biroului de contra-informație rus sau de la vreun agent independent al acestui birou, și după stabilirea vinovăției lui, va fi înaintat cu toate actele dresate la poliția română din județul respectiv.

În cazul când dovezile de culpabilitate ale arestatului vor părea insuficiente pentru ținerea lui și mai departe sub arest și transmiterea cercetării la Judecătorul de Instrucție, el va fi imediat eliberat dacă biroul de contra-informație rus, nu va mai insista asupra ținerii sub pază până la primirea altor dovezi noi asupra vinovăției lui.

În acest din urmă caz, cererea va fi satisfăcută provizoriu, avizând și Marele Cartier General Român pentru a decide.

Dacă afacerea stă în legătură și cu indivizii aflători în zona interioară, Marele Cartier General Român va încunoștința și Ministerul de Interne.

Art. 6. În cazul când biroul de contra-informație rus va socoti necesară îndepărtarea vreunui supus străin, recunoscut ca periculos intereselor armatei, atunci poliția română va îndepărta pe un asemenea străin din zona militară, numai după singura comunicare a sus numitului birou, arătându-se că îndepărtarea este necesară în interesul armatei.

Serviciul de contra-informație rus, va comunica Delegatului Siguranței Generale Române de pe lângă Stat Majorul Armatelor frontului român (Cartierul Rus) informațiile ce va posedă asupra unei asemenea persoane pentru ca ele să poată fi aduse la cunoștința Marelui Cartier General Român, și prin aceasta din urmă, Ministerului de Interne, în vederea supravegherii mai departe sau a luării altor măsuri ce se vor găsi cu cale.

Supușii români, cari trăiesc continuu într-o anumită localitate, bănuți de spionaj sau recunoscuți ca periculoși pentru interesele armatei, vor fi strămutați în altă localitate care va fi desemnată de Ministerul de Interne, însă nu altfel decât după verificarea informațiilor date asupra lor, de către agenții poliției române.

Aceiași supuși români, care trăiesc într-o localitate temporară, în cazurile arătate mai sus, vor fi imediat trimiși la domiciliul lor de origine, dacă acest domiciliu este situat în afară de zona militară de operații.

Art. 7. Urmărirea persoanelor învinuite de spionaj și reținute pe teritoriul român se va face de către poliția română, de aceea și actele de cercetările făcute, care vor fi dresate de biroul de contra-informație rus asupra persoanelor reținute în zona operațiilor după sfârșitul cercetărilor, imediat se vor transmite, pentru urmărirea mai departe a afacerii, poliției române, afară de cercetările asupra supușilor ruși militari și civili mobilizați.

Art. 8. În zona militară de operațiuni a trupelor ruse, unde nu sunt autorități și poliție română, deținerea persoanelor bănuite de spionaj, independent de cetățenia lor, precum și îndeplinirea tuturor formalităților de judecată, se face direct de către gradele militare și de către serviciul de contra-informație rus, iar supușii români se transmit Siguranței Generale Române, de pe lângă stat-majorul armatei.

Art. 9. Pentru realizarea unei observări cât mai întinse asupra populației, din cauza micului număr de agenți speciali de poliție, este necesară stabilirea unor posturi speciale mixte la punctele de legătură ale drumurilor; acestor posturi li se va da ca consemn, ca controlarea trecerii dintr-un punct populat într-altul să se facă numai cu permise speciale.

Sursa: Th. N. Culitza, *Poliția de informațiuni și contra-informațiuni pe timp de campanie*, București, 1938, pp. 61-65.

SUMMARY

In the autumn of 1916, on the Moldavian Front was created The Romanian-Russian Contra Information Service. It was composed of Russian and Romanian agents and officers who collected military information about their enemy (in the interest of Russian and Romanian Army from Moldova) and to fight against espionage. The Romanian stuff was represented by Romulus P. Voinescu, Dumitru Zahiu, Zaharia Husărescu and others. Due to their coordination the Service succeeded in providing the necessary information in order to plan the military operations of the Romanian and Russian army and to counteract the subversive activities of the redoubtable German Secret Service.

Michał MACKIEWICZ *

THE ARSENAL OF AN ARMY REBORN: THE ARMAMENT OF THE POLISH ARMY IN 1918-1921

Among the many problems facing the new Polish state in the autumn of 1918, armament was one of the most complex and pressing issues. At the time of Poland's restoration, none of the three former partition territories had an arms factory or resources sufficient to conduct repairs and conservation of arms and military equipment. The obvious strategic significance of such facilities prevented the partitioning powers from locating them in Poland. Arms and equipment had to be acquired from the arsenals of the former partitioning powers or imported. What made the task more challenging was continual warfare for the Polish borders going on at the time, creating a need for the Polish Army to expand and urgently demanding weapons to be supplied in ever greater numbers. The new Polish army was based on the Polish Armed Force (Polnische Wehrmacht) equipped with German arms, such as Mauser rifles and carbines, Maxim 08 hmg's and a sparse artillery. Weapon stocks expanded through a takeover of German depots and following disarmament. In the spring of 1919, with the help of the French Military Mission in Hungary, Poland purchased part of the equipment of August von Mackensen's German army. The Polish Army was further strengthened by merging with the German-armed and equipped Wielkopolska troops in the summer of 1919 (after the Wielkopolska Uprising of 1918-1919). At this initial stage, when introducing any form of regularity

* **Mackiewicz Michał**, Polish Army Museum.

was out of question, the diversity of armament in the Polish forces was becoming more apparent with every month. Next to German weapons, Austrian designs were amply represented. For example, Mannlicher rifles and carbines, 1907/12-pattern Schwarzlose hmg's, various types of hand grenades and sabres, as well as guns (though mostly outdated) served as basic equipment of Polish soldiers in the war with Ukrainians for eastern Galicia and Lvov. Russian weapons were not so popular, though several detachments were equipped with Mosina rifles, 1910 Maxima hmg's and 76.2 mm guns. Quite obviously, the heritage of tsarist Russia included several "exotic" designs, such as Japanese and American rifles. In the spring of 1919, the Polish Army had at its disposal 133,000 rifles and 1720 machine guns. Artillery, of course, was no less diverse as far as types and origin of the equipment were concerned. In the spring of 1919, Polish artillery numbered 350 guns. Most had been purchased on credit from Italy and it is said that the equipment was complete and in working order, which could not be said of items from other sources.

The second half of 1919 would change the face of the Polish army. By the acquisition of French military equipment and the arrival of Gen. Józef Haller's well trained Blue Army, French weapons became predominant in the arms supply of the Polish forces.

When the fight for the borders of the new state was over, the equipment of Polish Army comprised about 430,000 rifles and carbines, over 6,500 machine guns and nearly 2,000 large caliber guns. Twelve infantry divisions were equipped with French rifles, seven with German rifles and only three carried personal arms of Austrian design. French machine guns were used by eleven divisions, German ones by another eleven, and Austrian-made machine guns - by three divisions. Cavalry used assorted French, German and Austrian equipment. The Polish Army had 783 French 75s which constituted the majority of its light field gun stock with 322 Russian 76.2mm and 120 Italian 76mm cannons. Heavy artillery divisions were equipped predominantly with French 155mm M1917 howitzers.

Infantry weapons

In those early years, Polish infantry carried mostly French 8mm Lebel and Berthier rifles. The former was by that time an outdated structure with its impractical tube magazine located underneath the barrel (unhandy for the weight shift while firing and tedious reloading), while the latter, equipped in a more up-to-date box magazine, was found in two versions – the three-round Mle 1907/15 and the five-round Mle 1907/15 M16. Initially, French arms were to become the service weapon of the Polish Army, but when the Conference of Ambassadors allocated the German rifle factory

in Gdańsk to Poland in 1921, the German Mauser M1898 was selected as the basic personal arm of the Polish troops. The service weapon of German infantry in World War I, it was also the most ubiquitous (next to French-made rifles) among Polish soldiers. With its excellent 7.92 mm cartridges fired from a five-round magazine and a rotating bolt handle similar to that in the Lebel or the Berthier, Mauser is considered one of the best designs in history to this day. An older version of the Mauser used by the Polish infantry – the 1888 model fired the same cartridges, but had a barrel guard and a magazine protruding from the stock. The Polish Army, especially units formed in the south-eastern region of Galitia, used also Austrian Mannlicher M1895 rifles, which fired 8mm cartridges from a five-round magazine and employed straight-pull bolt action. In spite of its theoretically progressive design – in that its shorter reloading time increased firing rate – the bolt mechanism was its worst flaw. Due to its complicated design which had a tendency to jam, making it treacherous on the battle front, the model was never considered as a potential service rifle of the Polish Army.

As was the case with rifles and carbines, French designs (the Hotchkiss M1914 medium machine gun and Chauchat M1915 machine rifle) along with German-made Maxim MG08 HMGs and Maxim MG08/15 LMGs dominated the Polish Army's stock of machine guns. They were good designs, proved on the battle fields of the Great War. The gas-operated Hotchkiss, which was mounted on a tripod, fired 8 mm rounds from stiff steel strips and, although it was air-cooled, unlike most heavy machine guns which are water-cooled, it functioned with surprising reliability. The Chauchat light machine gun (also 8mm) is often said to be the worst design in history. But in spite of its poor reputation, it was used by many of the world's armies for a surprisingly long time and with good results. A pioneering invention with long recoil operation, it fired from a poorly designed magazine whose bowed shape was determined by the bottle-shaped 8-mm round. The Maxim MG08 was a very complicated weapon requiring a well-trained crew. A short recoil operation gun, it was water-cooled and fed from a 250-round fabric belt of 7.92 mm ammunition. It was mounted on a sturdy and very heavy sled mount. The Maxim MG08/15 was a "slimmed down" version of the heavy machine gun, mounted on a bipod and equipped with a wooden stock and pistol grip; the ammunition tape was held in a metal container. The gun was heavy and bulky, but had a reputation of reliability. Other designs used in the Polish Army included Austrian 8 mm Schwarzlose M07/12 heavy machine guns (short recoil operation, water-cooled, tape-fed) and Russian 7.62mm Maxims M 1905 and 1910 (also adapted to 7.95 mm rounds). U.S.-made Colt-Browning HMGs, German Bergmann M15 nA LMGs and British 1915 Lewis automatic rifles were less common.

Cavalry equipment

Although the advancement of military technology limited the use of cavalry on the western front of the First World War, mounted units still played a significant part on the eastern front as well as in the Polish-Bolshevik war, which largely retained the nature of manoeuvre warfare. Armament used by mounted cavalry included sabers, carbines and lances. Just like infantry, the cavalry of the reborn Polish Army carried a broad assortment of arms – some captured from the enemy, some seized from the armies of Poland's former partitioners, some purchased abroad. Polish cavalry used wooden (1901 and 1909) and steel (1910) Russian lances, steel Prussian models 1890 and 1893 n/A (*neuer Art*) – used by Wielkopolska regiments – French models 1823 (wooden), 1890 (bamboo) – carried by the light cavalry of the 1st Regiment – and 1913 (steel), as well as wooden Austrian lances model 1863. Belgian and British lances could also be occasionally encountered among the ranks. Sabers represented just as broad and international a spectrum. Most cavalry units formed between 1918 and 1920 carried German 1896 artillery sabers, the Austrian model of 1904, French of 1822 or Polish of 1917. The 1st *Krechowiecki*, 6th *Kaniow* and 14th *Jazłowiec* lancer regiments carried Russian 1881 design “dagoon” sabers which were a highly valued weapon in Poland. Polish cavalry's basic gun was the carbine. The most popular were Austrian Mannlichers M 1895, valued as a handy light weight weapon allowing for quick reload. Among machine guns, German Maxims, Austrian Schwarzlose and French Chauchat LGMs were the most common. Short arms were seldom in use and the same pistols and revolvers were carried by cavalry as by infantry. The best pistol designs of the day were the Austrian Steyr M1912 and German P08 Parabellum – both 9 mm in caliber. Besides those popular designs, Hungarian Frommer pistols were in use as well as Spanish 7.65 mm Cebras (purchased by France in great numbers during WW I). The French Lebel revolver (M 1892, 8 mm cal.) was the most popular of its class. A unique exhibit in the Polish Army Museum, a Steyr M 1912 captured on 24 July 1917 at Krechowice, was carried by Col. Bolesław Mościcki, commander of the 1st Lancers Regiment (later named the 1st *Krechowiecki* Lancers Regiment).

Artillery

Until mid-1919, Polish artillery was in poor condition, officially comprising 350 guns (nearly 2/3 of which were deployed), mostly Austrian 80mm model 1875/96 – an outdated design (without a recoil mechanism) and much worn by years of use. The more up-to-date guns in the Polish Army ordnance included Austrian 80

mm M1905/8 cannons and M1914 howitzers. German and Russian designs were rather scarce. The situation changed in late 1919 with the arrival of the Blue Army and additional foreign acquisitions. Polish Army units were equipped in over a hundred Italian 75 mm M1906 R guns of high combat value and a large number of French 75 mm quick-firing M1897 guns (considered the best field gun of the era), 105 mm M1913 guns and 155 mm M1917 howitzers. Most of the equipment, however, was well-worn. French guns were to become and remain the basic artillery equipment of the Polish Army during the interwar period. War trophies also had a significant part in the Polish Army ordnance: in October 1920 it included 322 Russian 76.2 mm M1902 field guns – dubbed *pravoslavny* (“orthodox”) by the Poles – used by mounted artillery and on armoured trains.

Armoured vehicles

As mentioned before, the potential of the Polish Army increased significantly after the arrival of the Blue Army in June 1919. The Blue Army’s 1st Armoured Regiment’s 120 Renault FT tanks were at the time an all-round state-of-the-art design featuring a revolutionary system of a rotating turret, rear engine configuration, front troop compartment and a chassis of four suspension bogies. With the arrival of the Renault, Poland became an “armoured power”, fourth in world with respect to the number of tanks owned. The tanks were deployed in the battle fields of the Polish-Bolshevik war as early as August 1919 – at Dyneburg, Grodna, Lida and in the battle for Warsaw at Radzymin and Mława. The Regiment was never deployed as a whole, however: tanks were employed by companies or even platoons. Eight tanks were irretrievably lost in the course of the war. Several attempts were made in the interwar period to improve the design of the FT 17, but the rapid development of armoured weapons in the 1930s rendered those attempts futile.

Armoured cars were used on a much broader scale. In the battle for Lvov fought against Ukrainian forces, improvised vehicles armed with machine guns (similar to those constructed during the 3rd Silesian Rebellion) were deployed, but it was the Bolshevik war that saw them in more spectacular action. In 1920, the Polish Army carried out two bold assaults on the enemy’s rear – at Zhytomyr and Kovel – with the use of state-of-the-art technology. The former took place in April as part of the Kiev offensive. With a broad foray, a task force composed mostly of men selected from the 1st Legions Infantry Regiment equipped with Fiat and Packard lorries and 75 mm field guns towed by artillery tractors captured the city and key junction of Zhytomyr. A Garford armoured car previously captured from the Bolsheviks and endearingly dubbed *Dziadek* (“Grandpa”) by the Poles, was

also used in this operation. The Garford was mounted on the chassis of an American 4-ton lorry and was one of the largest and heaviest armoured vehicles of the era. The colossus of nearly 9 tons (its other version was even heavier), armed with a 76.2 mm gun and three Maxim machine guns, carried a crew of 8 men. Its size and weight, combined with the dismal condition of roads on the eastern Polish frontier and the vehicle's traction potential all added up to the deeply unsatisfactory maximum speed of 20kmh. In contradiction to the bulky Garford stood the Ford Tfc, the only Polish-designed (by the talented and experienced Polish engineer Tadeusz Tański) combat vehicle in serial production between 1918 and 1921. Manufactured in the Warsaw factory of the Gerlach and Pulst company, it weighed 1.2-1.4 tons; an armour of riveted 8 mm (front, rear and sides) and 3 mm (top) rolled plates protected a 2-man crew. The car was armed with a Maxim machine gun mounted in a rotating turret. It had the range of 250 km with the maximum speed of 50 kmh. The most widely known operation involving Ford armoured cars was the Kovel raid in September 1920, when a task force of 1000 men, eight 75 mm guns, about twenty machine guns, 54 cars and 9 armoured vehicles (7 Fords and two Whites) made a swift and deep foray into enemy rear positions, confusing his defence lines.

Armoured trains were in frequent use – between 1919 and 1920 the Polish Army deployed eighty such devices, some of which were improvised. Trains typically comprised an armoured steam engine, two or three flat wagons carrying spare rails and sleepers for emergency track repairs and several armoured cars, each armed with one or two 75 mm guns and 5 to 8 heavy machine guns mounted on open or half-open rotating turrets. Not infrequently, damaged FT-17 tanks were mounted on flat wagons.

Air force

The process of taking charge of air bases in the Polish territory reclaimed after November 11, 1918, was accompanied by spontaneous formation of air force units. Most of the equipment seized in the airports of Warsaw, Krakow and Poznań was incomplete, reconnaissance and training aircraft dominating the inventory with a shortage of fighter planes. The Lvov campaign was the first operation involving Polish air force. On 2 November, Polish troops captured the Lewandowka air field in Lvov seizing 25 aircraft, most of which were German Hansa-Brandenburg designs. The machines, having undergone necessary repairs, were soon sent into action. The two-seater biplane, powered by a 160 hp inline Mercedes or Austro-Daimler engine, was capable of the maximum speed of 125 kmh with a 3200

m ceiling. Its range extended to 300 km. The deployed reconnaissance-bomber plane deployed in the first Polish air force operation to bomb the Persnekovka railway station controlled by Ukrainian forces was armed with two 8 mm Schwarlose machine guns and two 25 kg bombs. The first aerial battle in the history of Polish air force took place during the Galitia campaign after the capture of Lvov. A Polish Fokker fighter (German-made) fought a victorious duel with a Ukrainian Nieuport (French-made).

Initially, reconnaissance aircraft constituted over 60 per cent of Polish air force inventory, less than one-fifth of which were fighter planes and a mere handful, destroyers. Reconnaissance airplanes were, as it happens, multi-purpose machines whose performance in combat was often outstanding. The French Breguet 14 was the model prevalent in the Polish Air Force. This classic single-engine (Renault) two-seater biplane had been in serial production since 1917. A number of those machines were brought to Poland with Gen. Haller's Blue Army and the stock was later expanded by additional purchases. The Breguet 14 came in two variants: as a reconnaissance or bomber aircraft. The planes were armed with machine guns – one operated by the pilot and a set of two on a rotating mounting in the rear, operated by the observer – as well as an external load suspended underneath the wings (a maximum total load of 256 kg in full bomber role). Breguet planes were used in the April Ukraine offensive and in many other campaigns. Most fighter aircraft at the disposal of the Polish Army was of one of the four leading designs (with several other ones in insignificant numbers) – Austrian Albatros D.III, German Fokker D.VII, French Spad 7C1 and 13C1, and Italian Ansaldo A.1 Balilla, as of 1921 produced under license in Poland. Although far from the standard of state-of-the-art technology and plagued by a variety of flaws, the machines had been proven in combat in World War I. The Spad being the most ubiquitous, Fokkers were by far preferred by the pilots. The French one-seater fighter plane was a single-engine biplane with wooden-frame fuselage, the Fokker being the only design welded of steel tubing. The Spad flew on various versions of Hispano-Suiza engines providing 150 to 220 hp. They were armed with Vickers machine guns – one in the Spad 7C1 and a set of two in the Spad 13C1, synchronized with the propeller. A 180 hp Spad 7C1 made the maximum speed of 212 kmh at 2000 m maximum altitude reached in 4.4 minutes and the range of 285 km. The Spad were the aircraft of the 19th Fighter Flight which fought multiple aerial battles with Bolshevik fighters of the so-called Shirinkin group. In the course of the war of 1919-1920, less than 30 Polish pilots were killed in action. The role of the relatively small (considering the number of airworthy aircraft) Polish Air Force was

limited; its tasks focused on reconnaissance with secondary significance assigned to combat missions. Some of their most spectacular missions included the 3rd Squadron's successful raids of on Budyonny's Cavalry in the battle for Lvov. Polish machines were seldom threatened by enemy fighters, but they needed to be wary of fire from the ground.

Armament standardization and production after 1921

After the Polish Army went into peace mode in 1921, standardization and modernization of equipment became priority. In the 1920s the Polish Army budget did not extend far enough to equip the entire force with weapons of one standard type and caliber (a vast variety of types of rifles and carbines filling army depots); the goal was to achieve uniformity within formations. Although most infantry divisions carried French bolt action rifles, the allocation of the German gun factory in Gdańsk in 1921 tipped the scales in favour of the Mauser system, second in number to the French design and highly valued by the troops. Crew operated weapons were assigned following the caliber of the dominating personal arms in each unit: divisions carrying French arms were equipped with Chauchat M1915 machine rifles and Hotchkiss M1914 heavy machine guns, while those using German rifles received Maxim MG 08/15 light machine guns and MG 08 heavy machine guns. Several infantry divisions were armed with Austrian Mannlichers and British Enfields. Cavalry used mostly 8 mm Mannlicher M1895 carbines and Schwarzlose M07/12 heavy machine guns, the latter assigned to mounted units, as they could be transported by pack horses, which was impossible in the case of the Hotchkiss or Maxim models. At the end of the war, infantry had in ordnance 10 types of field guns, while heavy and anti-aircraft artillery had 5, 70 per cent being of French design and 20 per cent Russian. Besides, the Polish Army had at its disposal German, Austrian and Italian field guns. The fantastic French quick-firing "seventy-fives", 800 of which were in ordnance in 1921, were adopted as the Polish infantry's regulation field gun, while dependable Russian 76.2 mm M1902 cannons known as "orthodox" were adopted in cavalry. Heavy artillery was equipped primarily with French 105 mm M1913 guns and 155 mm M1917 howitzers. The armament was as worn as it was diverse and repairs were needed urgently. As the newly reclaimed independence did not come with arms factories, the Polish state faced the challenge of creating a whole new arms industry. In early 1920s, before the Polish-Bolshevik war was over conservation, repairs and replacement of missing parts of weapons was done by Armouries: No. 1 in Brest on Bug, No. 2 in Warsaw, No. 3 in Poznan, No. 4 in Krakow and No. 5 in Przemyśl. In 1921 alone,

the armouries repaired 178,000 rifles, 5430 machine guns, 1234 field guns and 32,927 sabers and bayonets. There were besides 5 ammunition workshops and three manufactures – of rifle ammunition, artillery fuses (both in Warsaw) and percussion caps in Toruń. Private companies (such as Pocisk, Arma and Stara-chowice) launched production of military equipment, supplying the army in rifle and artillery ammunition as well as explosives. In 1922, the National Rifle Factory in Warsaw began manufacturing Mauser M1898 rifles. Italian Ansaldo A.1 Balilla fighter aircraft were produced under license by the E. Plage and T. Laśkiewicz factory in Lublin since 1921. Engines and replacement parts were imported. Nearly 100 of these machines were made by 1924, but the Polish construction proved to be defective.

REZUMAT

În acest articol autorul examinează procesul de înarmare a armatei poloneze, renăscute după Primul Război Mondial, odată destrămarea Imperiului Rus și cu reînființarea statalității poloneze.

Gheorghe COJOCARU *

NEGOCIERILE TEHNICO-MILITARE SOVIETO-ROMÂNE DE LA TIRASPOL (AUGUST - NOIEMBRIE 1923)

Într-o telegramă din 15 martie 1923, M. M. Litvinov, primul-comisar adjunct al afacerilor externe al URSS, îi solicita lui I. G. Duca, ministrul afacerilor străine al României, explicații asupra măsurilor luate de autoritățile militare române împotriva încercărilor instituțiilor tehnice rusești de a scoate la suprafață vasele flotei ruse de dragaj de pe Nistru, scufundate de armata română în 1919 la Tiraspol și Parcani¹.

Consecvent în intenția de a stabili relații de bună vecinătate cu Rusia, Guvernul României comunica, la 5 aprilie, că este dispus să trimită un delegat care, împreună cu cel al guvernului rus, să identifice la fața locului mijloacele necesare pentru a se ajunge la un acord².

La 21 iulie 1923, M. Litvinov răspundea că o delegație compusă din trei reprezentanți ai Comisariatului Poporului al Căilor de Comunicații – Golovanov, Trafiliev și Issi – urma să examineze chestiunea ridicării dragajelor scufundate. Se propunea ca întâlnirea delegaților celor două țări să aibă loc la Tiraspol, la 5 august. Telegrama din 26 iulie a Guvernului României anunța că reprezentanții români, inginerii Laurențiu Erbiceanu, Ramiro Gabrielescu și Al. Teodorof, vor

* **Cojocaru Gheorghe**, dr. hab., Institutul de Istorie al AȘM.

¹ *Архив внешней политики России* (În continuare: *АВНП*). Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52895, л. 4.

² *Ibidem*, f. 5.

fi la Tiraspol în ziua propusă. Totuși, prima ședință a fost convocată abia la 9 august, deoarece partea rusă nu reușise să încheie lucrările pregătitoare necesare acestei întâlniri, fapt despre care delegații români fuseseră informați de către reprezentantul Comisariatului Poporului al Afacerilor Externe, Serge Kozura. Comisia română, formată ca răspuns la solicitarea Guvernului URSS, nu avea niciun obiectiv politic³.

Delegațiile s-au întrunit în ședință la 10, 11 și 12 august, partea sovietică pretinzând că vasele scufundate, de pe ambele maluri ale Nistrului (era vorba de 107 vase, dintre care jumătate erau scufundate și o treime deteriorate⁴), erau proprietatea statului rus și, în consecință, solicitând ca, de comun acord, să se adopte măsuri pentru ridicarea și transportarea lor în Rusia. Delegația română afirma că, dimpotrivă, navigația pe Nistru, care forma granița comună a celor două state, interesa în egală măsură ambele țări riverane. Reprezentanții Bucureștiului susțineau că vasele ce asigurau navigația de-a lungul Nistrului, rămase de la fostul Imperiu Rus, erau proprietatea comună a Rusiei și a României și trebuiau ridicate la suprafață și partajate între cele două state. Ele nu puteau părăsi Nistrul, deoarece erau necesare navigației locale. Partea română a propus formarea unei Comisii mixte ruso-române, care să facă evaluările tehnice necesare demarării lucrărilor, să elaboreze statutul navigației pe Nistru și programul lucrărilor aferente, să procedeze la partajarea și, eventual, restituirea vaselor aflate în proprietate privată. După discuții în contradictoriu, s-a căzut de acord să se ceară avizul celor două guverne în vederea instituirii unei comisii mixte, formată dintr-un număr egal de ingineri și funcționari, care să estimeze, pentru început, starea și numărul vaselor scufundate. La 12 august, discuțiile fuseseră suspendate, iar la 28 august, comisarul poporului al afacerilor externe al URSS, Gh. V. Cicerin, îi telegrafia lui I. G. Duca că, în legătură cu necesitatea precizării unor noi aspecte ivite în cursul tratativelor de la Tiraspol, guvernul sovietic îl chemase la Moscova pe președintele delegației, urmând să anunțe ulterior părții române data reluării negocierilor⁵.

În paralel, o comisie militară română, condusă de generalul Anton Iovanovici, discutasă cu reprezentanții autorităților militare sovietice chestiunea reglementării frontierei de-a lungul Nistrului, posibilitatea unui schimb restricționat de bunuri, precum și chestiunea trecerii Nistrului dintr-o parte în alta. Aceste discuții au fost inițiate după ce, printr-o notă din 4 iunie 1923 – semnată de către Cr. Rakovski,

³ *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României* (În continuare: AMAER). F. 71/URSS, 1925-1927, dos. 78, f. 137-138.

⁴ *Русско-румынские переговоры. Председатель сов. делегации о переговорах* // «Известия», 21 августа 1924 г.

⁵ AMAER. F. 71/URSS, 1925-1927, d. 78, f. 138-139; negocierile vor rămâne definitiv suspendate.

președintele Consiliului Comisarilor Poporului și comisarul afacerilor externe al RSS Ucrainene, și M. M. Litvinov – guvernului român i se atrăgea atenția asupra unor incidente la Nistru. La 12 iunie, I. G. Duca, considerând alegerile sovietice drept nefondate, propunea delegarea a câte unui reprezentant militar ce să stabilească de comun acord modul în care s-ar putea înlătura asemenea incidente⁶. La 16 iulie, Litvinov acceptase propunerea Bucureștiului, cerând să i se comunice locul și data la care urmau să se întâlnească delegații⁷. La 26 iulie i se telegrafia că delegații români, generalul Ivanovici, colonelul Ion Stângaciu și aghiotanții lor, vor merge la Tiraspol la 5 august pentru a se întâlni cu reprezentanții sovietici. La 31 iulie, Gh. V. Cicerin își dădea acceptul, dar solicita ca întâlnirea să fie fixată pentru 10 august, la ea urmând să se prezinte delegatul sovietic A. Bobrișcev împreună cu doi asistenți. Negocierile militare au început la 10 august, suspendate apoi, conform telegramei lui Cicerin din 16 august, în legătură cu chemarea primului delegat rus la Moscova⁸.

După cum declara subsecretarul Ministerului Afacerilor Străine al României, Nicolae Filodor, însărcinatului cu afaceri al SUA la București, J. Theodore Marrier, guvernul român era pe deplin conștient de importanța acestui pas, ca o primă negociere cu caracter cvasioficial, la cererea Sovietelor. Activitatea celor două comisii, tehnice și militare, ce urmăreau reglementarea circulației de-a lungul Nistrului, putea da impresia că Sovietele erau dispuse să accepte tacit frontiera pe Nistru. Rămânea de văzut dacă partea rusă negocia cu bună credință și cât de departe se putea merge spre normalizarea raporturilor dintre România și URSS. Guvernul român era interesat să stabilească cât mai rapid posibil relații cu URSS, mai ales că aceasta fusese pe timpuri cea mai mare piață pentru produsele Basarabiei⁹.

Instrucțiunile delegației sovietice privind discuțiile asupra reglementării conflictelor în zona Nistrului, aprobate de comandantul suprem al Armatei Roșii Muncitorești-Țărănești, S. Kamenev, și de primul adjunct-șef al statului-major al republicii, B. Șapoșnikov, reclamau ca, în cursul negocierilor, să fie evitate „asemenea gen de hotărâri și formulări, care ar putea avea caracterul unei recunoașteri indirecte” de către Soviete „a liniei Nistrului în calitate de graniță dintre URSS și România”¹⁰.

Președintele delegației militare sovietice la negocierile de la Tiraspol, A. Bobrișcev, îi raporta la 22 august lui Gh. V. Cicerin că, după ce a studiat materialele

⁶ *ABIP*. Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52896, л. 3.

⁷ *Ibidem*, f. 4.

⁸ *AMAER*. F. 71/URSS, 1925-1927, dos. 78, f. 140-141; *ABIP*. Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52896, л. 6-7.

⁹ *Arhivele Național-Istorice Centrale* (În continuare: *ANIC*). F. mcf. SUA, r. 692, c. 0037-0039.

¹⁰ *ABIP*. Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52896, л. 74 об.

informative – puse la dispoziție de serviciul de recunoaștere al Districtului Militar Ucrainean, secția contrarevoluție a GPU ucrainean, punctul de recunoaștere din Odessa și secția regională a GPU din Odessa –, a realizat că examinarea cazurilor infracționale care au avut loc în zona Nistrului în anii 1921, 1922 și 1923 putea fi abordată de reprezentanții Sovietelor „doar în caz de extremă necesitate”. Bobrișcev arăta că „dacă din partea României sau din neglijența guvernului său au și avut loc încălcări destul de serioase ale inviolabilității teritoriului nostru, atunci și din partea noastră nu a fost întreruptă munca activă aproape până în ultimul moment”. Mai mult decât atât, atenționa Bobrișcev, „autoritățile române dispun de date solide care ne compromit, deoarece în mâinile lor au căzut atât documente aparte ale noastre, dar au fost și cazuri de trecere de partea lor a agenților noștri, neținând cont de mărturiile smulse cu forță”¹¹. În ceea ce ține de cauzele generale ale producerii conflictelor de-a lungul Nistrului, delegația sovietică s-a referit la „lipsa raporturilor contractuale între URSS și România”, iar delegația română, informa Bobrișcev, a acceptat, în fond, această explicație¹².

La începutul lunii septembrie 1923, părea că negocierile dintre reprezentanții Uniunii Sovietice și ai României pentru a se ajunge la o reglementare a situației de-a lungul Nistrului ar putea conduce la o soluție acceptabilă pentru ambele părți. Pentru data de 3 septembrie, conform părții ruse, se prevedea deja semnarea convenției privind comisiile mixte interdepartamentale pentru reglementarea conflictelor de frontieră, după care ea trebuia prezentată celor două guverne spre aprobare¹³.

La 3 septembrie, Gh. V. Cicerin adresa o notă informativă Biroului Politic al CC al PC(b)R referindu-se la „negocierile pur tehnice” de la Tiraspol, descrise în presa română drept „tratative preliminare unei înțelegeri depline între URSS și România sau în orice caz ale încheierii unui acord comercial”. Această abordare, observa Cicerin, „armonizează întru totul cu dorința permanent exprimată a guvernului român de a încheia un tratat cu noi”¹⁴. Alertat de ceea ce scria presa, Comisariatul Poporului al Afacerilor Externe i-a convocat la Moscova pe președinții celor două comisii de la Tiraspol, pentru „a vedea dacă comisiile nu au mers prea departe în timpul acestor tratative și dacă nu trebuie să li se fixeze niște limite mai înguste”. În acest timp, șeful vămii sovietice din Râbnîța informa Comisariatul de Externe că șeful punctului vamal de la Rezina îi ceruse, în conformitate cu circularele primite de la autoritățile sale ierarhic superioare de la Chișinău, să facă un schimb

¹¹ АВПР. Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52896, л. 52.

¹² Ibidem, f. 52 v.

¹³ Русско-румынские переговоры // «Известия», 1 сентября 1923 г.

¹⁴ АВПР. Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52896, л. 75.

de acte privind procedurile vamale, pentru a fi pregătiți din timp de deschiderea frontierei¹⁵. Cicerin amintea că, potrivit directivelor aprobate de Comitetul Central al partidului, „acum noi trebuie să ne limităm la calmarea României prin negocieri comerciale, fără a încheia cu ea tratatul final”. În opinia comisarului de externe, încheierea unei convenții cu România privind transportul de vase pe Nistru echivala cu „recunoașterea *de facto* a Nistrului ca graniță”. Anume din această cauză, sublinia Cicerin, comandantul suprem Kamenev era împotriva unei convenții de transport fluvial pe Nistru. „La negocierile ulterioare privind frontiera, noi vom evita orice lucru ce ar putea fi interpretat ca recunoașterea Nistrului ca frontieră. Dar inițierea unor relații comerciale într-o formă prudentă și în anumite limite este posibilă, fără asemenea consecințe negative. Un tratat cuprinzător și final ar contribui la consolidarea [apartenenței] Basarabiei la România, dar o convenție comercială provizorie și limitată, cu precizarea că nu va anticipa chestiunea reglementării frontierei, ne-ar fi de folos. Ea va duce la slăbirea legăturii României cu Polonia și va slăbi astfel situația internațională a acesteia din urmă. Un asemenea pas va fi în deplină concordanță cu linia aprobată de Comitetul Central”, era de părere Cicerin¹⁶. El propunea să fie exploatate „punctele de tangență cu România” pentru a iniția negocierea unei convenții comerciale sovieto-române provizorii. Iar în ceea ce privește tratativele însele, sublinia Cicerin, „se poate să nu ne prea grăbim”¹⁷.

Contactele ruso-române cu caracter tehnic au ajuns să fie descrise și în unele publicații occidentale drept negocieri în deplinul sens al cuvântului, prin care se stabileau raporturile normale între cele două țări. Cu regret, „aceasta nu este așa”, constata ziarul *Izvestia*, porta-vocea Comisariatului Poporului al Afacerilor Străine¹⁸. Lucrurile stăteau așa, considerau sovieticii, din cauza problemei Basarabiei, pe care România ar fi ocupat-o în 1918 cu acceptul Antantei. Se amintea că în martie 1918 România semnase „un acord”¹⁹ cu guvernul sovietic, prin care se obliga să evacueze Basarabia în termen de două luni”. Însă provincia rămânea în continuare „sub ocupația trupelor române”, iar cercurile conducătoare de la București „evită cu încăpățănare negocierile cu Rusia Sovietică”. Conform „acordului” din 1918, România s-ar fi obligat să nu întreprindă niciun fel de acțiuni ostile împotriva Rusiei, dar nici în această privință, se insinua, ea nu și-a

¹⁵ АБПР. Ф. 04, оп. 35, п. 228, д. 52896, л. 75

¹⁶ *Ibidem*, f. 75-76.

¹⁷ *Ibidem*, f. 76.

¹⁸ Вл. Виленский (Сибиряков), *Бессарабский вопрос* // «Известия», 1 сентября 1923 г.

¹⁹ Despre „aranjamentul Averescu-Rakovski” a se vedea pe larg: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*. Vol. II. Partea I. 1918-1933, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 1041-1042.

ținut „întru totul” cuvântul. Deși, se admitea, România nu a participat direct la lupta împotriva Sovietelor, odată cu „ocuparea” Basarabiei ea ar fi oferit „o bază” pentru bandele gardiștilor albi care acționau împotriva autorităților bolșevice. României i se imputa nu numai faptul că nu considera necesar să-și revizuiască atitudinea față de Rusia într-o perioadă în care mai multe națiuni, cu care aceasta fusese în război, își normalizaseră deja relațiile cu Moscova, ci și că ar fi tins „să-și întărească vechile poziții”. Drept dovadă a acestor „poziții vechi” erau aduse prevederile Convenției polono-române din 1921, încheiate pe un termen de 5 ani, prin care cele două state se obligau să se susțină reciproc, inclusiv militar, în cazul unui atac din partea unei terțe țări asupra frontierelor lor răsăritene, fără vreun motiv din partea acestora, și să-și coordoneze acțiunile în domeniul politicii externe orientale. Acordul era interpretat ca unul orientat categoric împotriva Sovietelor, România urmărind să-și asigure astfel păstrarea Basarabiei. Politica Bucureștiului de aliere cu Varșovia – ambelor li se amintea că nu erau decât două segmente ale „cordonului sanitar” cu care Antanta voia să înconjoare Rusia – era calificată drept „o iluzie curată”. Întregirea teritorială a statului român ar fi fost sancționată, se pretindea, de „așa-numita Ligă a Națiunilor”²⁰, care „deja se și dezintegrase”, ca plată pentru asumarea rolului de segment al lanțului de încercuire a Rusiei. Ce se va întâmpla cu „politica independentă” a României, se punea întrebarea în *Izvestia*, dacă într-o bună zi Franța, care „face acum politica Europei”, va anunța că merge și ea spre o înțelegere cu Rusia Sovietică? Se considera că politica cercurilor conducătoare ale României ținea prea puțin cont de „situația internațională a zilei de mâine”. Mai ales că restabilirea și consolidarea economică a Rusiei puna România în fața necesității de a se gândi la viitoarele relații cu URSS. „Noi credem, menționa *Izvestia*, că poporul român, mai mult ca oricine altcineva, este interesat de relații de bună vecinătate cu Rusia muncitorească, deoarece e puțin probabil ca o Românie mică să poată să se bazeze pe propria forță și să construiască pe acest fundament nesigur o politică agresivă în raport cu Rusia Sovietică”²¹. Raporturile de bună vecinătate cu URSS, se sublinia, sunt singura cale capabilă să-i asigure poporului român condițiile necesare restabilirii economice postbelice, de care, ca și majoritatea statelor europene, România avea o nevoie acută. „Dar, se atenționa, relațiile de bună vecinătate prea puțin probabil să poată fi edificate pe acea temelie a inamicității, iar, uneori, și de

²⁰ Tratatul prin care au fost consacrate drepturile României asupra vechilor teritorii românești întregite în 1918 cu țara – precum Transilvania, Banatul și Bucovina – au fost semnate la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Jurisdicția României asupra Basarabiei a fost recunoscută prin Tratatul Basarabiei din 28 octombrie 1920, încheiat în conferința ambasadorilor de la Paris.

²¹ Вл. Виленский (Сибиряков), *Бессарабский вопрос* // «Известия», 1 сентября 1923 г.

dușmănie evidentă, manifestată de cercurile conducătoare ale României față de URSS, măcar și sub forma aceluiași acord polono-român. De revizuirea politicii actuale a guvernului român depinde posibilitatea reglementării raporturilor ruso-române”, se menționa în finalul articolului din *Izvestia*²². Astfel, guvernului român i se dădea de înțeles că normalizarea relațiilor cu noua Uniune a Republicilor depindea de revizuirea cadrului său de cooperare cu Polonia și a angajamentelor sale ca parte a „cordonului sanitar” din jurul Sovietelor.

La 20 noiembrie, la Tiraspol, generalul Ivanovici, din partea României, și generalul Obracevski, din partea URSS, au semnat *Convenția privind măsurile și mijloacele care au drept scop preîntâmpinarea și soluționarea conflictelor care pot să apară pe râul Nistru*. Convenția urma să intre în vigoare cu începere din 1 decembrie 1923. Merită menționat faptul că la redactarea textului delegația Sovietelor a evitat orice discuție pe teme politice, a urmărit să corecteze orice expresie din proiectul Convenției, din care putea să rezulte că râul Nistru „constituie fruntaria între ambele state”, cerând, de exemplu, ca în locul cuvintelor „luat cu forța de pe teritoriul statului vecin” (art. 1 al. c) să se scrie „aparținând celeilalte părți”²³. Mecanismul de realizare a Convenției prevedea formarea unei comisii mixte centrale, reunind câte trei reprezentanți din fiecare parte, și a unor comisii locale, subordonate celei de la centru, abilitate cu reglementarea diverselor conflicte între cele două maluri ale Nistrului. Convenția urma să intre în vigoare după aprobarea de ambele guverne²⁴.

La 3 decembrie, autoritățile de la București au transmis la Moscova lista cu numele delegaților români în Comisia mixtă centrală. România era reprezentată aici de generalul A. Iovanovici, C. Simionescu, prim-președintele Tribunalului Chișinău, și Z. Husărescu, inspectorul general al Siguranței și poliției din Basarabia, propunându-se o primă întrunire a acestora la Tighina, la 21 ianuarie 1924. În telegrama din 9 ianuarie, Cicerin accepta data și locul primei întâlniri, comunicând, totodată, numele reprezentanților sovietici în comisie: P. Kniaghițki, comandantul diviziei 51-a din Odessa, L. M. Zakovski, șeful Direcției politice de stat din Odessa ș. a.²⁵.

Prima sesiune a comisiei mixte centrale s-a desfășurat la Tighina în perioada 21-29 ianuarie 1924, în cadrul lucrărilor ei fiind elaborate și aprobate instrucțiunile pentru înființarea și funcționarea comisiilor mixte locale. La întâlnirea de la Tighina,

²² Вл. Виленский (Сибиряков), *Бессарабский вопрос* // «Известия», 1 сентября 1923 г.

²³ AMAER. F. 71/URSS, 1925-1927, dos. 78, f. 141.

²⁴ *Соглашение между СССР и Румынией* // «Известия», 6 декабря 1924 г.; ANIC. F. mcf. SUA, r. 692, c. 0044.

²⁵ AMAER. F. 71/URSS, 1925-1927, dos. 78, f. 142.

România era reprezentată de generalul A. Ivanovici, președinte, Z. Husărescu și C. Simionescu, membri ai delegației, Em. Cetacli, secretar, și I. Vatulan, translator. Partea sovietică era reprezentată de P. Kneaghițki, președinte, Leonid M. Zakovski, prim-procurorul Vl. Cerneavski, Leonid Landstrass, originar din Tighina, membri ai delegației, A. Karg, secretar, și A. Mahlis, translator. La prima întâlnire s-au stabilit punctele de amplasare a comisiilor mixte locale: pe malul stâng al Nistrului, la Svanet, Moghiliov, Iampol, Râbnița, Grigoriopol, Maiaki, iar pe cel drept, la Hotin, Otaci, Soroca, Rezina, Criuleni, Cetatea-Albă. S-a decis să se permită pescuitul în timpul zilei, bărcile de pe fiecare mal având voie să se deplaseze până la mijlocul râului. În privința trecerii frauduloase de pe un mal pe altul, s-a hotărât că cei care erau de origine basarabeană sau aveau rude în Basarabia vor fi lăsați în țară și deferiți spre judecată Consiliului de război, ceilalți vor fi predați comisiei locale din sectorul respectiv pentru a fi expediați peste Nistru. Partea română a Comisiei mixte centrale își avea reședința la Chișinău, iar cea sovietică – la Odessa. Comisiile locale urmau să-și înceapă activitatea de la 15 februarie 1924²⁶.

SUMMARY

The article examines the Soviet-Romanian military-technical negotiations in Tiraspol during August to November 1923. It addresses issues relating the way how to get up the dredging vessels of the Russian flotilla on the River Nistru submerged by the Romanian army in 1919 in Tiraspol and Parcani; the River Nistru border issue; the creation of a Soviet-Romanian Joint Committee.

²⁶ „I”, *Tratativele ruso-române de la Tighina* // „Dreptatea”, 30 ianuarie 1924; *Tratativele de la Tighina* // „Dreptatea”, 1 februarie 1924. A doua ședință a Comisiei a avut loc după conferința de la Viena, la Kamenet-Podolsk, la 20 aprilie 1924, a treia – la Cetatea Albă, între 10-12 decembrie același an (AMAER, F. 71/URSS, 1925-1927, dos. 78, f. 143).

Ion CHIRTOAGĂ *
Valentina CHIRTOAGĂ **

CONFRUNTĂRI SOVIETO-AMERICANE ȘI CRIZA RACHETELOR DIN CUBA

În perioada postbelică, Uniunea Sovietică s-a implicat iresponsabil în confruntări politico-militare cu cele mai puternice state ale lumii, în primul rând Statele Unite ale Americii, provocând și o goană a înarmărilor nucleare. Uneori, URSS provoca tensiuni în relațiile internaționale, omenirea ajungând în pragul unui război cu urmări imprevizibile pentru destinul civilizației mondiale. O situație extrem de periculoasă s-a atestat în 1962, când corpul expediționar sovietic, cu un număr impunător de arme nucleare, a ajuns clandestin sub coastele SUA. La peste 50 de ani de la acest eveniment, se fac noi tentative de a antrena insula cubaneză în jocuri politice.

În cele ce urmează, vom prezenta un șir de materiale referitoare la pregătirile URSS pentru o eventuală confruntare militară, cu aplicarea armelor nucleare și privind criza rachetelor sovietice din Cuba (1962).

Se știe că, în anii '30-'40 ai sec. XX, luaseră amploare cercetările în domeniul fizicii atomice, care deschideau perspective nebănuite pentru utilizarea energiei nucleare în scopuri pașnice și militare. Cei mai operativi în această privință s-au dovedit specialiștii stabiliți în SUA. Rezultatele obținute în acest domeniu au creat condiții favorabile pentru ca, la finele celui de-al Doilea Război Mondial, americanii să construiască și să arunce două bombe atomice asupra a două localități japoneze. În scurt timp, și cercetătorii din URSS au reușit să producă și să testeze bomba atomică.

* **Chirtoagă Ion**, dr. hab., cercetător științific principal, Institutul de Istorie al AȘM

** **Chirtoagă Valentina**, drd., cercetător științific, Institutul de Istorie al AȘM

Una dintre problemele centrale în pragmatica utilizării bombei atomice sunt mijloacele de transport al focoarelor nucleare. Printre acestea, un rol important urmau să-l joace rachetele, pe care, la finele celui de-al Doilea Război Mondial, germanii au început să le utilizeze la bombardarea Marii Britanii. Primele rachete (V-1 și V-2) au fost construite de un grup de specialiști germani, condus de Werner von Braun. În 1945, ajungând pe teritoriul părții adverse, reprezentanții serviciilor speciale americane și sovietice au intrat în posesia documentației tehnice germane în domeniul industriei de construire a rachetelor. O parte dintre aceștia (circa 400 de persoane), inclusiv Werner von Braun, au ajuns peste ocean; altă parte, rămasă pe teritoriul controlat de trupele Kremlinului, a început să colaboreze cu organele de securitate și cercetătorii sovietici în domeniul fizicii atomice¹.

Aceste cercetări se efectuau atât pe teritoriul Germaniei ocupate de trupele Kremlinului, cât și pe cel sovietic, unde funcționau deja câteva institute de cercetări științifice și birouri de activitate în domeniul tehnicii de construire a rachetelor. Se punea începutul unei goane a înarmărilor, care a impulsionat cercetările în domeniu, dar și a contribuit la detașarea de mijloace economico-financiare enorme, extrem de necesare pentru dezvoltarea economiei statelor respective. Aflând că în primăvara lui 1946, la poligonul de la White Sands din New-Mexico (SUA) a fost testată racheta americană A-4 (o variantă modificată a prototipului V-2 al lui Werner von Braun), pentru a nu rămâne în urmă, conducerea de la Kremlin a adoptat imediat decizia de a construi un poligon similar de testare a rachetelor pe teritoriul sovietic. După mai multe căutări, locul noului poligon a fost stabilit pe cursul inferior, puțin populat, al râului Volga. Anume în stepele aride din apropierea Mării Caspice a apărut faimosul poligon Kapustin Iar, unde, în 1947, sosiseră din Germania două eșaloane cu instalații pentru testarea rachetelor. În același an, la Kapustin Iar au sosit primele rachete din seria V-2 (A-4), asamblate din detalii, parțial confecționate în Germania, parțial pe teritoriul sovietic. La 18 septembrie 1947 a avut loc prima tentativă de lansare a unei rachete sovietice. A urmat lansarea rachetelor P-1 (1948-1949), P-2 (1949), P-5 (1953), P-12, P-14 ș. a. Ultimele două modele a jucat un rol important în operațiunea sovietică din 1962 de pe insula cubaneză².

Lucrările de cercetare și de construire a rachetei sovietice strategice cu rază medie de acțiune, P-12, au demarat în 1954, în biroul condus de Mihail Ianghel. Inițial, se preconiza elaborarea proiectului unei rachete cu raza de acțiune de 1.200 km. Ulterior, raza ei de acțiune a crescut la peste 2.000 km. În 1957, la Kapustin

¹ <http://www.kapyar.ru/index.php?pg=110>

² *Ibidem*.

Iar au avut loc primele aplicații ale rachetei P-12, fiind efectuate 8 lansări. După prima etapă de aplicații, constructorii au operat modificări, inclusiv în sistemul de alimentare cu componente de combustibil al aparatului. În 1958 a avut loc a doua etapă a aplicațiilor cu această rachetă, fiind lansate 24 de aparate. În octombrie 1958, a început producerea în masă a rachetei P-12, cunoscută și cu indexul 8K63, iar în Occident – Sandal ori SS-4. Aparatul putea transporta o bombă nucleară menită să producă distrugeri în spațiul inamicului pe o suprafață de 100 km². La 4 martie 1959, conducerea sovietică a aprobat modelul P-12 ca rachetă pentru înarmarea forțelor militare. La 17 decembrie 1959 a fost adoptată hotărârea despre crearea Forțelor Militare cu Rachete Strategice, înarmate cu aparate P-5M și P-12 purtătoare de bombe nucleare³. Începând cu anul 1957, conform planului elaborat de S. Koroliov, la uzina din Orenburg se produceau rachete tactice cu raze de acțiune de până la 1.000 km⁴.

Componentele rachetei P-12 se produceau în Dnepropetrovsk (Ucraina), dar și în orașe din Siberia (Omsk, Orenburg și Permi), cu scopul de a preveni o eventuală distrugere concomitentă a uzinelor de producere a aparatului în cazul unui atac neașteptat al americanilor. Aparatul P-12/8K63 (SS-4, Sandal) avea o lungime (împreună cu bomba) de 22.768 mm, diametrul corpului – 1.652 mm, cu stabilizatorul – 2.652 mm, masa de start – 41.920 kg, a bombei – 1.400-1.600 kg. Racheta putea zbura pe o distanță de până la 2.080 de km. Inițial, aparatul era alimentat cu spirt pe post de combustibil de bază, iar pentru întreținerea unei arderi intense se utiliza drept oxidant oxigenul lichid. Ulterior, spirtul a fost înlocuit cu un alt combustibil lichid (TM-185), cu proprietăți chimice apropiate de cele ale terebentinei, iar în calitate de oxidant a început să se utilizeze un amestec (AK-27N) format din tetraoxid de azot pompat în acid azotic. Racheta mai era alimentată cu aer comprimat (utilizat la punerea în funcțiune a diferitor automate ale rachetei aflate în zbor), un lichid (TT-02) pentru aprinderea autonomă a combustibilului de bază ș.a. La transportarea componentelor de combustibil se utilizau cisterne mobile de câte 10.000 de litri, iar la încărcarea rachetelor – pompe centrifuge puse în mișcare de motoare de automobile, instalate împreună cu cisterna (combustibilul de bază, spre exemplu) ori pe mașini separate (oxidantul). La punerea în mișcare a cisternelor se utilizau mașini grele pe roți ori pe șenile. La pregătirea rachetelor pentru zbor erau utilizate și stațiile electrice mobile (trei la număr), stingătoarele de incendii (două), căruciorul de transportare a aparatului, mașina pentru încărcarea rachetei cu focoaie nucleare, compresorul de aer, mașini cu

³ <http://militaryrussia.ru/blog/topic-376.html>

⁴ http://rvsn.ruzhany.info/esin_cuba_001.html

diferite aparate electrice și electrotehnice etc.⁵. Pe teritoriu se mai aflau încăperi uriașe pentru păstrarea rachetelor pe cărucioare, clădiri pentru stațiile electrice mobile, pentru mașinile operatorilor, terenul de lansare a rachetelor, pista de lansare a aparatelor, încăperi pentru odihna ostașilor în perioadele de repaus, căi de acces betonate pe care se mișca tehnica, cazărmi, ospătării ș.a. Toate acestea se aflau în mijlocul pădurii.

Începând cu vara anului 1959 s-a efectuat un volum enorm de lucru pentru dislocarea unităților înarmate cu rachete strategice cu rază medie de acțiune, tip P-12, pe teritoriul Lituaniei (Plunge), Bielorusiei (Ghezglî, Novgorodka, Pinsk, Slonim), Kazahstanului ș. a.⁶. În 1960, în apropierea satului Lipniki (regiunea Jitomir, Ucraina) au fost instalate 4 baterii, care intrau în divizionul 2 al regimentului 181 din divizia Belokorovici⁷. Pe teritoriul divizionului 2 se afla și statul major al regimentului 181. Primul batalion al aceluiași regiment se afla în apropierea stației de cale ferată Novo-Belokorovici, al 3-lea – lângă orașul Korostâni⁸.

Conform unei înțelegeri sovieto-americane, de la 30 octombrie 1958 până la 1 septembrie 1961 a fost pus în aplicare un moratoriu de interzicere a efectuării experiențelor nucleare. După expirarea termenului înțelegerii, documentul n-a fost prelungit imediat. De această situație a profitat conducerea sovietică, reluând experiențele nucleare. Deja în luna iulie 1961, conducerea sovietică a adoptat hotărârea de a lansa rachete de tip P-12 cu bombe atomice, în vederea stabilirii puterii reale și eficacității încărcăturii nucleare. În acest scop, a fost utilizată o baterie a regimentului 181 de rachete. Tragerile au avut loc în septembrie 1961, în direcția insulei Novaia Zemlea. Bomba avea o capacitate de 1 megatonă. Focoase cu anume această capacitate au fost transportate în 1962, în Cuba⁹. Conducerea sovietică forța lucrările, deoarece intenționa să se confrunte direct cu partenerul de peste ocean, în vederea stabilirii unei preținse parități nucleare, deși raportul de forțe continua să fie în folosul americanilor.

Procesul de instalare a rachetelor pe terenul de lansare și de testare a capacității de distrugere a focoaselor în URSS a avut loc pe fundalul unor evenimente internaționale importante. La 1 ianuarie 1959, armata de gherilă a lui Fidel Castro l-a înlăturat de la putere pe dictatorul F. Batista de la Havana, care se afla în relații bune cu SUA. Inițial, guvernul american n-a reacționat la schimbările politice de

⁵ <http://militaryrussia.ru/blog/topic-376.html>

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

⁸ Din amintirile lui I. Chirtoagă, care în 1965-1967 și-a făcut serviciul militar în divizionul 2 al regimentului 181 de rachete.

⁹ http://rvsn.ruzhany.info/esin_cuba_001.html

la Havana. Însă când guvernul revoluționar a început să naționalizeze proprietățile unor cetățeni ai SUA, aflate pe insulă, provocând nemulțumirea americanilor, conducerea de la Washington a încercat să-l răstoarne pe noul dictator de la Havana. În aceste condiții, Fidel Castro a cerut sprijin Moscovei, de unde, inițial, au venit ajutoare economice¹⁰.

Apoi au venit și ajutoare militare. Se preconiza ca la dispoziția Cubei să fie pus armament în valoare de 150 mln dolari, dar URSS urma să fie recompensată cu doar 67,5 mln. La finele lui martie 1962, corăbiile sovietice au adus pe insulă circa 400 de tancuri, 40 de avioane de vânătoare МИГ-15 și МИГ-19, radare ș.a. În aprilie același an, conducerea sovietică a decis să transmită noii conduceri cubaneze 4 divizioane de rachete „sol-aer” C-75, 10 bombardiere ИЛ-28, 4 lansatoare de rachete tactice cu aripi П-15. Numărul specialiștilor sovietici detașați în Cuba pentru a-i instrui pe localnici în materie de utilizare a acestor arme ajunsese deja la 950 de persoane. Unii specialiști cubanezi erau instruiți și pe teritoriul Uniunii Sovietice¹¹.

Dar URSS avea intenții mult mai radicale. Cu un an înainte, în 1961, pe teritoriul Turciei fuseseră instalate 15 rachete strategice cu rază medie de acțiune, care, timp de 10 minute, puteau ajunge în orice punct important din partea europeană a Uniunii Sovietice, inclusiv în capitala acesteia. În plus, pe teritoriul Italiei se aflau și câteva rachete americane „Polaris”. Pentru a crea impresia unui „echilibru de forțe”, N. Hrușciiov a decis să instaleze în Cuba câteva zeci de rachete de aceeași clasă. Cum se exprimase plastic liderul de la Kremlin, voia să arunce „în pantalonii americanilor un arici”¹². Rachetele sovietice din Cuba puteau amenința teritoriul SUA, tot așa cum rachetele americane din Turcia puteau lua oricând drept țintă partea europeană a URSS. Singura problemă era transportul clandestin al rachetelor sovietice spre vestul planetei¹³, misiune pusă în seama ministerelor de resort și serviciilor speciale ale URSS.

În mai 1962, conducerea sovietică a adoptat decizia controversată de a trimite în Cuba un număr de rachete strategice cu rază medie de acțiune. Se pare că printre cei care aveau rezerve serioase cu privire la acest fapt a fost ministrul de externe al URSS, A. Gromîko, cunoscut în Occident drept „mister net”, care își prevenise superiorii că acest fapt ar genera „un mare scandal”¹⁴. Următoarea etapă era convingerea cubanezilor cu privire la această „necesitate”. O delegație sovietică în

¹⁰ http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/criza-rachetelor-cuba

¹¹ [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Операция_«Анадырь»](https://ru.wikipedia.org/wiki/Операция_«Анадырь»)

¹² *Ibidem.*

¹³ <http://www.lki.ru/text.php?id=5761>

¹⁴ *Ibidem.*

frunte cu Ș. Rașidov a vizitat Cuba în perioada 31 mai-9 iunie 1962, propunându-i lui F. Castro să „găzduiască” rachete sovietice. Castro a fost nedumerit inițial, însă delegația sovietică a insistat, convingându-l că „amenințarea americană era foarte periculoasă” și că rachetele sovietice ar fi fost indispensabile pentru anihilarea ei. Vara s-au desfășurat tratative intense între Cuba și URSS, creând cadrul legal pentru instalarea rachetelor sovietice pe insulă¹⁵.

În acest scop a fost creată divizia 51 specială de rachete strategice cu rază medie de acțiune, condusă de generalul de brigadă I. Stațenko, formată din regimentul 79 (al diviziei 29 din Plunge, Lituania), regimentul 181 (al diviziei Belokorovici, Ucraina), regimentele 664, 665 și 668 (ale diviziei din Romnî, Ucraina). Primele trei regimente erau dotate cu rachete de tip P-12, ultimele două – cu rachete P-14 (care puteau parcurge o distanță de peste 4.000 km). Respectiv, rachetele P-12 puteau afecta spațiul din apropierea Cubei, iar P-14 puteau viza și cele mai îndepărtate state ale Americii, cu excepția peninsulei Alaska și teritoriilor din nord-vest. În corpul expediționar de 40-45 mii de persoane au fost incluși ostași cu experiență de serviciu militar – circa trei ani în trupele terestre și 4 ani în cele maritime. În scurt timp, au fost selectate 32.000 de persoane, care înaintaseră cereri de amânare a trecerii lor în rezervă după expirarea termenului regulamentar de serviciu militar. La selectarea acestora se ținea cont în primul rând de condiția lor fizică și de apartenența etnică. De exemplu, s-a refuzat cererea de includere în corpul de expediție pe teritoriul Cubei a unor ofițeri evrei¹⁶. Ofițerii care au participat la respectiva operație ofereau drept justificare ideea că serviciile secrete din Israel ar fi putut recruta lejer agenți din rândurile conaționalilor de peste hotare¹⁷. Se acorda o anumită preferință românilor moldoveni, ținându-se cont de apropierea limbilor și de posibilitatea ca aceștia să servească drept traducători în relațiile ofițerilor sovietici cu populația locală de limbă spaniolă.

Corpul de armată urma să fie transferat peste ocean în cadrul unei operațiuni numite „Anadîr”, ce utiliza drept acoperire imitarea transportării de materiale de construcție și instalații în partea de nord-est a URSS, unde se pregăteau piste de lansare pentru un regiment de rachete¹⁸. Conform planului, se preconiza transportarea peste ocean a peste 230.000 de tone de materiale și instalații. Inițial, pentru transportarea oamenilor, instalațiilor și materialelor de construcție se preconiza utilizarea a 70 de nave maritime pe parcursul a 4 luni. De fapt, în

¹⁵ [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Операция_«Анадырь»](https://ru.wikipedia.org/wiki/Операция_«Анадырь»)

¹⁶ <http://militera.lib.ru/h/20c2/10.html>

¹⁷ <http://www.proza.ru/2011/09/20/942>

¹⁸ *Ibidem*.

iulie-octombrie 1962, în scopul efectuării operației „Anadîr” au fost utilizate 85 de nave de pasageri și de transportare a încărcăturilor, care au efectuat 183 de curse în ambele direcții. Ulterior, A. Mikoian relatează că doar pentru transportarea încărcăturilor Uniunea Sovietică a cheltuit cca 20 mln de dolari¹⁹.

Tehnica, inclusiv rachetele, a fost transportată cu trenul în 8 porturi: Murmansk (Marea Barents), Baltiisk, Kronstadt, Liepaia (Marea Baltică) și Nikolaev, Sevastopol, Feodosia, Poti (Marea Neagră). Pentru a nu trezi interesul serviciilor speciale ale adversarilor, ziua, pe punțile navelor maritime se încărcau unelte agricole, pe timp de noapte – rachetele aduse în vagoane închise și altă tehnică militară. Tehnica militară și ostașii, îmbrăcați în haine civile, au fost înghesuiți în interiorul navelor. Nimeni nu știa destinația finală. Pentru a crea impresia că vasele maritime urmau să se îndrepte într-o zonă cu climă rece, în porturile menționate au fost aduse containere cu haine de iarnă. Căpitanii vaselor respective din porturile Mării Negre au primit câte trei pachete, care urmau a fi deschise consecutiv. Primul urma să fie deschis după ieșirea în largul mării. În el se menționa că următorul pachet urma să fie deschis după trecerea strâmtorilor Bosfor și Dardanele. În al doilea pachet se menționa că ultimul pachet urma să fie deschis după trecerea strâmtorii Gibraltar. Doar în ultimul pachet era indicată destinația exactă a expediției – Cuba²⁰. Indicații similare au primit și căpitanii vaselor pornite din Marea Barents și din Marea Baltică.

În drum spre Cuba, timp de peste două săptămâni, oamenii înghesuiți în încăperi mici au suportat temperaturi de până la 50° C. Ei erau hrăniți de două ori pe zi și lăsați să iasă la aer pe timp de noapte, în grupuri de câte 20-25 de persoane, pentru a nu trezi suspiciuni cercetașilor americani. Din cauza temperaturilor înalte și insuficienței de frigiderare adecvate, o parte a produselor alimentare (carnea, untul, legumele) s-au alterat. Mulți dintre ostași s-au îmbolnăvit, unii, după ce decedau, erau aruncați peste bord²¹. În cazul în care americanii aveau să descopere obiecte suspecte pe vreuna dintre navele maritime sovietice, aceasta urma a fi scufundată cu tot cu oameni, pentru a nu fi divulgat secretul transportului.

La 26 iulie 1961, în Cuba a sosit prima navă maritimă sovietică, ce a adus armament și oameni. În timp de mai bine de două luni, pe insulă au fost aduși 42.000 de oameni, armament, tehnică, alimente și materiale de construcție. În scurt timp, pe insulă a ajuns și un corp expediționar format din 3 regimente cu 36 rachete de luptă și 6 pentru antrenament de tip P-12, 144 aparate de lansare a ra-

¹⁹ http://ru.wikipedia.org/wiki/Операция_«Анадырь»

²⁰ *Ibidem.*

²¹ <http://militera.lib.ru/h/20c2/10.html>

chetelor „sol-aer”, 40 avioane de vânătoare МИГ-21, 80 de rachete tactice, 6 avioane ИЛ-28 cu bombe atomice, un regiment de elicoptere, 4 regimente de infanterie (cu 6 lansatoare de rachete de tip „Лына”), 12 bărci cu motor echipate cu rachete, un regiment de pază de coastă cu 6 rachete de tip „Сопка”, un regiment de avioane contra minelor și torpedelor. La 4 octombrie 1962, pe insulă au fost aduse focoaase pentru rachete de tip P-12, 6 bombe atomice pentru avioane, focoaasele nucleare pentru rachetele tactice „Лына” și „Сопка” cu o capacitate 3-12 kilotone și cu o rază medie de acțiune de 60-80 km, preconizate pentru respingerea unor eventuale atacuri americane, deja în luna iulie ²².

Numărul mare de nave maritime ce se deplasau înspre emisfera vestică a trezit suspiciunea conducerii militare americane. În luna iulie 1962, SUA lansa deja avioane de cercetare de tip „Lockheed U-2”, dar pentru că tehnica militară era ascunsă în interiorul navelor, cercetașii americani n-au reușit să descopere nimic suspect, chiar dacă militarii sovietici construiau pe insulă puncte de lansare a rachetelor. Americanii lansasu avioane de cercetare o dată la două săptămâni, pentru a evita riscul doborârii aparatelor lor cu rachete sovietice de tip „sol-aer”, cum se întâmplase anterior în apropierea Munților Ural. Abia la 14 octombrie 1962, pilotul unui avion U-2 a fotografiat rachete de pe pistele de lansare. Acest fapt i-a pus în alertă pe militarii și politicienii din SUA, mai ales că, din informația ce o prezentase în 1961-1962, colonelul GRU Oleg Penkovski, trecut în serviciul Occidentului, și din cea adunată de sateliții americani, conducerea militară și politică a SUA era familiarizată cu imaginile rachetelor sovietice și raza lor de acțiune ²³.

În aceeași zi, președintele Kennedy a creat un comitet executiv de experți, care urma să evalueze situația creată. La 18 octombrie 1962, cercetașii americani au stabilit că pe insulă au fost aduse rachete SS-4 (P-12) cu rază de acțiune de peste 2.000 km, la care se mai adăugau 2 regimente de rachete de tip P-14 cu raza de acțiune mai mare de 4.000 km ²⁴. De fapt, până la acea dată, în depozitele construite în mod accelerat se aflau doar focoaase pentru rachete P-12. Pe insulă încă nu ajunseseră toate detaliile pentru rachetele P-14, ce nu puteau fi folosite într-un eventual război atomic ²⁵.

Comitetul marilor state-majore ale SUA avea la dispoziție două variante de acțiune: blocada insulei ori atacul aerian. S-a ales prima variantă și, președintele Kennedy i-a comunicat pe linie diplomatică Moscovei că SUA e gata să aplaneze conflictul pe cale pașnică. De fapt, la 20 octombrie, armata americană fusese

²² <http://militera.lib.ru/h/20c2/10.html>

²³ <http://www.lki.ru/text.php?id=5761>

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ http://rvsn.ruzhany.info/esin_cuba_001.html

pusă în alertă, aviația de luptă – în stare de pregătire în timp de 15 minute. La 21 octombrie, cercetașii americani au prezentat președintelui Kennedy informații exacte despre numărul rachetelor²⁶, fapt care a permis conducerii de vârf a țării să treacă la acțiuni mai energice.

La 22 octombrie 1962, forțele militare maritime americane au înconjurat Cuba. În aer au fost ridicate 25% din forțele militare aeriene ale SUA, cu avioane de tip B-52 cu bombe nucleare²⁷, conform altor informații – 50%²⁸. Au fost pregătite trupe terestre, de desant maritim și aerian. A fost pregătit un corp expediționar de 340.000 de oameni. La 23 octombrie, conducătorii sovietici au conștientizat că pe insulă nu ajunseseră toate forțele ce urmau a fi utilizate în eventuala luptă cu SUA: rachetele P-14, care puteau amenința cea mai mare parte a Statelor Unite, rămâneau indisponibile, iar rachetele P-12 puteau afecta doar circa 1/3 din teritoriul american. Totuși, din bravadă, N. Hrușciiov a declarat că URSS e pregătită să riposteze în caz de atac asupra Cubei și a navelor sale maritime²⁹.

La 24 octombrie, SUA a introdus blocada totală a insulei, iar la 25 octombrie, era gata de război. Hrușciiov a înțeles că dacă nu se va dezice de planurile sale aventuriere nu va putea ocoli această dramă. Deși americanii prezentaseră fotografii cu rachetele de pe teritoriul Cubei, Hrușciiov nega prezența lor pe insulă. Însă, la 26 octombrie, liderul sovietic a recunoscut prezența rachetelor sovietice pe insulă și a propus retragerea lor în schimbul unei garanții că SUA nu va ataca Cuba și-și va retrage cele 15 rachete americane de pe teritoriul Turciei. Era o condiție inacceptabilă pentru americani. S-a ajuns la cote maxime de încordare, la 27 octombrie așteptându-se inițierea unui atac american asupra Cubei. Dar când tocmai tensiunea părea să scadă, comandantul unei baterii de rachete de tip „sol-aer”, chipurile cubaneze, a ordonat să se tragă asupra unui avion american de recunoaștere, pilotul fiind ucis. Acest incident putea fi utilizat ca motiv pentru escaladarea conflictului. Militarii ambelor părți optau pentru aplicarea forței, cu declanșarea iminentă a conflictului nuclear. Oamenii politici, însă, au dus tratativele până la capăt, conflictul fiind aplanat pe cale pașnică³⁰.

Promițând americanilor retragerea de pe teritoriul Cubei a rachetelor strategice cu rază medie de acțiune, N. Hrușciiov nu l-a informat cu privire la aceasta pe Fidel Castro, fapt ce l-a înfuriat mult pe liderul cubanez. Pe teritoriul Cubei au

²⁶ <http://www.lki.ru/text.php?id=5761>

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ A. Petrencu, *Istoria universală contemporană*, Chișinău, Ed. Prometeu, 1999, p. 203.

²⁹ <http://www.lki.ru/text.php?id=5761>

³⁰ *Ibidem*.

fost organizate proteste împotriva hotărârii adoptate de către liderul sovietic. Însă decizia fusese adoptată și nimeni nu mai era dispus s-o anuleze. La 29 octombrie s-a început demontarea pistelor de lansare a rachetelor strategice cu rază medie de acțiune³¹. În tot acest răstimp, a decedat un singur pilot american (maiorul Rudolf Anderson), iar din partea URSS, probabil, din cauza condițiilor grele de activitate, – au murit 57 de militari³², fără a-i lua în calcul și pe cei care muriseră pe drum. La 29-31 octombrie 1962, toate rachetele au fost demontate și transportate pe navele maritime (5-9 noiembrie) pentru a fi readuse pe teritoriul sovietic. Doar una (pentru test) a rămas pe insulă, ca monument istoric. Evacuarea oamenilor și tehnicii s-a încheiat la 12 decembrie 1962³³.

După evacuarea rachetelor strategice cu rază medie de acțiune, în Cuba rămăsese o bună parte din tehnica militară și armamentul ce nu intra sub incidența prevederilor Acordului sovieto-american recent încheiat (rachete tactice, tancuri, avioane, radare ș.a.). S-au reținut acolo și trupele ce deserveau tehnica militară rămasă. Conform ministrului D. Iazov, specialiștii sovietici continuau să-i pregătească pe cei cubanezi în mânăuirea tehnicii militare, nouă pentru ei. Instruirea se efectua conform principelui „fă ca mine!”, în calitate de traducători fiind folosiți ostași moldoveni, limba cărora era apropiată de cea spaniolă, utilizată de localnici³⁴.

Criza rachetelor din Cuba i-a creat, de fapt, o imagine favorabilă lui Kennedy. N. Hrușciov suferise însă o înfrângere umilitoare. Acest eșec evident și rușinos, care afectase și imaginea statului ce pretindea la titlul de supraputere mondială, l-a costat pe Hrușciov, în octombrie 1964, funcția de lider al Uniunii Sovietice³⁵.

Revenind la pozițiile lor vechi din URSS, regimentele de rachete și-au reluat ritmul obișnuit. Unii ofițeri au fost decorați cu medalii și avansați în grad, alții au avut de suferit. Printre cei din urmă s-a numărat și colonelul N. Bandilovski, comandant al regimentului 181, care, timp de trei ani și jumătate (din aprilie 1959), s-a aflat la comanda respectivei unități. Acesta a fost destituit în ianuarie 1963, fiind învinuit că a permis ca rachetele subunităților lui să fie descoperite de americani. De aceleași păcate a fost învinuit și colonelul D. Șebanov.

Din luna mai 1965, în fruntea regimentului 181 de rachete P-12 s-a aflat locotenent-colonelul R. Mullahmetov, care din vara anului 1966 l-a avut drept adjunct pe maiorul Vladlen Burdian, de origine română. Ulterior, acesta (deja în rang de

³¹ <http://www.proza.ru/2011/09/20/942>

³² <http://www.lki.ru/text.php?id=5761>

³³ http://rvsn.ruzhany.info/esin_cuba_001.html

³⁴ <http://www.lki.ru/text.php?id=5761>

³⁵ http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/criza-rachetelor-cuba

locotenent-colonel) devenise comandant al regimentului 181 de rachete cu rază medie de acțiune, fiind unul din cei mai longevivi în acest post (iunie 1969 – noiembrie 1973). Ultimul comandant al respectivului regiment fusese Vladimir Voloșin (ianuarie 1986 - august 1990)³⁶, care judecând după nume, putea să fi fost și el originar din Moldova.

B. Bondarenko, comandant al diviziei Belokorovici de rachete cu rază medie de acțiune în anii '60 ai secolului trecut, povestea că, inițial, pentru a masca locul pistei de lansare, se foloseau plase din sârmă și „frunze” confecționate din material plastic de culoare verde, iar drumurile de acces, construite din beton, erau acoperite cu un strat de sol cu iarbă. Pe timp de ploaie, noroiul se răzmuia, creând mari probleme conducătorilor de automobile, iar „frunzele” din plastic, spre deosebire de cele naturale, străluceau la soare și puteau fi ușor observate de sateliții americani, pe hărțile cărora apărea fără probleme întreaga rețea cu piste de lansare a rachetelor sovietice³⁷. Mai târziu s-a renunțat în genere la plasele din „frunze” din plastic și la plasarea de sol pe drumurile de acces spre piste de lansare. De acele măsuri de precauție amintesc azi doar denumirile „secție” și „depozit”, utilizate în loc de „baterie” și „divizion” în convorbirile telefonice codificate ale militarilor.

Racheta P-12 era concepută pentru exactitate maximă. Combustibilul lichid putea fi introdus în camerele de ardere în cantitățile necesare pentru fiecare segment de zbor. Se introducea o cantitate mai mare de combustibil pentru a o menține în aer în faza inițială, când racheta avea greutatea totală de peste 40 de tone. În ultima fază, când racheta ajungea la 5-9 tone, era necesară o cantitate cu mult mai mică de combustibil pentru aceeași unitate de timp. Se putea miza astfel pe o viteză constantă de zbor, implicit pe o planificare exactă a traseului ce urma să-l parcurgă spre țintă. Introducerea cantității necesare de componente de alimentare pentru fiecare etapă de zbor era reglată de un reductor. Totuși, racheta cu componente lichide de alimentare avea și unele neajunsuri, care deveneau evidente la etapa de pregătire pentru lansare.

O baterie de rachete 8K63 (anume acest termen era utilizat în unitate pentru desemnarea aparatului menționat) trebuia să pregătească de lansare racheta în termen de 3-4 ore, în funcție de nivelul de pregătire. Inițial se aplica nivelul de pregătire „permanent”. La distanța de 4 ore se efectua următoarea serie de operațiuni. Racheta era dusă pe cărucior până la pista de lansare, unde i se atașa bomba atomică, după care, cu ajutorul unui instalator mobil, aparatul era ridicat pe pistă în poziție verticală. Racheta era încărcată cu oxidant, aer comprimat, combustibil de

³⁶ <http://voiska.ru/forum/index.php?showtopic=3128&st=1575>

³⁷ *Ibidem.*

bază și de pornire, baterii cu încărcătură atomică pentru producerea energiei electrice în timpul zborului (până la lansare toată tehnica era alimentată de trei stații mobile de 25 și 50 kW) ș.a. Se stabilea reductorul de reglare a alimentării automate a componentelor de combustibil în timpul zborului, racheta se orienta după azimut, primul stabilizator fiind îndreptat în direcția țintei care urma să fie anihilată.

Termenul de lansare putea fi scurtat prin reducerea timpului de alimentare cu combustibil și alte componente. La etapa precedentă a operației combustibilul și celelalte componente de alimentare se încăreau inițial din cisternele staționare în cele mobile, după transportarea lor spre poziția de lansare erau pompate în rachetă. La nivelul „sporit” de pregătire de luptă, componentele de alimentare se păstrau în cisternele mobile, acestea urmând a fi transportate spre pistele de lansare, pentru a fi pompate în rachetă. În caz de urgență maximă, se utiliza nivelul „total” de pregătire, toate componentele și reglările fiind deja făcute; rămânea doar să fie puse în mișcare aparatele girometrice, utilizate pentru orientarea rachetei în spațiu. Operația dura 20 de minute, după care se apăsa pe butonul de lansare. Asemenea operații se efectuau doar în caz de necesitate maximă, pentru că, după câteva zile de aflare în rachetă, oxidantul începea s-o deterioreze, aceasta urmând să fie returnată la uzină pentru restabilire deplină.

O altă deficiență consta în faptul că, în procesul de exploatare a tehnicii și în timpul lansării aparatului de zbor, racheta cu combustibil lichid trebuia deservită de un număr mare de oameni. La pregătirea pentru lansare concomitentă a 4 rachete, trebuie utilizat un divizion de circa 500 de persoane, iar la 24 de ore de la declararea alarmei, urmau încă 3 serii de acest fel. O rachetă era pregătită spre lansare de 62 de oameni, inclusiv 10 ofițeri, 10 sergenți și 42 de ostași de rând (fără a lua în calcul ofițerii și ostașii care deserveau focurile nucleare și le atașau în partea superioară a aparatului de zbor). O baterie care, pe durata a 24 de ore, lansa consecutiv 4 rachete, era formată din 4 secții specializate. Prima secție avea sarcina de a transporta racheta, a o ridica pe pista de lansare, a o orienta pe azimut. Cea de a doua secție avea misiunea de a regla motorul, format din 4 camere de ardere, primi componentele de combustibil și încărca racheta cu aer comprimat. A treia secție alimenta tot complexul de lansare cu energie electrică, efectua reglarea automatizată a rachetei. Ultima secție transporta componentele de combustibil și efectua pomparea lor în rachetă. După lansarea celor 16 rachete, divizionul, îndeplinindu-și misiunea de bază, se transforma instantaneu într-o subdiviziune de infanterie.

Pentru exploatarea tehnicii, în timpul pregătirii rachetei pentru zbor, era prevăzut un contingent de comandanți și ostași, care în fiecare sâmbătă intrau în serviciu special pentru următoarea săptămână. În acest răstimp, persoanele nu

puteau părăsi garnizoana, în caz contrar riscau să ajungă pe banca acuzaților. Spre exemplu, în 1965, un ostaș aflat în serviciu în cadrul diviziei Belokorovici, s-a deplasat clandestin, timp de patru ore, în afara garnizoanei, fapt pentru care a fost condamnat la 2 ani de închisoare. Pentru următoarea săptămână, spre exemplu, comandantul bateriei era înlocuit de adjunctul său pe linie politică, șeful secției – de tehnicianul subdiviziunii în rang de ofițer ori plutonier, comandantul unui grup cu grad de sergent – de numărul următor al secției respective. După efectuarea schimbului, militarul putea pleca la familie, acesta aflându-se în afara garnizoanei (uneori la zeci de kilometri, pentru ofițeri ori reangajați), în concediu (pentru gradele inferioare) ș.a. Ofițerii de serviciu trebuiau să înnopteze în căminul de pe teritoriul garnizoanei; cei care își petreceau noaptea cu familiile, în cazul în care se declara alerta, erau aduși în grabă cu autocarul la piste de lansare, pentru a-și ocupa locul în rândul celor care pregăteau racheta pentru lansare.

Deja la începutul anilor '60 ai secolului trecut se făceau insistent tentative de modernizare a rachetelor. S-a încercat plasarea lor în mine (spre exemplu, P-12Y/8K63Y), de unde erau lansate. Rachetele P-12Y/8K63Y au fost acceptate pentru înarmare la 9 ianuarie 1964 (primul regiment dotat cu aceste aparate a ocupat pozițiile de lansare la 1 ianuarie 1963)³⁸. În acest mod se reducea perioada de pregătire prin excluderea operațiilor de transportare și ridicare a rachetelor pe pista de lansare. Procedul vechi de încărcare a rachetei cu componentele de combustibil continua să rămână un element al procesului, căutându-se și alte modalități de utilizare a combustibilului solid, aflat în permanență în interiorul rachetei. Era necesar să se regleze procesul de ardere ritmică, problemă greu de soluționat în cazul rachetelor cu combustibil solid. Dar după ce au fost depășite aceste dificultăți, rachetele cu combustibil lichid și-au pierdut importanța practică în domeniul militar.

În total au fost produse 2.300 rachete P-12/8K63 cu combustibil lichid. În 1965-1966 existau 608 piste de lansare a rachetelor P-12 și P-12Y. În 1978 ele au început a fi înlocuite cu piste mobile de lansare a rachetelor de tip „Pioner”, mai moderne. În corespundere cu Acordul sovieto-american din 1987, în 1988-1991 rachetele P-12 și P-12Y au fost lichidate³⁹. Se încheia așadar o întreagă epopee a unui tip de rachete strategice cu rază medie de acțiune.

Cursa înarmărilor a fost periodic influențată și de evoluția prețurilor la hidrocarburi. În 1974, prețul la petrol a sporit de șase ori, apoi de încă peste două ori.

³⁸ <http://kolleksiya.ru/raketi/337-r-12-8k63-ss-4-sandal-zhidkostnaya-ballisticheskaya-raketa-srednej-dalnosti-brsd.html>

³⁹ *Ibidem*.

De această conjunctură favorabilă a profitat URSS, care, fiind unul dintre cei mai mari exportatori de petrol și gaze naturale din lume, și-a întărit substanțial capacitatea militară. Însă în 1985 prețul la petrol s-a redus de la circa 100 dolari per baril – la 20-25. În URSS, acest fenomen a provocat o criză economică profundă, transformată în una politică, conducând în final la destrămarea colosului euro-asiatic și favorizând apariția pe glob a unor noi state independente – Federația Rusă, Ucraina, Republica Moldova ș.a.

Federația Rusă, ca moștenitor de drept al URSS, a preluat de la acesta potențialul nuclear și unele baze, cum ar fi cele din Vietnam și Cuba. În 2001, în plină criză economică în care continua să se afle Federația Rusă și alte state noi, Kremlinul și-a evacuat bazele militare din Vietnam și din vestul planetei, inclusiv centrul de spionaj radio-electronic din Lourdes (Cuba), și alte rămășițe ale „războiului rece”⁴⁰. Însă după ce prețurile la hidrocarburi au crescut din nou de câteva ori, Federația Rusă și-a utilizat veniturile suplimentare nu pentru a dezvolta economic țara, ci, ca pe timpul URSS, în scopul reînarmării. Au fost construite noi tipuri de avioane, nave militare maritime, submarine. În 2015-2020 se preconizează înlocuirea rachetelor strategice terestre cu altele mai performante. Kremlinul încearcă să-și restabilească poziția de supraputere mondială, deși potențialul său material și uman s-a redus de trei ori față de anul 1985.

După cum a menționat un filosof al trecutului, evenimentele se repetă de două ori: prima dată în formă de tragedie, a doua oară – de farsă. Recent, mijloacele internaționale de informare în masă au anunțat că, timp de o lună, un submarin al Federației Ruse a patrat în apele Mării Caraibelor. A urmat apoi declarația lui V. Putin precum că Rusia nu exclude utilizarea unor porturi cubaneze pentru flota sa militară maritimă⁴¹.

Pe de altă parte, în ultimul timp relațiile dintre SUA și Cuba se ameliorează. SUA promovează o politică de consolidare a statelor americane, cu participarea la acest proiect a tuturor țărilor din vestul planetei, inclusiv a Cubei. Insula cubaneză se află din nou la răscruce. Se pare că locuitorii acestei țări au de ales între veniturile anuale de miliarde de dolari în urma turismului american și „darurile danaiilor” – focoasele nucleare ale Kremlinului. Nu trebuie să fii prea mare profet ca să ghicești în ce direcție va înclina balanța chestiunii cubaneze. Cu atât mai mult că în ultimul timp prețurile la hidrocarburi au un trend negativ, iar Federația Rusă se afundă tot mai mult într-o nouă criză, cu posibile perturbări politice.

⁴⁰ <http://www.manjagin.ru/content/view/201/2/>

⁴¹ *Ibidem*

SUMMARY

In conditions of arms race, Moscow was taking various measures to create the impression of being the second world superpower. To this purpose, in 1962, using the misunderstandings between Havana and Washington, the Soviet leadership headed by N. Khrushchev sent P-12 and P-14 missiles with medium range on the Cuban Island, with an intention to blackmail the USA. Moscow could not achieve its goal, because it managed to carry and place only P-12 missiles, which threatened less than a third of the USA. Observing them installed on the launch slopes, the USA introduced a total blockade of the Cuban Island, P-14 missiles remaining unavailable. The failure of the operation was predictable without them. Thus the planet avoided an eventual nuclear catastrophe.

Ion COROPCEAN *

REINTEGRAREA ÎN VIAȚA CIVILĂ A MILITARILOR TRECUȚI ÎN REZERVĂ

Acele normative definesc perioada de timp în care militarul e încorporat în structurile militare drept *serviciu militar*. Încetarea serviciului militar atrage după sine și încetarea relațiilor de serviciu militar, adică încetarea permanentă sau temporară a activității militare de serviciu și încetarea îndeplinirii obligațiilor de serviciu.

Relațiile de serviciu militar încetează în mod obligatoriu atunci când militarul atinge o vârstă-limită de aflare în serviciul militar. Prin stabilirea vârstei-limită, statul reglează structura pe vârste a militarilor și, totodată, modalitatea de înnoire a categoriilor de militari. În Republica Moldova au fost stabilite următoarele vârste-limită de aflare în serviciul militar prin contract:

- pentru efectivul de soldați, sergenți și subofițeri – 45 de ani;
- pentru corpul de ofițeri cu grade inferioare și superioare – 50 de ani;
- pentru generalul de brigadă, generalul de divizie – 55 de ani;
- pentru generalul de corp de armată – 60 de ani¹.

Totodată, în scopul completării Forțelor Armate cu cetățeni cu specialități deficitare, vârsta-limită de aflare în serviciul militar prin contract poate fi depășită cu 5 ani. Stabilim, așadar, că diferența dintre vârstele-limită constituie 15 ani. Atât diferența în cauză, cât și însăși vârsta-limită variază de la stat la stat. În SUA, de

* **Coropcean Ion**, general de divizie (rez), ex-șef al Marelui stat-major, comandant al Armatei Naționale.

¹ *Legea cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei* // Monitorul Oficial, nr. 137-138, 10 octombrie 2002, art.22.

exemplu, vârsta-limită pentru militari se stabilește în funcție de termenul serviciului militar. Militarul este eliberat din forțele armate pe motivul atingerii vârstei-limită doar dacă și-a îndeplinit serviciul militar în armată o perioadă determinată de timp. În cazul militarilor americani, diferența dintre vârstele-limită nu depășește 10 ani. În Franța, vârsta-limită de aflare în serviciul militar constituie 42 de ani pentru sergenți, 47 – pentru maiori, 54 – pentru colonei².

Constatăm că, de obicei, în statele dezvoltate, diferența dintre limitele de vârstă nu depășește 10 ani, iar plafonul vârstei-limită e mai înalt decât în Republica Moldova. La noi nu s-au stabilit condiții obligatorii privind vârsta-limită pentru eliberarea din serviciul militar cu drept la pensie, ajungându-se la situații ridice, când unii militari angajați prin contract, profitând de imperfecțiunile legislației, se eliberează din serviciul militar, cu drept de pensie, la o vârstă de 30 de ani³, iar alții se pensionează și, în scurt timp, se încadrează din nou, prin contract, beneficiind și de pensie militară, și de salariul funcției de militar. Or, asemenea situații nu corespund nici intereselor statului, nici celor ale militarilor, ele denaturând continuitatea carierei militare și demoralizându-i pe militarii tineri.

Ținând cont de unele statistici și analizând legislația militară internațională, devine oportună stabilirea unor diferențe minime între vârstele-limită de aflare în serviciul militar și ridicarea plafonului de vârstă-limită, mai ales că, în prezent, armata trece prin anumite reforme. Acest fapt ar putea contribui la stabilitatea numărului efectivului militar și, respectiv, influența pozitiv capacitatea de luptă a trupelor. De atingerea celui mai ridicat plafon al vârstei-limită de aflare în serviciul militar e legată și apariția urmărilor juridice – eliberarea din serviciul militar.

Sfârșitul carierei militare în termen sau a celei prin contract este finalul unei dedicații și a unui sacrificiu făcut pentru țară. Acest eveniment simbolic este marcat prin onorarea celor trecuți în rezervă în cadrul unor ritualuri militare. Ritualurile militare constituie o formă istorică de conduită a militarilor în cadrul unor ceremonii solemne, cu scopul de a cimenta și promova tradițiile serviciului militar de slujire destoinică poporului și țării și educare a sentimentului de patriotism. Ele cumulează trăsături de emotivitate sporită și solemnită majoră⁴.

Dezvoltarea continuă și perfecționarea ritualurilor militare reprezintă un proces obiectiv și necesar, care vine să îmbine tradițiile istorice și noi aspecte ale

² Title 10. Armed Forces. United states Code, 1994 Edition, US Government Printing Office, Washington, 1995. Vezi: www.law.cornell.edu/uscode/text/10 (vizitat 23.07.2016).

³ Sistemul de pensii din Republica Moldova, aproape de colaps din cauza pensiilor speciale. Raport al Curții de Conturi.

Vezi: <http://www.ccrm.md/print.php?l=ro&idc=118&id=5606> (vizitat 22.12.2015)

⁴ Воинские ритуалы. Vezi: <http://www.bestreferat.ru/referat-177149.html> (vizitat 11.06.2016)

obiectivelor de dezvoltare a societății. Armata Națională a Republicii Moldova practică mai multe ritualuri militare:

- de depunere a jurământului militar;
- de înmânare a armamentului și tehnicii militare;
- de înmânare a Drapelului de luptă și a ordinelor unităților militare;
- de absolvire a instituției militare de învățământ;
- de trecere în rezervă a militarilor.

În momentul eliberării din serviciul militar, cetățenii trec în categoria rezerviștilor, în această calitate fiind luați la evidență militară la centrele militare de la locul lor de trai și repartizați în continuare pentru completarea forțelor armate la mobilizare. În funcție de nivelul lor de pregătire militară și de indicele de vârstă, se decide, de la caz la caz, în ce structuri ale rezervei vor fi incluși cei luați la evidență militară în calitate de rezerviști. Astfel, responsabilitățile cetățenilor pentru apărarea Patriei continuă și după încheierea serviciului militar.

Există câteva criterii de clasificare a rezervei forțelor armate.

Primul: *repartizarea (sau nu) în funcții a rezerviștilor*. Avem, așadar, *rezerva activă*, formată din rezerviștii repartizați în funcții militare în marile unități, în unitățile și instituțiile forțelor armate în corespundere cu planul de completare, și *rezerva pasivă* (resurse disponibile), formată din rezerviștii nerepartizați în funcții și care pot completa, în caz de necesitate, rezerva activă.

Al doilea: *indicele de vârstă*. Conform acestui criteriu, rezerva forțelor armate se împarte în:

a) *rezervă de clasa I*, formată din rezerviștii de până la împlinirea vârstei-limită: soldații, sergenții și subofițerii – de 45 de ani; ofițerii – de 55 de ani; generalii – de 60 de ani;

b) *rezerva de clasa II*, formată din foștii rezerviști de clasa I până la împlinirea unui nou prag al vârstei-limită: soldații, sergenții și subofițerii – de la 45 de ani până la 50 de ani; ofițerii – de la 55 de ani până la 60 de ani; generalii – de la 60 de ani până la 65 de ani.

După ce ating limita de vârstă de aflare în rezerva de clasa I, cetățenii sunt trecuți în rezerva de clasa II. În acest caz, rezerviștii din rezerva activă sunt, de regulă, trecuți în rezerva pasivă. Limita de vârstă de aflare în rezerva de clasa II este, concomitent, și limita de vârstă de aflare în rezerva forțelor armate în genere. După atingerea limitei de vârstă de aflare în rezerva forțelor armate, rezerviștii sunt trecuți în retragere și excluși din evidența militară⁵.

⁵ *Legea cu privire la rezerva Forțelor Armate* // Monitorul Oficial, nr. 124-125, 5 septembrie 2002, art. 5, 6.

Noi considerăm că limita de vârstă pentru aflarea cetățenilor în rezerva forțelor armate ar trebui majorată cu 5 ani. Actuala limită de vârstă era una adecvată pentru secolul trecut, când situația demografică în republică era marcată de o creștere pozitivă, iar rezervele de resurse umane erau suficiente. Actualmente, situația s-a inversat, iar necesitatea majorării plafonului de vârstă de aflare în rezervă e una obiectivă și corespunde intereselor de securitate militară ale statului.

Modalitatea de aflare a cetățenilor în rezervă este stipulată în *Legea cu privire la rezerva forțelor armate* (nr. 1244 din 18.07.2002). În principiu, aceasta vizează modul de pregătire a rezerviștilor, chemarea la serviciul militar în cadrul cantonamentelor de pregătire. În ea se accentuează că pregătirea rezerviștilor se realizează în conformitate cu planul de pregătire a rezervei, elaborat anual de către statul-major general al Forțelor Armate și aprobat de Guvern.

Un aspect vulnerabil al legii îl reprezintă limitarea totală a dreptului comandantului de a organiza activități în vederea pregătirii militarilor în rezervă în bază de contract. Ideea angajării prin contract a reprezentanților rezervei active fusese foarte bună, dar, ulterior, ea s-a ciocnit de imposibilitatea de a se putea lucra cu aceștia în vederea pregătirii și asigurării capacității de luptă a unității. Considerăm că legislația trebuie perfecționată, astfel încât persoanele ce au contract de aflare în rezerva activă să poată fi chemate la ședințele de pregătire în cadrul cantonamentelor în conformitate cu planul pentru fiecare unitate, aprobat de ministrul apărării, fără a se depăși termenul de 2 zile pentru fiecare lună a anului, plus o concentrare de 14 zile o dată pe an. E o experiență ce poate fi preluată de la Garda Națională a SUA.

După trecerea militarilor în rezervă, în societatea civilă revine o categorie de cetățeni care și-au satisfăcut serviciul militar în termen și o altă categorie de militari prin contract, cu experiență bogată de viață și cu un potențial ce poate fi în continuare de folos statului și societății. Această categorie de cetățeni, precum și etapa de acomodare a lor la viața civilă, e foarte puțin studiată la noi. Din păcate, statul nostru nu acordă garanții nici unora, nici altora, motiv din care serviciul militar în termen nu devine atractiv pentru tineri. Considerăm că, în baza unui act normativ, statul ar trebui să garanteze tinerilor trecuți în rezervă, precum și militarilor prin contract, dreptul de a fi admiși la buget fără concurs sau achitarea taxei de studii în instituțiile superioare de învățământ. Or, în perioada serviciului militar, tinerii încorporați în armată obțin cunoștințe și deprinderi practice noi, pe care nu le pot oferi instituțiile cu profil diferit (inclusiv de studii) din țară. În primul rând, ei obțin cunoștințe din domeniul militar, capătă pregătire fizică și morală, se deprind cu viața într-un colectiv subordonat unor reguli stricte etc. și, în cele din urmă, privesc și înțeleg altfel noțiunile ce par banale pentru alții: patriotism, responsabilitate, executarea misiunii puse întregului colectiv. Serviciul

militar le formează tinerilor calități și deprinderi de viață ce îi fac mai competitivi în societate și pe piața muncii, mai pregătiți și mai hotărâți⁶.

Merită menționat și faptul că, pe parcursul serviciului militar în termen, pentru militari se organizează cursuri de pregătire pentru funcțiile de motorist, radist, telegrafist, gardist, operator ș.a. Toate acestea au corespondențe directe cu profesiile civile, pe care tinerii le obțin în școlile profesional-tehnice. Din perspectiva noastră, problematic este faptul că aceste profesii militare nu sunt în nici un fel legiferați de către Ministerul Apărării sau recunoscute de către Ministerul Educației. O asemenea legiferare sau recunoaștere ar conduce la elaborarea unui mecanism necesar, inclusiv de obținere a profesiilor noi, ar permite ca armata să fie considerată nu doar școală a bărbăției, dar și o școală de meserii pentru tineri. În aceste condiții, atractivitatea serviciului militar pentru tineri ar spori considerabil.

Transformările radicale economice, politice și sociale din Republica Moldova se răsfrâng direct asupra forțelor armate, inclusiv asupra elementului lor principal – militarii prin contract. Noile condiții au impus reformarea armatei, redisolocarea unui număr mare de trupe, formarea și perfecționarea de garnizoane noi și de tabere militare. Are loc reducerea Forțelor Armate. Pe parcursul anilor 2001-2015, din serviciul militar s-au retras peste 1.000 de ofițeri (printre ei aproximativ jumătate fără drept de pensie). Marea majoritate a acestora au studii superioare, experiență de management și de desfășurare a lucrului de educație cu personalul. În plus, ei cunosc tehnica și tehnologiile moderne. Cu toate acestea, constatăm că, în situația de șomaj ridicat, experiența personalului fost militar rămâne de multe ori nesolicitată.

Militarii trecuți în rezervă și familiile lor se află în situații destul de dificile. Problemele sociale și inutilitatea profesională, pierderea locului de muncă, nevoia schimbării de reședință, lipsa de experiență de muncă și competențe într-o economie de piață, lipsa de locuințe agravează situația personalului militar pensionat.

Militarii trecuți în rezervă se confruntă cu probleme multiple în procesul de adaptare la viața civilă, inclusiv cu:

- neconcordanța profesiei militare cu necesitățile pieței forței de muncă, în consecință, ei fiind angajați la munci necalificate, prost plătite ori căutându-și activități ocazionale;
- necesitatea reconversiei pentru a obține noi competențe în concordanță cu cererea;

⁶ I. Coropcean, *Serviciul militar este responsabilitatea pe care o solicită Patria de la cetățenii săi* // Oastea Moldovei, nr. 20 (475), 31 octombrie 2008, p.3.

- asigurarea cu spațiu locativ – problemă deosebit de acută pentru militarii care au servit cel puțin 20 de ani și aproape imposibil de soluționat. Potrivit Ministerului Apărării, la sfârșitul anului 2015, peste 500 de familii de militari eliberați din serviciul militar nu au primit apartamente;

- adesea, trecerea în rezervă este o lovitură psihologică, deoarece serviciul militar reprezenta pentru persoanele respective factorul de protecție socială;

- după ce au părăsit armata, pe fundalul unei stări de stres general, multor ofițeri li se deteriorează sănătatea și condiția fizică.

Complexitatea perioadei de adaptare generează adesea conflicte în familie și conduce la dezintegrarea acestora, fapt ce face necesară intervenția profesionistă atentă atât în cazul militarilor trecuți în rezervă, cât și al membrilor familiilor lor. Vom preciza că în toate unitățile militare există psihologi militari, fapt necesar și corespunzător cerințelor actuale, dar în atribuțiile lor funcționale nu se include și responsabilitatea de a lucra cu cei care se pregătesc să plece în rezervă, pentru a-i ajuta să treacă mai ușor peste această perioadă complicată. Considerăm oportun ca Ministerul Apărării să examineze și să introducă acest aspect important în responsabilitatea psihologilor militari.

Asociațiile obștești, organizațiile veteranilor de război și structurilor de forță ar trebui să aibă și ele un rol important în a facilita adaptarea militarilor trecuți în rezervă la viața civilă. În prezent, în Republica Moldova sunt înregistrate peste 60 de asemenea organizații⁷. Activitatea lor corespunde cerințelor *Legii cu privire la asociațiile obștești*, acestea având scopul de a realiza și apăra drepturile civile, economice, sociale, culturale, alte drepturi și libertăți legitime; a dezvolta activismul social și spiritul de inițiativă al persoanelor, de a satisface interesele lor profesionale și de amatori în domeniul creației științifice, tehnice, artistice; a ocroti sănătatea populației, educația patriotică și umanistică; a extinde contactele internaționale; a consolida pacea și prietenia între popoare; a desfășura alte activități neinterzise de legislație⁸.

Din păcate însă, aceste organizații nu se preocupă de problema adaptării militarilor trecuți în rezervă la viața civilă și nici de susținerea lor în această perioadă. Considerăm că Ministerul Apărării ar trebui să conlucreze mai activ cu aceste organizații și să beneficieze de potențialul lor în lucrul cu militarii care se concediază din serviciul militar.

Circumstanțele menționate mai sus conduc la apariția unui set de probleme legate de concedierea unei persoane din rândurile Forțelor Armate. Un impact semnificativ asupra proceselor adaptive ce apar după trecerea în rezervă a milita-

⁷ *Registru de Stat al Organizațiilor necomerciale*.

Vezi: <http://rson.justice.md/organizations> (vizitat 13.09.2016).

⁸ *Legea cu privire la asociațiile obștești* // Monitorul Oficial, nr. 6/54, 23 ianuarie 1997, art.2.

rului îl are securitatea socială. Securitatea socială reflectă integralitatea și gradul de implementare a drepturilor sociale importante și garanții ale diferitor categorii de personal militar și familiilor lor, permițându-le să-și asigure necesitățile materiale și nevoile spirituale, compensatoare pentru restricțiile și privarea pe care au avut-o în timpul serviciului militar⁹. Astfel, gradul de garanții de drepturi, libertăți și privilegii pentru personalul militar pensionat este determinat de:

- nivelul de beneficii materiale și spirituale ce trebuie să asigure compensarea acestor persoane pentru dificultățile întâmpinate în timpul serviciului militar;
- prezența condițiilor normale de trai, ocuparea unui loc de muncă, posibilitatea de perfecționare, creștere a copiilor, creștere a nivelului lor cultural;
- protecție împotriva nedreptății și atitudinii arbitrare a funcționarilor.

Protecția socială a cetățenilor eliberați din serviciul militar activ în rezervă sau retragere include, parțial, realizarea drepturilor sociale și libertăților garantate de *Constituția Republicii Moldova* pentru toți cetățenii dar, în același timp, și punerea în aplicare a drepturilor speciale și garanțiilor furnizate ca recompensă pentru mai mulți ani de serviciu în cadrul forțelor armate, asociat cu un mare stres fizic și psihic, cu riscul pentru viață și sănătate, cu condițiile precare de viață ale familiei etc.

Personalul militar eliberat include, de obicei, persoane apte de muncă, cu înaltă pregătire profesională. Ele pot lucra în mod eficient, contribuind semnificativ la procesul de reformare a economiei moldovenești. Cu toate acestea, experiența în punerea în aplicare a programei de adaptare socială a personalului eliberat din serviciul militar arată că problema cea mai acută este asigurarea cu locuri de muncă. Aceste circumstanțe necesită o abordare integrată a problemei de adaptare socială a militarilor eliberați din serviciul militar și membrilor familiilor lor.

O astfel de abordare ar trebui să includă:

- formarea pentru profesii civile, inclusiv prin învățământul la distanță;
- promovarea spiritului antreprenorial și crearea de locuri noi de muncă;
- creșterea rolului autorităților executive în materie de adaptare socială a acestor persoane, instruirea ținând cont de necesitățile pieței de muncă regionale.

Or, militarii pensionari sunt extrem de reticenți în a solicita ajutorul birourilor pentru ocuparea forței de muncă. Acest lucru poate fi explicat prin următoarele motive:

- lipsa de informare a militarilor trecuți în rezervă despre locurile de muncă și oportunitățile de angajare;

⁹ I. Coropcean, *Adaptarea militarilor trecuți în rezervă la viața civilă. Securitate prin Cooperare* // Revista Asociației „George C. Marsall” din Republica Moldova nr.6, 2011, p. 83-94.

Vezi: http://www.academia.edu/1384568/AFTER_LISBON_Considerations_over_NATO-related_military_implications_for_the_Bulgarian_security_and_defense_policy (vizitat 16.07.14).

- lipsa numărului necesar de posturi vacante ce ar satisface, prin formă, conținut și remunerare, necesitățile corpului ofițeresc;
- o anumită stare psihologică a acestor ofițeri, care adesea îi face să se abțină de la recursul la serviciul ocuparea forței de muncă și manifestarea dorinței de a-și decide pe cont propriu destinul;
- creșterea concurenței pentru ocuparea forței de muncă din cauza inconsistenței cererii și ofertei de forță de muncă;
- incapacitatea funcționarilor din serviciul pentru ocuparea forței de muncă de a lucra cu această categorie de cetățeni, iar în unele cazuri – formalismul în muncă și ignorarea legii privind protecția socială a militarilor;
- indicator superior de vârstă pentru ofițerii în rezervă și faptul că o parte dintre ei au pensii.

Desfășurarea activităților de reducere a tensiunii sociale în mediul personalului militar eliberat din serviciul militar și familiilor lor ar trebui să înceapă cât mai curând posibil. În zonele cu concentrații mari de trupe este necesară crearea unor săli de clasă, care ar putea oferi asistență psihologică, orientare profesională, precum și posibilitatea de a obține noi abilități prin învățământul la distanță. Acest lucru este cel mai important pentru unitățile situate în izolare, departe de centrele de formare.

Piața necesită profesioniști de înaltă calificare, iar cei care au primit educația militară posedă această calitate, astfel încât în procesul de reconversie profesională este necesar a utiliza pe deplin cunoștințele existente, completându-le cu noi competențe utile. După analiza noastră, militarii concediați în ultimii ani, ofițeri și plutonieri, nu au o profesie civilă sau și-au pierdut în timpul serviciului abilitățile pentru ea, excepție făcând juriștii, specialiștii în finanțe, medicii militari și tehnicienii. În același timp, sistemul de recalificare și reconversie profesională pentru profesiile civile poate oferi asistență doar unui număr restrâns de persoane. Ocuparea forței de muncă este deosebit de problematică pentru foștii militari care locuiesc în tabere militare separate, în cazul în care practic nu există oportunități de angajare.

Tranziția de la serviciul militar la viața civilă nu necesită doar depășirea circumstanțelor externe, ci și revizuirea sistemelor interne existente, a unor obiceiuri și bariere psihologice. Procesul intrării într-o nouă sferă a vieții nu poate fi abordat simplist. Sunt inevitabile schimbările în starea de spirit, nemulțumirea, depresiile psihologice, lipsa de încredere în abilitățile și posibilitățile proprii, îndoieli cu privire la corectitudinea alegerii făcute. Pentru a începe o nouă activitate, ofițerul în rezervă are nevoie de timp, încredere, răbdare și asistență de specialitate.

În contextul dificultăților de angajare a militarilor în rezervă, se remarcă adesea discrepanțe între cerințele angajatorului și calitățile angajatului, fapt ce con-

duce la incertitudine, disperare cu privire la capacitățile de a-și găsi un loc în viața civilă. Ca rezultat, militarul eliberat se angajează la cele mai simple locuri de muncă: agent de securitate, însoțitor, supervizor etc. Persoana își pierde abilitățile dobândite anterior, iar statul – un specialist în formarea căruia s-a investit deja mult. În practică, eșecul nu este provocat de calitățile individuale sau profesionale ale unui militar, ci de nepregătirea pieței forței de muncă pentru beneficiile pe care le poate oferi această categorie de cetățeni.

O valoare deosebită în timpul tranziției de la serviciul militar la viața civilă ar avea-o activitatea de orientare profesională a militarilor. Orientarea profesională este una din etapele de reconversie profesională pentru ocupații civile. Este important să se identifice măsura în care cerințele militarului corespund cu situația pieței forței de muncă, eforturile fiind axate pe consolidarea capacităților umane pentru a asigura auto-ocuparea forței de muncă, formarea motivației ca mijloc de asigurare a locului de muncă.

Obținând o instruire militară în anii precedenți, militarul a avut un loc de muncă garantat, dar schimbările produse și inutilitatea profesiei militare impun nevoia de recalificare. La etapa de pensionare din armată, militarul este cuprins de un sentiment de anxietate și nesiguranță. Scade interesul față de serviciu, pot fi remarcate tulburări în relații, instabilitate în comportament. În această perioadă, se declanșează mecanismul de auto-orientare pe baza informațiilor disponibile și evaluare a propriilor capacități. Principalul obiectiv al serviciilor de orientare în carieră, la această etapă, este punerea în aplicare a orientării preventive în cariera civilă, cu un accent pe auto-orientare. Următoarea fază de adaptare apare imediat după eliberarea din armată. Aceste obiective Ministerul Apărării le poate realiza în colaborare cu Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă. Din păcate, o asemenea colaborare nu există în prezent.

Pentru militarii trecuți în rezervă care nu au profesii civile, această perioadă este caracterizată prin necesitatea de a determina o nouă specialitate și a se recalifica pentru ea. Este important să se ia în considerare pregătirea profesională, nivelul de educație, cu respectarea specialității militare și profesia nou-aleasă. Următoarea etapă este cea de reconversie profesională. Este caracterizată prin creșterea nivelului general de activitate umană, corelată direct cu apariția de perspective de angajare cu aplicarea noii specialități. La selectarea unei specialități civile pentru ofițerii în rezervă, trebuie să se țină cont de corelarea conținutului lor cu specialitatea militară. Acest mod al ocupării forței de muncă de foștii militari ar trebui să fie o prioritate.

Analiza arată că pentru asocierea specialităților militare și civile, optimă este clasificarea care include șapte profiluri de activități profesionale ale militarilor:

de organizare (comandă, administrativă, de conducere); socio-pedagogice; inginerie; operatori (operațional), de stat-major (de control); extreme; asigurare.

Adesea, lipsa de informații cu privire la clasificarea activităților duce la ignorarea caracteristicilor comparative ale diferitor profesii și militarul nu-și poate compara abilitățile necesare atunci când desfășoară diferite activități. Dar, după cum arată analiza comparativă a unor specialități similare sau înrudite, marea majoritate a ocupațiilor militare au puncte de tangență cu cele civile.

Informarea militarilor cu privire la profesia militară și civilă ar trebui să fie un factor important în îmbunătățirea disponibilității lor psihologice de a căuta locuri de muncă, de a trece prin reconversie profesională și a-și găsi locuri de muncă după trecerea în rezervă.

Reciclarea personalului militar trecut în rezervă generează și ea o serie de probleme. Una ar fi că trec prin recalificare persoane care nu mai sunt tinere, care au experiență de viață, de familie, au obținut deja un anumit statut social și profesional, au preferințe profesionale individuale. Toate acestea afectează atitudinea unui om care a trebuit să se supună la recalificare profesională.

Putem concluziona că reconversia profesională și adaptarea socială a militarilor constituie un sistem complex de activitate a organelor de stat și organizațiilor neguvernamentale în vederea asigurării garanțiilor sociale privind reintegrarea socioprofesională a militarilor prin contract și a cetățenilor trecuți în rezervă (retragere) și este o verigă importantă a politicii și strategiei statului în dezvoltarea și utilizarea potențialului uman. În această ordine de idei, propunem să fie semnat un acord de colaborare în domeniul dat între Ministerul Apărării și Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă.

Totodată, reciclările sunt caracteristice pentru armatele de masă și în cazul reformelor armatelor în cadrul cărora sunt planificate reduceri mari de personal. Astăzi această problemă nu stă în fața armatelor europene, deoarece în sistemul de pregătire al militarilor prin contract este prevăzută inclusiv posibilitatea de a obține o profesie civilă, motiv din care armatele devin atractive pentru tineri. Cetățenii trecuți în rezervă (retragere) pot fi angajați în domeniile civile pe baza licenței sau diplomei de absolvire a instituțiilor de învățământ militar sau studiile militare sunt echivalate în conformitate cu legislația. Noi considerăm că specialitatea civilă asimilată de militari la Academia Militară *Alexandru cel Bun* nu se perfecționează ulterior și nu se ajustează la cerințele timpului, practic ea se conservă. Iată de ce este necesar ca, preluând practica armatelor europene, în perioada de satisfacere a serviciului militar să fie planificate specializări și perfecționări nu numai pentru specialitatea militară, dar și pentru cea civilă. Faptul devine și mai actual acum, când perioada stagiului militar cu drept de pensie militară este majorată treptat la

25 de ani și considerăm că trendul de creștere se va menține și pe viitor. În contextul dat, considerăm necesar ca aceste capacități de pregătire a unei specialități civile a militarilor prin contract să fie prevăzute și în cadrul Armatei Naționale.

Ținând cont de aspectele menționate în articolul de față, reintegrarea militarilor în societate – problemă care nu e doar una personală, pusă în fața militarilor la încetarea relațiilor de serviciu militar, ci și una socială și de guvern – va permite persoanelor în cauză să se schimbe în condiții de siguranță pentru a deveni capabile de noi activități și va permite societății să utilizeze eficient persoane instruite pentru dezvoltarea economică, ajutându-le să devină competitive pe piețele forței de muncă.

SUMMARY

The termination of military service is the permanent or temporary cease of military activity, which implies the termination of military duties and discharge from military service. The transition from military service to civilian life requires not only overcoming external circumstances, but the review of existing internal systems and habits, as well as psychological barriers.

DIN ISTORIA DIPLOMAȚIEI

Sergiu DEMERJI *

DIPLOMAȚI BASARABENI. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA BIOGRAFIA LUI LUCA A. NEAGA, CONSULUL RUSIEI ÎN CANDIA ȘI SMIRNA

Numele de familie *Neaga* este relativ răspândit în Basarabia. Găsim unele informații cu privire la istoria acestui neam în manuscrisul *Biografia preotului Ivan Anastasievici Neaga și autobiografia fiului său Efgraf Ivanovici Neaga*, semnat de către Efgraf Neaga (1867-1935). Autorul amintește în respectiva lucrare de un oarecare Ioan Neaga, care la mijlocul sec. XVIII se refugiase în Basarabia din cauza prigonirilor turcești¹. Acest Ioan Neaga a pus începutul unei dinastii de preoți basarabeni. De asemenea, neamul Neaga a dat doi diplomați: Vasile I. Neaga, consul în Turcia, și Luca A. Neaga, dragoman în Iași și București, și consul în Candia (acum or. Heraklion, ins. Creta, Grecia) și Smirna (acum or. Izmir, Turcia).

În baza informației din acest manuscris, Nicolae Popovschi a elaborat o schiță genealogică a neamului de preoți Neaga, pe care a publicat-o în monografia sa² despre istoria Bisericii din Basarabia în sec. XIX.

În continuare vom reflecta, succint, în baza unor materiale inedite, unele file din biografia lui Luca A. Neaga, consul în Creta și Smirna.

* **Demerji Sergiu**, drd., Institutul de Istorie al AȘM.

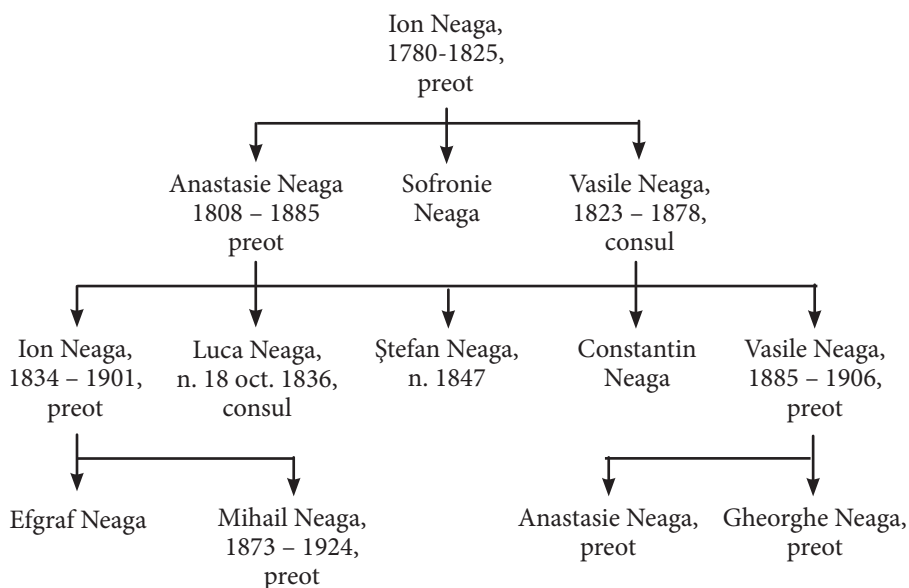
¹ Vlad Chiriac (alc.), *Alexei Mateevici. Genealogii, iconografie, evocări*, Ediție întocmită și îngrijită, studiu introductiv, bibliografie de Vlad Chiriac, Editura Știința, Chișinău, 2003, p. 6. Era, probabil, un urmaș al cnejilor muntenegreni *Neguși*, sau, posibil, avea origini sârbești, numele *Neaga* fiind varianta sârbă a lui „Nicolae”.

² N. Popovschi, *Din negura trecutului*, Chișinău, 1940, p. 317.

Astfel, câteva documente identificate în *Arhiva Națională a Republicii Moldova* atestă că un reprezentant al neamului Neaga solicitase să fie inclus în rândurile nobilimii basarabene. E vorba de Luca, fiul preotului Anastasie Neaga, care, la 12 septembrie 1895, cerea Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia să-i acorde lui și soției sale, Zoe, titlul de nobil.

În cererea pe care o prezentase, acesta menționa că provine dintr-o veche familie din Basarabia; că este proprietarul moșiei Zâmbreni din ținutul Chișinău, cu suprafața de 300 desetine; că la 5 aprilie 1887 și 21 aprilie 1891 i-au fost acordate Ordinul *Sfântul Vladimir*, clasa a IV-a și Ordinul *Sfântul Vladimir* clasa a III-a. Prezentând Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia formularul de serviciu, diploma Ordinului *Sfântul Vladimir* clasa a III-a, cazierul juridic al soției sale, eliberat de către guvernatorul Basarabiei și adeverința de căsătorie, semnatarul solicita ca, în baza dreptului oferit de aceste ordine, să li se ofere lui și soției sale posibilitatea de a fi inclus în tagma nobilimii ereditare.

Spita neamului Neaga (după N. Popovschi)

Din documentele anexate, aflăm că Luca Neaga era născut în 1836, în familia preotului Anastasie Neaga din Răzeni, jud. Chișinău. În 1879, s-a căsătorit în orașul Tulcea din Dobrogea, cu văduva Zoe Ernestovna Salmen. Deși absolvise șapte clase în cadrul Seminarului Teologic din Chișinău, Luca Neaga a renunțat la cariera de preot în favoarea celei diplomatice. După absolvirea Seminarului,

exercitase diverse funcții în cadrul Cărmuirii Guberniale din Basarabia (1859-1863), fiind ulterior angajat în calitate de traducător pentru limba „moldo-valahă” la Departamentul Asiatic al Ministerului Afacerilor Externe.

Din formularul său de serviciu mai aflăm că, în 1865, Luca Neaga fusese și dragoman la Consulatul din Iași, apoi la cel din București; că, la 2 aprilie 1888, conform ordinului Ministerului Afacerilor Externe, fusese numit consul în Candia (Creta), iar mai târziu, la 17 aprilie 1894, – consul general în or. Smirna.

Examinând, la 18 martie 1896, raportul din 20 septembrie 1895 al Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia privind acordarea titlului de noblețe lui Luca Neaga și soției sale Zoe Neaga, Departamentul de Heraldică al Senatului Rusiei decisese trecerea lui Luca Neaga în rândul nobilimii ereditare, anulând însă hotărârea Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia de a oferi titlul de noblețe lui Zoe Neaga, pe motiv că solicitantul nu prezentase originalul certificatului de căsătorie cu Zoe Neaga. Astfel, la 1896, Departamentul de Heraldică al Senatului Rusiei confirmase titlul de noblețe ereditară pentru Luca Neaga, nu însă și pentru soția acestuia, Zoe Neaga.

La 10 octombrie 1896 Luca A. Neaga se afla în orașul Chișinău, locuind în hotelul Franța, fiind preocupat de rezolvarea unor chestiuni financiare personale. Acesta reiese din faptul că, din cât se pare că, el avea intența de a zălogi Băncii Agricole Nobiliare moșia sa din Zâmbreni, ținutul Chișinău, în schimbul a 9000 de ruble.

Anexă

Nr. 1. 1895 septembrie 12. *Cererea lui Luca A. Neaga de a fi inclus în rândul nobilimii din Basarabia.*

12 сентября 1895 года

В Бессарабское Дворянское Депутатское Собрание

Статского советника Луки Анастасьевича Няги

Прошение

Происходя из коренных жителей Бессарабии и владея в Кишиневском уезде в вотчине Зимбренах 300 десятинами земли, я желал бы причислиться к дворянству Бессарабской губернии, по правам ордена Св. Владимира 4 и 3 ст., пожалованных мне 5 апреля 1887 г(ода) и 21 апреля 1891 года. По этому, представляя при сем копию формулярного списка о моей службе, грамоту на пожалованный мне орден Св. Владимира 3 ст. и свидетельства: г(осподина) бессарабского губернатора о несудимости жены моей Зои Эрнестовны Няги и брачное с копиями в двух экземплярах, а также пошлины в дворянскую кассу 50 руб(лей), имею честь покорнейше просить Де-

путатское Собрание причислить меня с женою моею Зоею Эрнестовною к дворянству Бессарабской губернии, со внесением в подлежащую часть родословной книги и дело о сем представить на утверждение Департамента Герольдии Правительствующаго Сената.

По утверждении же меня с женою в дворянстве, выдать копию указа Герольдии и грамоту на дворянство, на изготовление которой необходимые расходы я представлю своевременно

Статский советник Л. Няга

Статский советник Л. Няга.

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, filele 1-1 verso.

Nr. 2. 1895 august 10. *Cazierul juridic al lui Zoei, soția lui Luca A. Neaga.*

М. В. Д.

Управление Бессарабского Губернатора

По 2 столу, 1895 августа 10 дня, № 5452, г(ород) Кишинев

В Бессарабское Дворянское Депутатское Собрание

Вследствие ходатайства статского советника Луки Анастасиева Няги, Канцелярия губернатора имеет честь препроводить при этом в Депутатское Собрание выданное г(осподином) управляющим губернией свидетельство за № 5421 о несудимости жены Няги Зои Эрнестовны и о нелишении ее прав состояния за уголовные и политические преступления.

Правитель Канцелярии <.....>

Старший помощник правителя <.....>

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, fila 2.

Nr. 3. 1895. *Formularul de serviciu al lui Luca A. Neaga.*

Копия

Формулярный список

о службе генерального консула в Смирне, статского советника Няги

Составлен 1895

1. Чин, имя, отчество, звание, должность, лет от роду, вероисповедание, знаки отличия и получаемое содержание.

Статский советник Лука Анастасьевич Няга, генеральный консул в Смирне, 59 лет (род(ился) 1836 г(ода) 18 ок(тября).

Вероисповедания православного. Жалования получает 4500 р(ублей) и на канцелярские расходы 500 р(ублей).

Кавалер орденов: Св. Станислава 3 ст.; Св. Станислава 2 ст.; Св. Анны 2 ст.; Св. Владимира 4 ст.; Св. Владимира 3 ст.; персидского ордена Льва и Солнца 3 ст.; Румынской Звезды, офицерского креста; турецкий орден Османье 3 ст.; турецкий орден Меджидие 2 ст.; греческого ордена Спасителя, офицерского креста; турецкий орден Османье 2 ст. со звездой; персидский орден Льва и Солнца 2 ст. со звездой.

2. Из какого звания происходит

Из священнических детей.

3. Есть ли имение?

У него самого и у родителей (Родовое; Благоприобретенное).

У жены, если женат (Родовое; Благоприобретенное).

Не имеет

4. Где получил воспитание и окончил ли полный курс наук в учебном заведении; когда вступил в службу; какими чинами, в каких должностях и где проходил оную; не было ли каких особых по службе деяний или отличий; не был ли особенно чем либо награждаем, кроме чинов.	5. Годы, месяцы и числа
<i>По выпуске из высшего отделения (7-го класса) Кишиневской Духовной Семинарии, поступил на службу в Бессарабское Областное Правление в число канцелярских служащих тысяча восемьсот пятьдесят девятого года мая двадцатого.</i>	1859 мая 20
<i>По определению Областного Правления назначен помощником столоначальника.</i>	1860 марта 10
<i>По такому же определению Областного Правления назначен исправляющим должность столоначальника.</i>	1860 августа 20
<i>Согласно прошению его, по журналу, состоявшемуся в Областном Правлении 17 июля 1863 г(ода) уволен от службы.</i>	1863 июля 17

Определен канцелярским чиновником в Азиатском Департаменте Иностранных Дел.	1864 июля 13
Назначен состоять по Министерству Иностранных Дел с прикомандированием к Азиатскому Департаменту для исполнения обязанностей переводчика молдаво-валахского языка.	«-» августа 25
Определением Правительствующего Сената 4 февраля 1865 года произведен за выслугу лет в коллежские регистраторы со старшинством с	1863 мая 20
Назначен исправлять должность переводчика IX класса при Азиатском Департаменте	1865 августа 14
Назначен исправляющим должность драгомана Консульства в Яссах.	«-» ноября 26
Всемилоостивейше произведен за отличие в губернские секретари со старшинством с	«-» мая 20
Назначен младшим драгоманом Генерального Консульства в Бухарест.	1868 июня 26
Определением Правительствующего Сената 17 октября 1868 г(ода) произведен за выслугу лет в коллежские секретари со старшинством с	«-» мая 20
Произведен за отличие в титулярные советники	1870 апреля 17
Назначен старшим драгоманом Генерального Консульства в Бухаресте.	«-» сентября 1
Произведен за отличие в коллежские ассесоры	1872 апреля 16
Согласно удостоению Комитета Министров Всемилоостивейше пожалован кавалером ордена Св. Станислава третьей степени	1875 апреля 18
На основании Высочайше утвержденных 4 февраля 1875 г(ода) штатов заграничных установлений, наименован первым драгоманом Генерального Консульства в Бухаресте	«-»«-»
Определением Правительствующего Сената 26 июля 1876 г(ода) произведен за выслугу лет в надворные советники со старшинством с	1876 апреля 16
Всемилоостивейше пожалован кавалером ордена Св. Станислава 2 степени.	1877 декабря 20
Высочайше разрешено принять и носить персидский орден Льва и Солнца 3 степени	1878 февраля 10

<i>По случаю преобразования Генерального Консульства в Бухаресте в Миссию, наименован первым драгоманом Миссии в Бухаресте</i>	<i>«-» августа 12</i>
<i>Назначен вице-консулом в Битоли.</i>	<i>1879 декабря 24</i>
<i>Определением Правительствующаго Сената 4 сентября 1880 г(ода) произведен за выслугу лет в коллежские советники со старшинством с</i>	<i>1880 апреля 16</i>
<i>Высочайше разрешено принять и носить орден Румынской Звезды офицерского креста</i>	<i>1881 июня 2</i>
<i>Назначен консулом в Кандии</i>	<i>1882 апреля 16</i>
<i>Всемиловитейше пожалован согласно удостоению Комитета Министров, кавалером ордена Св. Анны 2-й степени</i>	<i>1884 апреля 4</i>
<i>Определением Правительствующаго Сената 18 октября 1884 г(ода) произведен за выслугу лет в статские советники со старшинством с</i>	<i>1884 апреля 16</i>
<i>Высочайше разрешено принять и носить орден Османские 3 степени</i>	<i>1886 мая 27</i>
<i>Всемиловитейше пожалован кавалером ордена Св. Равноапостольного князя Владимира 4 степени</i>	<i>1887 апреля 5</i>
<i>Высочайше разрешено принять и носить турецкий орден Меджидие 2 ст.</i>	<i>1888 января 5</i>
<i>Греческого ордена Спасителя офицерский крест</i>	<i>«-» март 15</i>
<i>Высочайшим приказом по Министерству Иностранных Дел от 2 апреля 1888 г(ода) № 2 назначен Генеральным консулом / лично/ в Кандии</i>	<i>«-» марта 22</i>
<i>Всемиловитейше пожалован кавалером ордена Св. Владимира 3-ей степени.</i>	<i>1891 апреля 21</i>
<i>Назначен генеральным консулом в Смирне</i>	<i>1894 апреля 17</i>
<i>Высочайше разрешено принять и носить турецкий орден Османские 2 ст. со звездой</i>	<i>1894 мая 14</i>
<i>Высочайше разрешено принять и носить персидский орден Льва и Солнца 2 ст. со звездой</i>	<i>1894 мая 14</i>

6. Был ли в походах против неприятеля и в самих сражениях и когда именно?

-

7. Подвергался ли наказаниям или взысканиям, соединенным с ограничением в преимуществах по службе; когда и за что именно; по судебным приговорам или в дисциплинарном порядке; не был ли оставлен в подозрении по преступлениям влекущих за собою такие ограничения; когда, каким судом и за что именно.

-

8. Был ли в отпусках, когда и на сколько именно времени; являлся ли на срок и если просрочил, то когда именно явился и была ли причина просрочки признана уважительною?

Был: в 1871 г(оду) на 2 месяца; в 1872 г(оду) на 20 дней; в мае 1879 г(ода) на 2 месяца, возвратился в срок; в 1880 г(оду) на 29 дней; в 1885 г(оду) на 29 дней, возвратился 15-го июля; в 1887 г(оду) в Россию на один месяц; в 1891 г(оду) со 2-го апреля на 3 месяца; уволен в отпуск на 2 месяца в 1895 году.

9. Был ли в отставке с награждением чином или без онаго, когда, с которого и по какое именно время?

Был в отставке с 17 июля 1863 года по 13 июля 1864 г(ода).

10. Холост или женат, на ком, имеет ли детей, кого именно, год, месяц и число рождения детей, где они находятся и какого вероисповедания?

Женат на вдове Зое Эрнестовне Сальмен, урожденной Сальмен. Вероисповедания православного.

Вице-директор Департамента Личного Состава и Хозяйственных Дел Бар. Буксгевден.

Сия копия с формулярного о службе списка генерального консула в Смирне статского советника Няги выдан ему для представления в Бессарабское Дворянское Депутатское Собрание Департаментом Личного Состава и Хозяйственных Дел с приложением казенной печати, С.-Петербург 24 июля 1895 года. Вице-директор Бар. Буксгевден. За делопроизводителя Бар. М. Шиллинг. (М.П.)

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, filele 3-6.

№ 4. Copii ale certificatului de căsătorie, diplomei de acordare a ordinului Sf. Vladimir și cazierului juridic al soției lui Luca A. Neaga.

Копия

№ 7. Свидетельство. Г(орода) Тульча, Русской Свято-Преображенской Православной Восточной Соборной Церкви протоиерей с церковнослужителем, сим удостоверяем, что в записной книге о бракосочетавшихся, состоит записанным под № 10-м акт следующего содержания: «Тысяча восемьсот семьдесят девятого года, апреля двадцать второго числа, надворный советник Лука Анастасиевич Няга сочетался первым законным браком с вдовою Зоею Арнестовною Сальмен. Свидетелями были комиссар по передвижению российских императорских войск в Добрудже, генерал-майор Николай Александрович Фельдман и вдова титулярного советника Елена Степановна Середа. Таинство брака совершил протоиерей иконом Феодор Гладиев с стихарным псаломщиком Дмитрием Семеновым». В чем подписью и приложением церковной печати удостоверяем. Тульча. 24 апреля 1879-го года. Подписали: протоиерей-иконном Феодор Гладиев, стихарный псаломщик Дмитрий Семионов, генерал-майор Фельдман, вдова титулярного советника Елена Степановна Середа. (М.П.)

№ 85. На основании сообщения управляющего Императорским Консульством в Добрудже надворного советника Няги от 28 апреля сего года за № 155, Российское Императорское Консульство в портах Галаца и Браилова подписом и приложением казенной печати удостоверяет, что настоящее свидетельство действительно выдано от притча Русской Свято-Преображенской Православной Восточной Соборной Церкви в Тульче, за подписями протоиерея-иконома Феодора Гладиева, стихарного псаломщика Дмитрия Семионова и бывших при том свидетелями генерал-майора Фельдмана и вдовы титулярного советника Елены Степановны Середа. Галац, 2-го мая 1879 года. Консул /подп./ Романенко. (М.П.)

№ 3041. Департамент Личного Состава и Хозяйственных Дел Министерства Иностранных Дел сим удостоверяет с приложением печати верность означенной копии с подлинным свидетельством о бракосочетании надворного советника Луки Няги с вдовою Зоею Сальмен, выданным от притча Русской Свято-Преображенской Православной Соборной Церкви в Тульче и засвидетельствованным в Российско-Императорском Консульстве в портах Галаца и Браилова. С.-Петербург, 18 августа 1825 года. Директор /подпись/. Делопроизводитель Панаев. (М.П.)

Копия.

Божиею Милостью Мы, Александр Третий, Император и Самодержец Всероссийский, Царь Польский, Великий Князь Финляндский, и прочая, и прочая, и прочая.

Нашему статскому советнику, генеральному консулу в Кандии Луке Няге.

В воздание отлочноусердной и ревностной службы вашей, Всемиловейше пожаловали Мы вам, указом, в 21 день апреля 1891 года Капитулу данным, кавалером Императорского ордена Нашего Святого Равноапостольского князя Владимира третьей степени. Грамоту сию во свидетельство подписать, орденскою печатью укрепить и знаки орденские препроводить к вам повелели Мы Капитулу Российских Императорских и Царских Орденов. Дано в Санкт-Петербурге в 16 день мая 1891 года. Управляющий делами Капитула Орденов Панов. Делопроизводитель Канцелярии Капитула Орденов Злобин. (М.П.) № 505.

Копия.

Свидетельство.

Дано статскому советнику Луке Анастасиеву Няге, вследствие просьбы, для представления при ходатайстве о сопричислении его жены Зои Эрнестовны к дворянскому роду, в том, что поименованная его жена не была лишена силою закона прав состояния за уголовные и политические преступления и по такого рода делам под судом или следствием не состояла и ныне не состоит. Гербовый сбор уплачен. Г(ород) Кишинев. Августа 9 дня 1895 года. И(сполняющий) д(олжность) бессарабского губернатора, вице-губернатор Устругов (М.П.). Правитель Канцелярии Лейбин.

№ 408. Верность этих четырех копий с подлинными Бессарабское Дворянское Депутатское Собрание удостоверяет 28 сентября 1895 года.

Губернский Председатель Дворянства <.....>

(М.П.)

Секретарь <.....>

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, filele 6-6 verso.

№ 5. 1895 septembrie 20. *Decizia Adunării Deputaţilor Nobilimii Basarabiei asupra dosarului lui Luca A. Neaga.*

1895 года сентября 20 дня, по указу Его Императорского Величества Бессарабское Дворянское Депутатское Собрание слушали: Прошение статского советника Луки Анастасиевича Няги, о причислении его с женой Зоей Эрнестовной к бессарабскому дворянству и представлении дела о сем на утверждение в Правительствующий Сенат, после чего выдать ему копию указа Герольдии и грамоту на дворянство. При прошении представлены 50 руб(лей) пошлины и следующие документы: а) Копия формулярного списка о службе статского советника Няги, генерального консула Смирны, от 24 июля 1895 г(ода) № 2751, из коей видно, что он, Лука Анастасиевич Няга, 59 лет, вероисповедания православного, из священнических детей; по выходе из 7 классной Кишиневской Семинарии поступил на службу в 1859 году, в Бессарабское Областное Правление канцеляристом и, состоя столоначальником, уволив в 1863 г(оду), а в 1864 г(оду) определен канцелярским в Азиатский Департамент Министерства Иностранных Дел, за сим, продолжая службу по этому ведомству, назначен на настоящую должность в 1894 году; по порядку службы произведен в настоящий чин в 1884 году, в числе наград пожалован орденом Св. Владимира 4-й ст. в 1887 г(оду) и 3-й ст. в 1891 г(оду), в штрафах, под следствием и судом не был; б) Грамота Капитула Российских Орденов, от 16 мая 1891 г(ода) за № 505, о Всемилостивейшем пожаловании статского советника, генерального консула Кандии Луки Няги, кавалером ордена Св. Равноапостольного князя Владимира 3 ст. 21 апреля 1891 года; в) Свидетельство притча Русской Православной Церкви в г(ороде) Тульче, от 24 апреля 1879 г(ода) за № 7, заверенное Министерством Иностранных Дел 18 января 1895 года под № 3041, в том, что надворный советник Лука Анастасиевич Няга сочетался браком с вдовою Зоею Эрнестовною Сальмен 22 апреля 1879 года; и г) Свидетельство бессарабского губернатора от 9 августа 1895 г(ода) № 5421 – в том, что жена статского советника Зоя Эрнестовна Няга прав состояния не лишена и под судом и следствием не была и не состоит.

Грамотой, № 505, вполне доказывается о пожаловании просителя Няги орденом Св. Владимира 3-й ст. в 1891 году, чем он приобрел право на потомственное дворянство, сообщаемое и его жене, о которой как о законной, удостоверяется настоящим свидетельством; о нелишении прав по суду о просителя подтверждают: формулярный список, а о просительки – из свидетельства губернатора. А потому и руководствуясь 2 п(ункта) 38, 44 и 1111 ст(атей) IX т(ома) Свода Законов о сост(ояниях) изд(ание) 1876 г(ода), Дворянское Депутатское Собрание ОПРЕДЕЛЯЕТ: Признав статского советника Луку Анаста-

сиева Нягу в потомственном дворянстве, по личным его заслугам внести его с женой его Зоей Эрнестовной в третью часть родословной книги Бессарабского дворянства и дело о сем с документами представить по надлежащему на утверждение в Правительствующий Сенат по Департаменту Герольдии, а по утверждении – выдать просителю копию указа и грамоту на дворянство; внесенные же 50 рублей записать на приход по кассовой книге Собрания.

Родословная

С изложением документов о дворянстве рода Няга, к рапорт у Бессарабского Дворянского Депутатского Собрания от 28 сентября 1895 г(ода) за № 404. Родословная и документы следующие:

1. Лука Няга; 2. жена его, Зоя.

Копия формулярного списка о службе генерального консула в Смирне, статского советника (1) Луки Анастасиева Няги, от 24 июля 1895 г(ода), удостоверяющая, что ему 59 лет, из священнических детей, вышедший из 7 класса Кишиневской Семинарии, служил с 1859 по 1864 г(од) в Бессарабском Областном Правлении, а с того и по сие время по Министерству Иностранных Дел, в настоящей должности с 1894 года, а в чине с 1884 г(ода); пожалован орденом Св. Владимира 4 ст. в 1887 г(оду) и 3 ст. в 1891 г(оду); в штрафах, под судом и следствием не был.

Грамота Капитула Российских Орденов, от 16 мая 1891 г(ода) № 505 – о Всемиловитейшем пожаловании статского советника, генерального консула в Кандии, Луку Нягу (1) орденом Св. Владимира 3 ст. 21 апреля 1891 г(ода).

Метрическое свидетельство притча Русской Православной Церкви в г(ороде) Тульче от 24 апреля 1879 г(ода) № 7, надлежаще заверенное о вступлении в брак надворного советника (1) Луки Анастасиева Няги с вдовой (2) Зоею Эрнестовною Сальмен, в 1879 году.

Свидетельство бессарабского губернатора от 9 августа 1895 г(ода) № 5421, о несудимости и нелишении прав состояния жены статского советника (1) Луки Няги (2) Зои Эрнестовны.

Копия определения, состоявшегося в Бессарабском Дворянском Депутатском Собрании 20 сентября 1895 г(ода), коим заключено внести статского советника (1) Луку Анастасиева Нягу и его жену (2) Зою Эрнестовну, по личным его заслугам, в третью часть родословной книги бессарабского дворянства, а дело о сем представить на утверждение в Д(епартамен)т Герольдии Правительст(вующа)го Сената.

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, filele 7-8 verso.

№ 6. 1896 martie 29. *Decizia Departamentului Heraldic al Senatului la dosarul lui Luca A. Neaga.*

29 марта 1896 г(ода)

У К А З

ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА,
САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙСКАГО,

Из Правительствующаго Сената Бессарабскому Дворянскому Депутатскому Собранию.

По указу ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА, Правительствующий Сенат слушали: дело о дворянстве рода НЯГА, представленное при рапорте Бессарабского Дворянского Депутатского Собрания, от 28 сентября 1895 г(ода), за № 404. ПРИКАЗАЛИ: Признавая правильным постановление Бессарабского Дворянского Депутатского Собрания 20 сентября 1895 г(ода) о внесении статского советника Луки Анастасьева Няги в третью часть дворянской родословной книги и, принимая во внимание, что метрическое свидетельство о браке просителя с Зоею Эрнестовною представлено в копии, а не в подлиннике, и не заверено Духовною Консисториею, Правительствующий Сенат, на основании Св(ода) Зак(онов) т(ома) IX Зак(он) о сост(ояниях) изд(ание) 1876 г(ода) ст(атьи) 37, 38, 44, 863, 1059 и 1111 и т(ом) I Учр. Орд. изд(ание) 1892 г(ода) ст(атья) 143, определяет: означенное постановление в отношении Луки Няги утвердить, в части же, касающейся жены его Зои Эрнестовны – отменить; о чем Бессарабскому Дворянскому Депутатскому Собранию дать знать указом с возвращением документов. Документы при сем прилагаются. Марта 18 дня 1896 г(ода).

За обер-секретаря <.....>

За помощника обер-секретаря <.....>

Sursa: *Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, filele 9-9 verso.*

№ 7. *Procura lui Luca A. Neaga, prin care imputernicește pe Emanuil Gavrilică să se ocupe de treburile lui financiare și funciare din Basarabia.*

Милостивый Государь Эммануил Егорович (Гаврилица),

Владея недвижимым имением вот(чиною) Зембрены Кишиневского уезда и желая заложить таковое в Государственном Дворянском Земель-

ном Банке, сим уполномочиваю Вас ходатайствовать у г(осподина) старшаго нотариуса Кишиневского Окружного Суда о выдаче мне залогового свидетельства на означенное мое имение, для чего подавать прошения и заявления, представлять и получать подлинные документы, копии, справки, удостоверения, уплачивать причитаемые пошлины и в получении залогового свидетельства с подлинными документами во место меня расписываться, а также уполномочиваю Вас ходатайствовать в Государственном Дворянском Земельном банке, его отделениям и везде, где следовать будет о выдаче мне ссуды под означенное имение в сумме не свыше десяти тысяч рублей, для чего также может подавать прошения и заявления, представлять и получать необходимые документы, выдавать подписки и обязательства и в получении ссуды вместо меня расписываться, соблюдая при этом все правила, требуемые уставом того Банка. Что же Вами в силу сей доверенности законно учинено будет, я Вам верю, спорить и прекословить не буду. Доверенность эта принадлежит присяжному поверенному Эммануилу Егоровичу Гаврилице. Статский советник Лука Анастасьевич Няга. Тысяча восемьсот девяносто шестаго года, октября девятого дня, доверенность эта явлена у меня, Григория Георгиевича Черняховского-Кайнаряна и(сполняющий) д(олжность) Кишиневского нотариуса Петра Павловича Залевского, в конторе его 1 части по Губернской улице в доме Дончева статским советником Лукой Анастасьевичем Няга, живущим в Кишиневе в гостинице «Франция», лично мне известным и имеющим законную правоспособность к совершению актов. При чем я, и(сполняющий) д(олжность) нотариуса, удостоверяю, что доверенность эта собственноручно подписана им, Нягой, коему ст(атья) 137 Нот. Повер. объявлено. По рестру № 4671-й. (М.П.) и(сполняющий) д(олжность) нотариуса Г. Черняховский-Кайнарян.

Sursa: Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond 88, inventar 1, dosar 819, filele 13-13 verso.

SUMMARY

The article examines, on the basis of unpublished archival documents, some aspects of the biography of the Bessarabian diplomat Luca A. Neaga that was the consul of the Russian Empire in Candia and Smyrna at the end of the nineteenth century.

Mariana BAGRIN *

CONFERINȚA DE LA POTSDAM – ULTIMA CONFERINȚĂ INTERALIATĂ DIN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

În mod oficial, în Europa, cel de-al Doilea Război Mondial s-a sfârșit la 8 mai 1945, în urma semnării de către armata germană a actelor de capitulare¹. Însă încheierea operațiunilor militare în Europa nu a determinat și încetarea contradicțiilor de ordin politic dintre aliați. Din contra, ele au continuat să persiste, iar unele chiar s-au intensificat.

* **Bagrin Mariana**, dr., cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al AȘM.

¹ Primele tratative de capitulare a Germaniei s-au desfășurat la 5 și 7 mai (Reims) între amiralul Hans George von Friedeburg, feldmareșalul Alfred Gustav Jodl, amiralul von Friedeburg, general-maiorul Wilhelm Oxenius și generalul american Eisenhower. Tratativele au fost reluate pe data de 7 mai, delegația germană rămânând în aceeași componență, iar din partea Aliaților participând general-locotenentul britanic Sir Friederich Morgan, generalul francez Francois Sevez, amiralul H.M. Burrugh – comandantul Forței Navale Expediționare Aliate, general-locotenentul Walter Bedell Smith – șeful statului-major al lui Eisenhower, general-maiorul Ivan Susloparov din partea URSS, precum și generalul Karl A. Spaatz, comandantul Forțelor Aeriene Strategice ale SUA. Aceștia au semnat un prim act de capitulare. Uniunea Sovietică a semnat actul de capitulare a Germaniei a doua zi, la Berlin. Conform condițiilor stabilite la Casablanca, actul definitiv de capitulare necondiționată a forțelor armate germane s-a semnat la Berlin în noaptea de 8 spre 9 mai. Din partea Comandamentului Suprem German, actul a fost semnat de către mareșalul Keitel, generalul Stunpf și amiralul von Friedeburg, din partea Comandamentului Suprem Sovietic semnând mareșalul G.K. Jukov, a Comandamentului Suprem Englez, Nord-American și Francez de către mareșalul Arthur B. Tedder, generalul K. Spaatz și generalul J. de Lattre de Tassigny.

O nouă întâlnire între cei trei aliați devenise iminentă și nu mai putea fi amânată, iar premierul britanic era foarte interesat de organizarea ei cât mai grabnică. În timpul vizitei din mai 1945, a fostului asistent special și om de încredere al lui Roosevelt, Harry Hopkins², la Moscova s-au fixat data și locul desfășurării viitoarei conferințe, codificată sub denumirea „Terminal”.

Conferința de la Potsdam s-a desfășurat între 17 iulie și 2 august 1945 și a încheiat seria conferințelor interaliatate din anii celui de-al Doilea Război Mondial. Drept prioritare au fost stabilite următoarele opțiuni: modul în care urma să fie administrată Germania, problemele ordinii internaționale postbelice, problemele tratatelor de pace și aprecierea efectelor războiului. Dar din cauza obiectivelor foarte diferite ale celor trei parteneri, conferința a fost una dintre cele mai lungi și mai ineficiente reuniuni interaliatate. Imediat după începerea lucrărilor, sovieticii au remarcat că englezii și americanii sunt mult mai apropiați decât fuseseră la conferințele anterioare și aveau poziții comune față de majoritatea problemelor. Absența unui inamic comun în Europa, chiar dacă Statele Unite și Marea Britanie erau încă în război cu Japonia, a determinat dificultăți imense în atingerea unui consens cu privire la reconstrucția politică postbelică a Europei.

În ceea ce ține de obiectivele individuale ale participanților, ar trebui evidențiate scopurile fiecărui partener. Stalin își dorea în special obținerea unor reparații maximal posibile de la Germania, recunoașterea guvernelor controlate de comuniști în statele-satelit și rotunjirea zonei de securitate și influență sovietică spre vest și sud³. Președintele Truman vroia să faciliteze retragerea Statelor Unite din Europa și să stabilească o linie interaliată comună privind modul de tratare a Germaniei, să se formeze urgent în țările europene eliberate guverne alese prin voință populară și să se elaboreze tratate de pace ce să poată fi încheiate cu aceste guverne. Americanii mai urmăreau și „normalizarea” economică a Europei⁴.

² După moartea președintelui Roosevelt, posibilitățile reduse de a susține intențiile declarate de către americani au determinat înrăutățirea considerabilă a relațiilor interaliatate. Necesitatea de a depăși punctul mort al negocierilor și de a redresa parțial situația până la o întâlnire directă a celor trei lideri aliați l-au determinat pe președintele Truman să sondeze terenul la Moscova și la Londra. În acest scop, el l-a trimis la Moscova, la 23 mai 1945, pe Harry Hopkins, iar la Londra – pe fostul ambasador american la Moscova, Joseph E. Davies. După ce s-a întâlnit de șase ori cu Stalin, Hopkins, pe lângă faptul că a stabilit data și locul noii conferințe interaliatate, a reușit să obțină și acordul condiționat al acestuia, ca, odată instaurată pacea, în Polonia să fie recunoscute toate libertățile. Mai mult chiar, Stalin căzuse de acord în privința procedurii de vot în Consiliul de Securitate, fapt ce a permis semnarea Cartei Națiunilor Unite (26 iunie 1945) și a confirmat intenția URSS de a declara război Japoniei, imediat ce China accepta acordul sovieto-american privind Orientul Îndepărtat de la Ialta.

³ Lothar Gruchmann, *Al Doilea Război Mondial. Strategie și politică*, București, RAO, 2011, p. 493.

⁴ *Ibidem*, p. 494.

Obiectivele britanicilor coincideau în mare măsură cu cele ale americanilor, cu două excepții: ei doreau amânarea retragerii Statelor Unite din Europa, pentru a păstra echilibrul militar împotriva sovieticilor și, ținând cont de dificultățile economice proprii, un sprijin american generos și o reglementare pentru Germania, care să permită aprovizionarea populației industriale a zonei de ocupație britanică din teritoriile agrare estice, aflate sub ocupație sovietică, pentru a evita exploatarea suplimentară a resurselor proprii⁵.

Soarta Germaniei, care practic își pierduse unitatea teritorială, politică și economică, a constituit principalul subiect de discuții între cei trei șefi de guverne ai URSS (I. V. Stalin), Statelor Unite ale Americii (H. Truman) și Marii Britanii (W. Churchill, înlocuit mai târziu de C. Attlee), în cadrul celor treisprezece ședințe plenare de lucru ale Conferinței.

Spre deosebire de alte aspecte ce vor marca dezbaterile interaliatate cu privire la Germania, aliații au căzut de acord relativ ușor asupra principiilor politice și economice ale unei politici coordonate în privința Germaniei pe durata perioadei de control aliat. Conferinței a inclus treisprezece ședințe plenare de lucru, participanții, cei trei șefi de guverne ai URSS (I. V. Stalin), Statelor Unite ale Americii (H. Truman) și Marii Britanii (W. Churchill, înlocuit mai târziu de C. Attlee), propunându-și să soluționeze cele mai stringente probleme postbelice. Soarta Germaniei, care practic își pierduse unitatea teritorială, politică și economică, a constituit principalul subiect de discuții.

Unele aspecte s-au discutat în contradictoriu, dar aliații au acceptat destul de ușor principiile politice și economice ale unei politici coordonate în privința Germaniei pe durata perioadei de control aliat. Motivele care au stat la baza acestei înțelegeri au fost totuși diferite: „SUA – pentru viitoarea integrare a Germaniei în sistemul multilateral al comerțului liber, URSS – tocmai pentru a împiedica această integrare în «lumea unitară» stăpânită de SUA”⁶.

În conformitate cu principiile politice, pe durata perioadei de ocupație, puterea supremă în Germania urma să fie exercitată de către comandanții forțelor armate ale URSS, SUA, Marii Britanii și Franței, fiecare în zona sa de ocupație, în concordanță cu instrucțiunile primite de la guvernele corespunzătoare, și, de asemenea, în cadrul unui consiliu de control comun, ce urma să se ocupe de problemele privind întreaga Germanie.

În privința tratamentelor aplicate acesteia, cele trei mari puteri au căzut de

⁵ Lothar Gruchmann, *op. cit.*, p. 494.

⁶ Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece, 1941-1945*, București, SAECULUM I.O., 1997, p. 93-94.

acord, fără mari dificultăți, asupra aspectelor ce vizau dezarmarea și demilitarizarea totală, lichidarea întregii industrii germane ce putea fi folosită în scopul dezvoltării producției militare, „eliminarea nazismului și militarismului”, arestarea criminalilor de război, democratizarea, decentralizarea structurii politice etc.⁷. Aceste principii nu obligau însă puterile de ocupație să aplice o politică unitară pozitivă față de Germania, fiecare comandant suprem al zonelor de ocupație putând apela la clauza „securității militare” în vederea justificării a practic orice măsuri individuale.

Principiile economice⁸ ale politicii aplicate față de Germania stabileau ca, în scopul distrugerii potențialului militar german, să se interzică și împiedice producerea armamentului, tehnicii sau articolelor necesare efortului de război, ca economia germană să fie decentralizată, agricultura și industria civile să fie orientată către consumul intern, să se păstreze unitatea economică a Germaniei, sau cel puțin a acelei părți a țării care se afla la vest de linia Oder-Neisse, să se aplice politici comune privind:

- a) producerea și distribuirea producției de minerit și a industriei prelucrătoare;
- b) agricultura, silvicultura și pescuitul;
- c) salariile, prețurile și raționarea;
- d) importul și exportul;
- e) reparațiile și înlăturarea potențialului militar-industrial;
- f) transportul și comunicațiile⁹.

Cele mai controversate chestiuni în problema Germaniei le-au constituit stabilirea frontierei de est a Germaniei și volumul reparațiilor pe care aceasta urma să le achite. Inclusiv din motive economice și umanitare, Churchill s-a opus extinderii Poloniei până la Neisse vestică (la dificultățile legate de strămutarea a milioane de germani se adăugau temerile privind micșorarea suprafeței agricole a Germaniei, fapt ce avea să pună în dificultate aprovizionarea populației din zonele

⁷ Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной Войны 1941-1945 гг. Том VI. Берлинская (Потсдамская) конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (17 июля - 2 августа 1945 г.). Сборник документов, Москва, Издательство политической литературы, 1984, p. 450-451 (În continuare: *Берлинская (Потсдамская) конференция...*).

⁸ *Ibidem*, p. 453-454.

⁹ În pofida numeroaselor pasaje din Protocolul final al Conferinței cu privire la necesitatea tratării Germaniei ca și unitate, faptul că acordul interaliat privind reparațiile prevedea că „în cazul în care consiliul aliat de control eșua să cadă de acord”, politica urma să fie gestionată pe baze zonale, submina chiar de la început această posibilitate. Prin urmare, așa-zisul discurs pan-german de la Potsdam nu schimba cu nimic realitatea viitoarei divizări a Germaniei între URSS și puterile occidentale.

vestice de ocupație, se adăuga faptul că anexarea unui teritoriu atât de mare de către polonezi sugera posibilitatea unui război de revanșă și temerea că o Germania slabă ar fi împiedicat reconstrucția economică europeană și ar fi asigurat pe termen nedefinit supremația sovietică pe continent)¹⁰. În consecință, la Potsdam nu s-a soluționat problema graniței germane de est.

În problema reparațiilor, sovieticii, invocând aprobarea de către Roosevelt la Ialta a sumei de 20 de miliarde de dolari, și-au reiterat pretențiile asupra a jumătate din sumă, dar americanii și englezii se răzgândiseră în ceea ce privește stabilirea unei sume totale înainte de estimarea capacității de producție germană. O Germania denazificată și reînnoită – ca parte a lumii necomuniste și a unei Europe stabile – reprezenta un obiectiv cu mult mai dezirabil pentru puterile occidentale, decât reparațiile respective și controlul cvadruplu, în măsură doar să consolideze poziția URSS în lumea postbelică. Drept urmare, occidentalii au consimțit să stabilească pentru fiecare dintre cele trei puteri doar cota procentuală din dotarea industrială a Germaniei, care nu era necesară pentru menținerea unui anumit standard de viață german fără ajutor extern¹¹.

Pachetul de propuneri “de compromis” propus de occidentali în problema reparațiilor, a inclus și soluții în ceea ce privește granița de vest poloneză sau încheierea unei păci cu Italia și primirea acestuia din urmă în Organizația Națiunilor Unite¹².

Potrivit concepțiilor modificate cu privire la reparații, fiecare putere de ocupație urma să le dobândească, în primul rând, din propria zonă. Până la urmă, s-a stabilit că sovieticii urmau să mai primească 10% din dotarea industrială a zonelor vestice (care nu era necesară pentru economia de pace a Germaniei), fără recompensă, și 15% la schimb cu alimente, cărbuni și alte bunuri din zona sovietică. În acest fel, întrucât 40% din mijloacele de producție germană se aflau deja în zona sovietică, URSS primea, după cum insistase de la început, jumătate din reparațiile totale, iar englezii își vedeau satisfăcute cererile legate de aprovizionarea din zona estică¹³. S-a mai stabilit că reparațiile pentru Polonia urmau să fie asigurate din cota sovietică, iar ale tuturor celorlalte state aliate, din cota puterilor occidentale.

Acordul sovieticilor asupra respectivelor reglementări de reparații a fost obținut după ce puterile occidentale au acceptat linia Oder-Neisse drept graniță de est a Germaniei și ca teritoriile de la est de linia în cauză să revină sub administrația

¹⁰ Lothar Gruchmann, *op. cit.*, p. 496-497.

¹¹ *Ibidem*, p. 497.

¹² *Ibidem*, p. 497-498.

¹³ Берлинская (Потсдамская) конференция..., с. 455-456.

poloneză¹⁴ și, prin urmare, să nu fie considerate parte a zonei de ocupație sovietică din Germania (cele trei mari puteri au reiterat însă că „stabilirea definitivă a graniței de vest poloneze să fie amânată până la Conferința de pace”). Stalin a susținut respectiva propunere, ba chiar a mers mai departe, cerând ca aurul, activele externe și acțiunile germane să fie împărțite de-a lungul unei linii de demarcație est-vest, linie ce se întindea de la Marea Baltică la Marea Adriatică¹⁵. Acest plan a fost acceptat cu rapiditate de puterile occidentale.

O altă problemă a reprezentat-o împărțirea flotei militare și comerciale germane. S-a stabilit că Uniunii Sovietice urma să-i revină o treime din inventar, cu stipularea ca împărțirea vaselor de război să se facă până la mijlocul anului 1946, iar a flotei comerciale – doar după utilizarea ei în războiul împotriva Japoniei. La cererea englezilor, s-a decis ca cea mai mare parte a flotei germane de submarine să fie scufundată, urmând a se păstra doar 30 de exemplare, împărțite în mod egal între cele trei mari puteri, în scopuri experimentale și tehnice.

Chiar la prima ședință, președintele american, subliniind că cele trei mari puteri și-au asumat, în corespundere cu principiile democratice, unele obligații privind rezolvarea problemelor politice și economice ale Europei eliberate, a pus în discuție problema neaplicării declarației de la Ialta privind Europa eliberată în România și în Bulgaria și a cerut ca respectarea deplină a acestor obligații să fie coordonată la Potsdam. Cele trei mari puteri trebuiau să cadă de acord asupra „reorganizării imediate a guvernelor actuale ale României și Bulgariei în strictă conformitate cu punctul «c» al paragrafului 3 al declarației cu privire la Europa eliberată”, doar după realizarea acestui deziderat fiind posibilă recunoașterea lor diplomatică de către marile puteri și încheierea acordurilor corespunzătoare.

În percepția americană, desfășurarea alegerilor libere în Italia, Grecia, Ungaria, România și Bulgaria trebuia să se producă sub supravegherea unor comisii aliate, propunere deviată imediat de Stalin către cerința de a recunoaște guvernele-marionetă est-europene, întrucât Uniunea Sovietică procedase la fel în cazul guvernelor provizorii din Franța și Italia, unde nu se desfășuraseră încă alegeri¹⁶.

Când premierul britanic s-a referit la dificultățile cu care reprezentanții britanici și americani, care se vedeau înconjurați de o *cortină de fier*, se confruntau la București și Sofia, Stalin a respins argumentele invocate calificându-le drept simple *basme*¹⁷.

¹⁴ Marc Trachtenberg, *The Myth of Potsdam* // Cyril Buffet, Beatrice Heuser (coord.), *Haunted by History: Myths in International Relations*, Berghahn Books, 1998, p. 97.

¹⁵ *Ibidem*, p. 98.

¹⁶ Lothar Gruchmann, *op. cit.*, p. 500.

¹⁷ Andre Fontaine, *Istoria războiului rece, De la Revoluția din Octombrie la Războiul din Coreea, 1917-1950*, vol. 1, București, Editura Militară, 1991, p. 331-332.

Drept urmare, nu s-a reușit să se semneze niciun acord precis referitor la vre-una din problemele menționate mai sus. Singura prevedere a Protocolului de la Potsdam cu privire la țările est-europene se va referi la încheierea tratatelor de pace și admiterea în Organizația Națiunilor Unite, cu prescrierea necesității de a încheia cât mai rapid tratate de pace cu foștii sateliți ai *Reich*-ului și de a acorda reprezentanților presei aliate *libertatea completă* de a informa asupra evenimentelor ce aveau loc în aceste țări¹⁸.

În cadrul Conferinței de la Potsdam s-a pus în discuție și problema poloneză. Or, întrucât guvernele occidentale recunoscuseră deja „noul” guvern polonez provizoriu¹⁹, constituit în iunie 1945, înainte de deschiderea reuniunii, discuțiile interaliate s-au concentrat asupra altor aspecte. S-a discutat, de exemplu, despre bunurile în valoare de 20 de milioane de lire sterline, deținute de guvernul polonez în exil la Londra, blocate în băncile engleze, și despre trupele poloneze ce nu recunoșteau decât autoritatea guvernului în exil (în jur de 180.000 de oameni). În acest sens, Stalin a insistat ca acestea să fie trecute sub autoritatea guvernului de la Varșovia, recunoscut acum de către aliații occidentali²⁰. Churchill a cerut un răgaz și a sugerat ca problema să fie încredințată spre soluționare miniștrilor afacerilor externe.

Către luna iulie 1945, sovieticii își avansaseră frontiera la linia Curzon, ce a presupus strămutarea a circa 3-4 milioane de polonezi în vest. La rândul său, guvernul polonez a înaintat până la Neisse de Vest, fapt care a însemnat, pe lângă refugiarea a milioane de nemți într-o Germanie pustiită de război, și pierderea de către aceasta din urmă a unei zone cerealiere importante, și respectiv, agravarea problemelor de natură economică și umanitară din țară.

După mai multe zile de dezbateri cu privire la frontiera de vest a Poloniei, Conferința a emis un comunicat final care menționa că, după ce „au cerut opinia guvernului polonez provizoriu de unitate națională cu privire la teritoriile din nord și vest pe care Polonia ar trebui să le primească”, cei trei șefi de guvern consideră că delimitarea finală a frontierei de vest a Poloniei trebuie realizată în baza eventualului acord de pace. Cei trei șefi de guvern au căzut de acord ca – în așteptarea delimitării finale a frontierei de vest a Poloniei – partea Germaniei deja administrată de autoritățile poloneze să fie remisă spre administrare statului

¹⁸ I Andre Fontaine, *Istoria războiului rece, De la Revoluția din Octombrie la Războiul din Coreea, 1917-1950*, vol. 1, București, Editura Militară, 1991, p. 332.

¹⁹ „Noul” guvern polonez provizoriu arăta în mare măsură ca și guvernul provizoriu „vechi”, aproximativ 75% dintre membrii săi fiind sprijiniți de sovietici.

²⁰ Anatol Petrencu, *Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Istoria politică*, Chișinău, Cartdidact, 2005, p. 225.

polonez și să nu fie considerată ca aparținând zonei sovietice de ocupație din Germania²¹. În comunicat se mai menționa că guvernul polonez provizoriu de unitate națională este de acord cu organizarea cât mai curând a unor alegeri libere și neîngrădite, pe baza votului universal secret, și că reprezentanții presei aliate trebuie să se bucure de libertate deplină în reflectarea evenimentelor din Polonia înainte și în timpul alegerilor.

Ordinea de zi a conferinței, deși dominată preponderent de problemele reparațiilor, viitorului Germaniei, frontierei de vest a Poloniei sau statutului aliaților și asociaților germani, a inclus și o serie de cereri speciale ale celor trei mari puteri. Printre revendicările înaintate la Potsdam de către I. Stalin, care, în mare măsură, reproduceau catalogul solicitărilor înaintate de Molotov lui Hitler în 1940, se regăseau următoarele: condiții preferențiale de tranzit pentru vasele sovietice prin strâmtori, construcția unei baze militare sovietice în Bosfor, trecerea sub administrare sovietică a unei părți din coloniile africane ale Italiei (tutela asupra Libiei), un loc în controlul internațional al Tangerului, o cerere de organizare a blocadei Spaniei, autoritate cvadripartită asupra bazinului Ruhr. La rândul său, Truman a venit cu propunerea de internaționalizare a Dunării. Din cauza rezistenței reciproce, majoritatea acestora au fost însă abandonate sau au servit drept monedă de schimb în obținerea altor avantaje.

Chiar dacă cele mai multe din problemele înaintate la Conferința de la Potsdam s-au discutat într-o manieră tensionată, unele chestiuni, precum constituirea Consiliului miniștrilor de externe, format din miniștrii afacerilor externe ai Chinei, Franței, Marii Britanii, Statelor Unite și URSS (care urma să elaboreze tratatele de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda, să soluționeze problemele teritoriale neclarificate etc., precum și să organizeze conferința generală pentru pace), stabilirea înțelegerii cu privire la demarcarea zonelor de ocupație în Austria, lărgirea bazelor guvernului Renner sau organizarea alegerilor libere au fost totuși abordate fără prea multe dificultăți.

Faptul că americanii dețineau bomba atomică – pe care tocmai o testaseră – nu i-a motivat, totuși, pe occidentali să-și schimbe strategia, folosind noua armă de distrugere în masă drept mijloc de presiune pentru a forța stabilirea anumitor reglementări la Potsdam.

Anglo-americanii au decis să-l informeze pe Stalin cu privire la existența bombei atomice, chiar dacă acest lucru implica consecințe nedorite pentru americani, precum: intrarea imediată a Uniunii Sovietice în război pentru a nu le permite să rezolve singuri finalul războiului (de altfel, încă de la începutul lunii mai, era

²¹ *Берлинская (Потсдамская) конференция...*, с. 458-459.

în desfășurare o continuă mișcare a trupelor rusești spre Orientul Îndepărtat) și posibilitatea ca guvernul nipon să solicite, prin intermediul Moscovei, încetarea ostilităților (Stalin îi comunicase deja lui Churchill că ambasadorul Japoniei la Moscova îl informase că împăratul, deși respingea o capitulare necondiționată, putea lua în calcul un compromis).

Conform lui Truman, Stalin a părut neinteresat de noua tehnologie deținută de americani, exprimându-și doar speranța că Statele Unite vor folosi cu succes această armă împotriva Japoniei²².

Indiferent care fusese adevărul privind reacția lui Stalin (fie că nu realizase importanța mesajului, fie că nu dorise să pară intimidat), cert e că, pe parcursul Conferinței de la Potsdam, sovieticii nu au lăsat să se întrevadă temeri în legătură cu deplasarea echilibrului diplomatic și militar în favoarea occidentalilor. Și chiar dacă Churchill insistase asupra folosirii bombei atomice ca justificare pentru a face presiuni mai dure asupra URSS, puterile occidentale n-au înaintat prea mari pretenții, întrucât considerau prioritară cooperarea cu Moscova în problema Națiunilor Unite și învingerea cât mai rapidă a Japoniei. După cum arată H. Kissinger, publicul american, nu era pregătit în acel moment „să amenințe cu o continuare a confruntărilor și mai puțin cu un război nuclear pentru un pluralism politic în Europa de Est sau pentru frontierele acesteia”²³.

Indiferent care fusese adevărul privind reacția lui Stalin (fie că nu realizase importanța mesajului, fie că nu dorise să pară intimidat), cert e că, pe parcursul a conferinței, sovieticii nu au lăsat să se întrevadă temeri în legătură cu deplasarea echilibrului diplomatic și militar în favoarea occidentalilor. Și chiar dacă Churchill insistase asupra folosirii bombei atomice ca justificare pentru a face presiuni mai dure asupra URSS, puterile occidentale n-au înaintat prea mari pretenții, întrucât pentru ele era prioritară cooperarea cu Moscova în problema Națiunilor Unite și învingerea cât mai rapidă a Japoniei. Publicul american, menționa la acel moment H. Kissinger „nu era pregătit să amenințe cu o continuare a confruntărilor și mai puțin cu un război nuclear pentru un pluralism politic în Europa de Est sau pentru frontierele acesteia”²⁴.

Drept urmare,, în conformitate cu înțelegerile de la Teheran și de la Ialta, în baza art. 103 al Cartei Națiunilor Unite (care, de fapt, încă nu fusese ratificată), Statele Unite au cerut URSS, legată de Japonia printr-un pact de neagresiune din 1941, „să confere și să coopereze cu celelalte mari puteri, actualmente în război cu

²² Henry Kissinger, *Diplomația*, București, BIC ALL, 2007, p. 383.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

Japonia, în vederea unei acțiuni concertate pentru menținerea păcii și securității în numele comunității Națiunilor²⁵”.

La 9 august 1945, în aceeași zi cu cel de-al doilea bombardament atomic american, Uniunea Sovietică a declarat război Japoniei. După doar cinci zile de război, trupele sovietice au primit capitularea japonezilor, nu numai pe teritoriile a căror cedare era prevăzută de acordurile de la Ialta, dar și în întreaga Manciurie și în Coreea, pînă la paralela 38²⁶.

La 1 august 1945, ora 22, delegațiile celor trei țări participante la Conferința de la Potsdam s-au întrunit într-o ultimă ședință și, după ce au audiat comunicatul și protocolul final al Conferinței, au semnat ambele acte. O dată cu semnăturile puse pe documentele Conferinței de la Potsdam, “marile conferințe internaționale”, desfășurate de-a lungul celui de-al doilea război mondial, luau sfârșit.

Chiar dacă Conferința de la Potsdam a reușit să soluționeze o parte din problemele stringente reieșite din situația postbelică, dorindu-se a fi o ultimă dovadă de unitate a celor trei piloni de bază ai Coaliției Națiunilor Unite, devenise clar că pe viitor ordinea europeană urma să se bazeze pe confruntare.

Deși cadrul cooperării postbelice fusese creat de mai înainte, devenise evident că reglementarea relațiilor internaționale în lumea postbelică nu avea să depindă de Organizația Națiunilor Unite, iar „Marea Alianță” care funcționase în anii de război lua practic sfârșit. Fiecare dintre liderii politici ai celor trei țări participante părăsea Potsdamul în deplina înțelegere a seriozității problemelor care se ridicau în față: occidentalii erau preocupați de hegemonia sovietică în Europa de Est și, în general, de colosul sovietic; Stalin, în schimb, era preocupat de rezistența puternică pe care o opuneau occidentalii și conștient de faptul că odată cu monopolul atomic american începea o nouă etapă diplomatică.

Ultimele luni de război au scos în evidență faptul că perioada de timp care determinase ieșirea din izolaționism a URSS și SUA, care generase și menținuse alianța celor „trei mari” de-a lungul celei de-a doua conflagrații mondiale, nu avea cum să supraviețuiască victoriei. Dispariția inamicilor comuni, precum și incompatibilitatea obiectivelor și ambițiilor celor două puteri în perioada postbelică au condiționat eșecul de la Potsdam, eșec care a însemnat începutul divizării Europei în cele două mari sfere de influență, sovietică și occidentală, și accelerării Războiului Rece.

²⁵ *Apud Andre Fontaine, op. cit.*, p. 330.

²⁶ *Ibidem.*

SUMMARY

The paper argues that, although the Potsdam Conference solved some of the most pressing problems arising from the post-war situation, wanting it to be a final proof of unity of the three pillars of the UN Coalition, it became clear that from now on European order will be based on confrontation. It became evident that the regulation of international relations in the postwar world would not depend on the United Nations and that the "Grand Alliance" which functioned in the years of war was coming to an end here. Each of the political leaders of the three participating powers left Potsdam fully understanding the seriousness of the problems which were arising in front of them: Western powers were concerned with the Soviet hegemony in Eastern Europe and the Soviet colossus, in general, Stalin, in his turn, was leaving the Conference concerned about the strong resistance opposed by the West, realizing that a new diplomatic phase was entered with the American atomic monopoly.

Ruslana GROSU *

**ASPECTE POLITICO-JURIDICE
PRIVIND PROMOVAREA DIPLOMAȚIEI PRAGMATICE
ÎN CONTEXTUL CONSOLIDĂRII
VECTORULUI ORIENTAL CA O COMPONENTĂ
A POLITICII EXTERNE A REPUBLICII MOLDOVA
(1991-2014)**

Evenimentele de la începutul anilor '90 ai sec. XX au generat, după disoluția URSS, o conjunctură favorabilă constituirii de noi state în spațiul postsovietic. Proclamarea independenței Republicii Moldova, la 27 august 1991, care inițial trezise dubii cu privire la recunoașterea internațională, a constituit mai târziu un punct de plecare în trasarea direcțiilor de politică externă. Pe „coordonata orientală”, acestea din urmă au fost realizate pe diverse segmente, funcție de prioritățile strategice dominante, dar și după principiul continuității, adică al menținerii bunelor relații cu statele aflate în relații de prietenie cu URSS, fapt ce a influențat procesul de stabilire și dinamica raporturilor bilaterale cu țările din arealul geopolitic islamic.

Oportunitățile pentru stabilirea relațiilor diplomatice „cu toate statele lumii”¹ au avut obiective subordonate direcțiilor de politică externă, circumscrise priorităților strategice stabilite. Eforturile autorităților Republicii Moldova au fost di-

* **Grosu Ruslana**, dr., cercetător științific, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM.

¹ *Legea nr. 691 din 27.08.1991 privind Declarația de independență a Republicii Moldova din 27.08.1991*, art. nr. 103, 118 // Monitorul Oficial, 1991, nr. 11-12, 30 decembrie.

reacționate spre oficializarea relațiilor cu țările europene din arealul sovietic, Europa Centrală, Europa de Sud-Est, Europa de Vest și America de Nord, altor direcții de politică externă acordându-li-se mai puțină atenție, deși au fost întreprinse mai multe acțiuni, despre care vom vorbi mai jos.

Punând în lumină direcția orientală de politică externă, ar fi important de subliniat că relațiile diplomatice dintre Republica Moldova și Republica Turcia au fost stabilite la 3 februarie 1992², iar după recunoașterea independenței Republicii Moldova, la 16 decembrie 1991, Turcia și-a inaugurat reprezentanța diplomatică la Chișinău³. Trebuie specificat că dialogul bilateral a fost inițiat înainte ca Republica Moldova să-și declare independența, când se afla încă în componența URSS, prin semnarea, la 17 octombrie 1990, a Protocolului privind comerțul pe litoral dintre Guvernul RSS Moldova și Guvernul Turciei⁴. Părțile au remarcat oportunitatea conjugării eforturilor, identificând inițial domenii de interes comun, iar în calitate de impuls „pentru elaborarea unui cadru politico-juridic bilateral solid a servit amplasarea favorabilă, pe poziții de state riverane la Marea Neagră, în baza egalității și a avantajului reciproc”. Totodată, M.R. Ungureanu consideră că ponderea Republicii Moldova pe arena regională este destul de modestă, și că situarea geostrategică favorabilă în zona de frontieră geopolitică riverană plasează Republica Moldova printre statele al căror viitor va fi influențat profund de extinderea zonei Mării Negre⁵. Prin urmare, poziționarea propice determină unele state mici să-și extindă aria de cooperare și să-și orienteze politica externă către diverse direcții, funcție de interese și potențial.

Într-o anumită măsură, evoluția relațiilor dintre Turcia și fostele republici sovietice, inclusiv Republica Moldova, a fost determinată de prezența minorităților turcice sau a confesiunilor islamice pe teritoriul acestor state. Politicile exercitate de guvernele Turciei confirmă aplicarea principiilor doctrinei *hinterland-ului*, proces susținut prin asistență financiar-logistică⁶, aceasta fiind mai consistentă în domeniul educației⁷.

² *Relațiile economice ale Republicii Moldova cu Republica Turcia*
<http://www.mfa.md/politica-externa/> (vizitat: 12.04.2014).

³ Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Chișinău, ARC, 2002, p. 223.

⁴ *Tratate internaționale*. Vol. 21, Chișinău, Moldpress, 1999, p. 365: *Protocol despre comerțul de litoral dintre Guvernul RSS Moldova și Guvernul Republicii Turcia*, semnat la Ankara la 17.10.1990, în vigoare din 17.10.1990.

⁵ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Opinie – Regiunea Mării Negre: o nouă viziune, noi posibilități* // Iulia Moțoc, Șerban Filip Cioculescu, *Manual de analiză a politicii externe*, Iași, Polirom, 2010, p. 73.

⁶ *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Moldova* (în continuare: AMAEIE). F. 2, inv. 3b, dos. 374, f. 245. Nota informativă cu privire la relațiile comercial-economice între Republica Moldova și Turcia.

⁷ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 374, f. 247. *Relațiile Republicii Moldova cu Republica Turcia*; Eduard Baidaus, *Turcia și Moldova – realitatea unei colaborări (1992-2000)*, Chișinău, JFDP Alumnus, 2004.

În studiul respectiv, vom trece succint în revistă unele probleme delicate ale migrației din Republica Moldova spre Turcia, iar în vederea monitorizării procesului migrațional este necesar a menționa unele proiecte academice de cercetare, cu compartimente relevante sub aspect sociologic și cu impact pe segmentul relațiilor bilaterale. Acestea, dar și alte proiecte urmau să contribuie la consolidarea eforturilor comune în elaborarea unui monitoring oficial al migrației forței de muncă din Republica Moldova.

Consolidarea și diversificarea cooperării cu Republica Turcia a constituit un pas esențial al oficialităților Republicii Moldova către detensionarea relațiilor cu autoritățile găgăuze și convingerea fracțiunilor radicale din autonomie că problemele trebuie soluționate prin dialog. Astfel, conflictul din raioanele de sud a constituit una dintre premisele dinamizării cooperării, chiar dacă R. Zargaryan presupune că „interesul părții turce față de poporul găgăuz nu se dovedește a fi altceva decât consolidarea *hinterland-ului* său cultural-istoric”⁸.

În contextul reliefat se include și dialogul politic în domeniul asigurării securității, care se dovedește a fi un factor coagulant pentru părți, amenințările și riscurile impunând identificarea unor mecanisme eficiente de contracarare a terorismului și separatismului⁹, cu impact deosebit asupra suveranității și integrității teritoriale, datorită creșterii pericolelor și provocărilor la capitolul stabilitatea sistemului regional. De menționat ar fi, în același context, că promovarea intereselor și imaginii Republicii Moldova pe plan extern, precum și obiectivele stabilite, au impus intensificarea dialogului politic, diversificarea, aprofundarea și consolidarea conlucrării interramurale în sfera afacerilor interne și a apărării cu statele considerate parteneri strategici, printre care se regăsește și Turcia¹⁰, stat care dispune de potențial de cooperare în cadrul instituțiilor internaționale abilitate în domeniul combaterii pericolelor neconvenționale la adresa securității. Republica Moldova și Turcia și-au confirmat apartenența la acest sistem de securitate și apărare prin semnarea acordurilor bilaterale privind cooperarea în domeniile militar și tehni-

⁸ Рубен Заргарян, *Доктрина геополитики современной Восточно-Средиземноморской цивилизации. Турецкая угроза Восточно-Средиземноморской цивилизации*, СПб., Алетея, 2004, с. 131.

⁹ *Tratate internaționale*. Vol. 23, Chișinău, Moldpress, 1999, p. 255: *Acordul de colaborare între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Turcia cu privire la combaterea traficului internațional ilicit de droguri, terorismului internațional și altor crime organizate*. Semnat la Chișinău la 03.06.1994, *Documentul de ratificare* - Hotărârea Guvernului nr. 710 din 27.07.1999, în vigoare din 05.08.1999.

¹⁰ *Declarația Președintelui Parlamentului Republicii Moldova, Marian Lupu*
<http://www.parlament.md/news/pressrelease/archive/december2006/06.12.2006/#2>.
(vizitat: 12.11.2008).

co-științific¹¹, precum și în sfera industriei de apărare¹². În acest context, asigurarea securității naționale și regionale poartă mai mult un caracter politic decât militar, având drept obiectiv promovarea, în mod independent, a politicii externe de pe pozițiile unui actor internațional cu drepturi depline. Prin urmare, principiile politicii externe a Turciei, fundamentate pe poziționarea geostrategică favorabilă și trecutul istoric, sunt edificate pe doi piloni: menținerea păcii și asigurarea securității, atât regionale, cât și a celei internaționale. În accepția noastră, multipolaritatea politicii externe a Turciei a fost determinată de nivelul dezvoltării socioeconomice în contextul transformărilor cardinale pe arena mondială și al metodelor de promovare a reformelor democratice și asigurării stabilității în regiune¹³.

Important ar fi de subliniat că Ambasada Republicii Moldova în Republica Turcia rămâne singura reprezentanță diplomatică din statele musulmane care activează din anul 1992 până în prezent, fiind pe parcurs acreditată prin cumul în alte 10 state din regiune. Activitățile reprezentanței diplomatice a Republicii Moldova în Turcia au inclus acțiuni de promovare a intereselor statului nostru în regiune. Cele mai relevante aspecte s-au referit la extinderea cadrului politico-juridic bilateral și la asistența în contextul negocierilor pentru contractarea creditelor tehnice, solicitări de susținere a pozițiilor Republicii Moldova în identificarea unor soluții de reglementare a conflictului din raioanele de est și diminuarea tensiunilor în raioanele din sud. În același context se înscrie promovarea produselor moldovenești pe piața turcă, dar și din regiune, precum și a valorilor național-culturale.

Ar fi de remarcat, în aceeași ordine de idei, dimensiunea parlamentară a dialogului politic moldo-turc, exprimată prin activitatea Grupului interparlamentar de prietenie¹⁴, care prezintă un cadru favorabil pentru extinderea cooperării dintre

¹¹ *Tratate internaționale*. Vol. 23, Chișinău, Moldpress, 1999, p. 251. *Acord între Ministerul Apărării al Republicii Moldova și Statul Major General al Republicii Turcia cu privire la colaborarea în domeniul militar de instruire, tehnic și științei*. Semnat la 19.11.1998 la Ankara, în vigoare din 30.07.1999. *Instruire și educație militară; industria de apărare, logistică și achiziții; tehnologie militară și științifică, dezvoltare și inovație; medicină militară; activități sociale și culturale*.

¹² *Tratate internaționale*. Vol. 34, Chișinău, Moldpress, 2006, p. 213. *Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Turcia cu privire la cooperarea în domeniul industriei de apărare*. Semnat la Chișinău la 08.08.2000, în vigoare din 24.05.2004. *Documentul de ratificare - Legea de ratificare nr. 88-XV din 20.04.2001*.

¹³ Ruslana Grosu, *Direcțiile prioritare ale politicii externe ale Turciei ca fenomen de nouă orientare în comunitatea internațională* // Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2008, nr. 1, p. 92.

¹⁴ *Vizita lui S. Demirel*, <http://www.hri.org/news/turkey/anadolu/1998/98-06-27.anadolu.html#03>. (vizitat: 12.05.2008); *Grupul de prietenie cu Republica Turcia*, <http://parlament.md/Diploma%C5%A3ieparlamentar%C4%83/Grupurideprietenie/tabid/158/Id/34/legId/9/language/ro-RO/Default.aspx>. (vizitat: 02.04.2014).

părți, ancorată nu numai pe vectorul legislativ, ci și pe promovarea diplomației parlamentare, această formă de cooperare găsindu-și reflectarea în mai multe întruniri la nivelul grupurilor de prietenie.

Alt aspect al cooperării multilaterale și-a găsit reliefa în proiectul autorităților turce din cadrul Ministerului Afacerilor Interne, care prevedea crearea unui mecanism regional pentru colaborare în domeniul asigurării securității țărilor riverane Mării Negre, cu includerea în lista participanților a Greciei și Republicii Moldova, obiectivul urmărit costând în contracararea activităților organizațiilor criminale internaționale. Lansarea ideii a fost determinată de intensificarea activității structurilor criminale transfrontaliere, iar cooperarea la nivel regional era considerată o soluție în combaterea eficientă a traficului de droguri, contrabandei cu armament, a prostituției și traversării ilegale a frontierelor, obiective care ulterior și-au găsit reflectare în *Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est*, lansat de Germania în 1999. Revenind la inițiativa Turciei, ar fi de precizat că în vederea dinamizării acțiunilor de stat a fost organizată o conferință internațională ce a reunit autorități din ministerele de resort, fiind discutate unele subiecte, precum terorismul internațional, activitatea organizațiilor criminale internaționale, cooperare tehnică și formare profesională¹⁵. Ar fi de subliniat că Turcia a exprimat susținere deplină Republicii Moldova în realizarea parcursului european și valorificarea opțiunii europene. În același context, ar fi de amintit că Turcia, care ea însăși se confruntă cu secesionism, a susținut demersul GUAM privind includerea pe agenda ONU a examinării subiectului „conflictelor înghețate”, pronunțându-se pentru restabilirea și asigurarea integrității teritoriale a Republicii Moldova.

Prin urmare, relațiile dintre Republica Moldova și Turcia se caracterizează prin consistență și vizează, în special, dimensiunea comercial-economică, amplificată de existența interesului față de autonomia găgăuză. Totuși, o periodizare a relațiilor moldo-turce scoate în evidență două etape distincte, prima incluzând anii '90, caracterizată prin aprofundarea proceselor de cooperare, iar cea de-a doua – o stagnare ușoară, involuția fiind determinată de poziția ambelor părți. Ar fi de remarcat în acest context supoziția lui O. Serebrian, care susține că Republica Moldova rămâne obiectul unui interes mai special, deși relativ discret, al Turciei¹⁶. Cu referire la a treia etapă, este de așteptat că aceasta ar putea începe după semnarea *Acordului de Liber Schimb*.

Luând ca punct de referință Orientul Mijlociu, merită menționată și relația cu Republica Islamică Iran. Examinarea retrospectivă a manierei de promovare a

¹⁵ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 374, f. 267-268. *Nota Ambasadei Turciei* nr. 635 din 16.07.1996.

¹⁶ Oleg Serebrian, *Despre geopolitică*, Cartier, Chișinău, 2009. 131 p.

politicii externe și a strategiilor geopolitice a demonstrat edificarea lor pe o dublă articulare, elementul ideologic fiind însoțit de cel pragmatic. Poziționarea geopolitică activă a Iranului (care are un rol pregnant și poziții ferme în geopolitica Orientului Mijlociu) a determinat Republica Moldova să-și orienteze una din liniile directorii ale politicii sale externe spre acest spațiu, în care Iranul este locomotiva unor proiecte de dezvoltare economică. Ar fi de precizat că, după semnarea la 3 iunie 1993 a unui prim document ce a conturat cadrul relațiilor dintre Republica Moldova și Republica Islamică Iran, s-a încercat investigarea terenului pentru extinderea cooperării bilaterale în domenii prioritare de interes comun¹⁷, chiar dacă Republica Moldova nu făcea parte din Axa Iraniană de Cooperare Nord-Sud¹⁸.

Pornind de la acest interes reciproc, Iranul și Republica Moldova s-au angajat în elaborarea proiectului unui acord de colaborare în domeniul educației, științei și culturii, asigurând facilitățile necesare pentru semnarea lui. Însă angajamentele asumate de ambele părți pe principiul prevederilor Protocolului¹⁹ și-au păstrat caracterul declarativ: colaborarea în domeniul științei și culturii trebuia bazată pe o construcție economică solidă, esențială pentru edificarea unor raporturi bilaterale temeinice. Până în anul 1995, aceasta fusese trecută pe plan secund, prioritare rămânând doar domeniile economic și energetic. Asigurarea terenului propice pentru evoluția relațiilor moldo-iraniene sub aspect politic a fost necesară în scopul promovării și consolidării relațiilor de prietenie și cooperare în alte domenii. Coordonarea activităților în vederea dezvoltării raporturilor bilaterale era orientată pe câteva direcții, care, în accepția ambelor părți, se arătau durabile la acel moment datorită intereselor comune, însă aspirațiile anunțate și-au pierdut din amploare, diminuând intensitatea raporturilor bilaterale, de altfel, destul de timide.

În paralel cu aceste activități, a fost considerată oportună realizarea cooperării în domeniul științific, tehnic și transferul de tehnologii moderne pentru dezvoltarea industriei și extinderea colaborării dintre cele două state, în baza normelor dreptului internațional, principiilor egalității în drepturi și ale beneficiului reciproc. La etapa inițială, părțile și-au exprimat interesul comun și disponibilitatea de a consolida și diversifica cooperarea în vederea obținerii beneficiului reciproc în sfera *know-how*, precum și crearea întreprinderilor mixte și pătrunderea pe piețe

¹⁷ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 1121. *Nota de convorbire telefonică nr. 344 cu M. Vărguță, secretar al Ambasadei Republicii Islamice Iran la București* din 16.07.1992.

¹⁸ Ruslana Grosu, *Republica Moldova – Republica Islamică Iran: eficientizarea relațiilor bilaterale prin redimensionare* // Studia Securitatis. Revistă de studii de securitate, 2012, anul VI, nr. 2, p. 161-162.

¹⁹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 471, f. 1-2. *Memorandum al înțelegerii reciproce între Republica Moldova și Republica Islamică Iran*, elaborat și semnat la 03.06.1993, la Teheran.

terțe. În acest sens, cooperarea bilaterală dintre Organizația pentru Dezvoltare și Renovare a Iranului, pe de o parte, și Ministerul Industriei al Republicii Moldova și organizațiile afiliate, pe de alta, a fost considerată una durabilă, potrivit disponibilității părților, declarată în cadrul negocierilor din 22 octombrie 1994, convenindu-se asupra inițierii unei colaborări „în câteva domenii de interes comun”²⁰. Cooperarea în domeniile prioritare pentru Republica Moldova reprezenta un punct important în relațiile bilaterale, printre care se evidențiază schimbul de informație în sfera tehnico-industrială și stabilirea unor raporturi între instituțiile de cercetări aplicative. Aceste acțiuni implicau transferul tehnologic din sfera industriei electronice, de automatizare și de prelucrare a produselor agricole, însă ar fi de notat că criza cu care s-a confruntat Iranul după embargoul impus a avut un impact negativ, fiind resimțită în relațiile sale cu alte state, inclusiv cu Republica Moldova.

Bineînțeles, dezvoltarea și implementarea unor proiecte din Asia și Europa implică direct exporturile de gaze naturale spre aceste regiuni, fiind necesar a menționa că exporturile de gaze nu trebuie privite doar prin prisma intereselor economice, definitivarea acestor proiecte grandioase presupunând, în același timp, creșterea influenței regionale și internaționale a Iranului în ceea ce ține de resursele energetice²¹. Totuși, formularea unor concluzii referitoare la valorificarea definitivă a potențialului său energetic rămâne prematură.

În perioada 1992-1995 – perioada de constituire a cadrului politico-juridic al relațiilor moldo-iraniene – a fost înregistrată o dinamică pozitivă, dar, începând cu anul 1998, raporturile dintre Republica Moldova și Iran au trecut într-o fază pasivă în ceea ce ține de implementarea angajamentelor asumate. Republica Moldova acorda relațiilor cu Iranul o importanță deosebită, considerându-l o alternativă a Rusiei la capitolul aprovizionare cu agenți energetici. Însă, din cauza unor acțiuni ale Federației Ruse, intensitatea relațiilor moldo-iraniene a scăzut substanțial: până în 1996 Republica Moldova se afla sub auspiciile Ambasadei Iranului din România, dar, în acel an, a fost transferată sub jurisdicția misiunii diplomatice din Rusia.

²⁰ *Tratatele bilaterale încheiate de Republica Moldova*, http://www.mfa.gov.md/img/docs/lista_tratate_bilaterale.pdf, p. 70; *Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Islamice Iran cu privire la colaborarea vamală*, semnat la Chișinău la 30.05.1995, în vigoare din 30.05.1995; *Acord privind promovarea și protecția reciprocă a investițiilor între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Islamice Iran*, semnat la Chișinău la 30.05.1995; *Memorandum de înțelegere privind colaborarea tehnico-științifică și economică în domeniul agriculturii între Ministerul Agriculturii al Republicii Moldova și Ministerul Agriculturii al Republicii Islamice Iran*, semnat la Chișinău la 30.05.1995, în vigoare din 30.05.1995. (vizitat: 21.05.2014).

²¹ Vasile Simileanu, *Centre de putere și actori islamici regionali*, București, Top Form, 2009, p. 157.

Deși partea iraniană a avut mai multe inițiative de a efectua vizite de lucru ale experților și oamenilor de afaceri²² pentru revigorarea relațiilor bilaterale, acestea nu s-au soldat cu rezultatele scontate. O tendință timidă de resetare a relațiilor a fost înregistrată în iunie 2012, în cadrul întrevederilor la nivel interministerial, pe agenda discuțiilor fiind trecute diverse aspecte de interes comun din sectorul agroalimentar²³. În contextul reliefat, a fost reiterată oportunitatea reluării negocierilor pe marginea inițiativelor anterioare de lansare a proiectelor în domeniul agriculturii, demonstrându-se interesul pentru implementarea nano și biotehnologiilor în complexul agroindustrial. În plus, Iranul și-a exprimat disponibilitatea de a contribui la implementarea tehnologiilor în sfera industriei agroalimentare din Republica Moldova²⁴.

Ar fi de remarcat interesul părții iraniene în a menține și onora angajamentele luate la sfârșitul anilor '90, confirmat prin reiterarea ideii de consolidare a colaborării în sfera agroalimentară, cu ajustarea cadrului juridic de cooperare la imperativele unui climat favorabil de investiții, 3 dintre cele 14 memorandumuri semnate reglementând sfera investițiilor. Fără îndoială, asemenea măsuri trebuie întreprinse în viitorul cel mai apropiat, obiectiv realizabil prin conjugarea eforturilor comune de a deschide o nouă etapă în evoluția relațiilor moldo-iraniene, mai ales că Iranul „revine” în circuitul internațional în urma ridicării graduale a embargoului.

Relațiile Republicii Moldova cu statele din Orientul Mijlociu – Iordania, Siria, Liban, Irak și Egipt – considerate, de la mijlocul anilor '90, drept satisfăcătoare de către Ministerul Afacerilor Externe (MAE) al Republicii Moldova erau caracterizate prin evoluție graduală și diferențiată cu fiecare țară. Un nivel stabil de colaborare dintre Republica Moldova și unele state din această subregiune a fost înregistrat în anul 1998. Vom remarca, mai ales, efortul sporit al diplomaților moldoveni, exprimat prin amplificarea relațiilor cu Egiptul, Libanul și Iordania²⁵. Republica Moldova a fost activă în cooperarea cu statele din Orientul Mijlociu în cadrul ONU, cu al cărui vot de susținere au fost alese într-o serie de organe specializate, iar câteva dintre state (Egiptul, Siria și Libanul) au beneficiat de sprijinul Republicii Moldova în cadrul votării unor rezoluții ale Adunării Generale a ONU.

²² AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 1122 f. 10-11. Nota nr. 1826 a Ambasadei Republicii Islamice Iran la Moscova din 29.05.1998.

²³ Заместитель министра сельскохозяйственного джихада Ирана встретился с министром сельского хозяйства Молдовы, http://www.iran.ru/rus/news_iran.php?act=news_by_id&n=1&news_id=81149. (vizitat: 11.06.2012).

²⁴ Moldova și Iran intenționează să producă cerealiere cu ajutorul nanotehnologiilor, http://www.noi.md/md/news_id/12571. (vizitat: 11.06.2012).

²⁵ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 900, f. 73. Informație cu privire la relațiile dintre Republica Moldova și țările Orientului Apropiat prezentată de Direcția Asia, Africa și America Latină.

Pentru a obține o imagine mai amplă a evoluției relațiilor cu statele din Orientul Mijlociu, este oportun a prezenta separat etapele de stabilire și dezvoltare a acestora. Ar fi important de subliniat că relațiile cu Siria au fost cristalizate până la recunoașterea independenței Republicii Moldova, în perioada sovietică: partea moldoveană importa produse alimentare și textile, iar partea siriană – arme și muniții. În contextul transformărilor structural-sistemice de la începutul anilor '90, Republica Arabă Siriană a recunoscut independența Republicii Moldova la 10 februarie 1992 și a stabilit relații diplomatice la 20 mai 1993²⁶. În scurt timp însă, relațiile bilaterale au dobândit un caracter sporadic, mărfurile siriene fiind importate pe piața moldovenească prin Turcia sau România și exportate pe același traseu. Merită accentuat faptul că Republica Moldova a devenit „Alma mater” pentru circa 200 de studenți sirieni care au absolvit universitățile până în 1990, iar după proclamarea independenței această tradiție a fost aprofundată de Universitatea de Medicină și Farmacie N. Testemițanu și Universitatea Liberă Internațională din Moldova, anual fiind admiși la studii circa 100 de cetățeni sirieni²⁷. Comunitatea siriană din Republica Moldova cuprinde două categorii de cetățeni: studenți și rezidenți, numărul studenților fiind estimat la circa 600 de persoane, iar cel al rezidenților – la circa 400 de persoane. Un interes sumar a fost manifestat de Uniunea Femeilor din Siria, în vederea stabilirii unor contacte cu organizații similare din Republica Moldova, alături de Ministerul Învățământului din Siria, care a solicitat unele informații cu privire la procesul de învățământ (din Republica Moldova)²⁸. Alte inițiative nu au fost înregistrate, însă ar fi de subliniat că unele acțiuni, inclusiv propunerea de către Republica Moldova a proiectului unui acord privind promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor sau deschiderea unor întreprinderi mixte, au fost atestate până la izbucnirea conflictului în prima jumătate a anului 2011. Se constată că, actualmente, relațiile moldo-siriene sunt practic sistate din cauza războiului intern.

Stabilirea relațiilor bilaterale dintre Republica Moldova și Republica Libaneză s-a produs la 8 iunie 1994²⁹, fapt care nu a favorizat frecvența unui dialog politico-diplomatic, fiind semnate doar 2 documente oficiale. Această situație nu a împiedicat exercitarea unor raporturi active pe dimensiunea socioecono-

²⁶ *Tratate internaționale*. Vol. 36, Chișinău, Moldpress, 2006, p. 77. *Protocol din 20.05.1993 cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice între Republica Moldova și Republica Arabă Siriană*.

²⁷ Ehsan Mohammed Romman, *Comerțul exterior sirian: tendințe, probleme și perspective*. Autoreferat al tezei de doctor în științe economice, Chișinău. 2004, p. 21.

²⁸ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 1005, f. 3. *Informații generale despre Republica Arabă Siria*.

²⁹ *Relațiile diplomatice ale Republicii Moldova cu Liban*, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>. (vizitat: 18.05.2014).

mică, evoluția acestora având un caracter constructiv. Ar fi de notat că se atestă o strânsă colaborare în cadrul organizațiilor diasporei moldovenești în Liban și a diasporei libanezilor din Republica Moldova în vederea promovării valorilor național-culturale și soluționării problemelor cu care se confruntă conaționalii. Libanul, Siria și Iordania sunt singurele state arabe care au făcut uz de instituția consulului onorific.

Intenția de a stabili relații de cooperare cu Republica Moldova a venit din partea Regatului Hașemit al Iordaniei la data de 28 decembrie 1991, adică la scurt timp după recunoașterea independenței Republicii Moldova, însă apelul a fost lăsat fără răspuns de oficialii moldoveni. Mai târziu, la 21 mai 1993, printr-o notă diplomatică, MAE al Republicii Moldova și-a exprimat interesul de a stabili relații diplomatice³⁰. Relațiile diplomatice întârziu să fie stabilite, dar intențiile de cooperare au fost exprimate în cadrul unor întrevederi la nivel de ambasadori, la care se abordau subiectele de interes comun în contextul situației politico-economice și sociale din regiune³¹. În același timp, medierea relațiilor prin instituția consulului onorific a fost considerată pertinentă pentru dezvoltarea cadrului de cooperare, fiind confirmat interesul Guvernului Republicii Moldova de a menține și consolida relațiile bilaterale modeste și de a extinde cooperarea cu statele lumii arabe³². Ar fi de precizat că din ansamblul relațiilor de cooperare bilaterală, în anul 1998 atenția a fost focalizată asupra domeniului educației: peste 200 de cetățeni ai Iordaniei erau studenți în cadrul universităților din Chișinău, cele mai solicitate fiind facultățile cu profil medical, agrar și tehnic.

Încercările diplomaților moldoveni de a semna, în anul 1993, *Protocolul de stabilire a relațiilor diplomatice* au avut succes abia în luna iunie 1998, după acordarea puterilor depline Ambasadorului Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Turcia³³. Nu întâmplător, relațiile moldo-iordaniene erau considerate

³⁰ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 7. Nota nr. 1067 din 21.05.1993 cu privire la propunerea stabilirii relațiilor diplomatice între Republica Moldova și Regatul Hașemit al Iordaniei expediată de MAE al Republicii Moldova MAE de la Amman.

³¹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 78. Nota de convorbire nr. 1248 din 09.12.1994 a Ambasadorului Republicii Moldova în România, G. Eremei cu Ambasadorul Regatului Hașemit al Iordaniei la București.

³² AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 74. Informație cu privire la relațiile dintre Republica Moldova și Regatul Hașemit al Iordaniei prezentată de Direcția Asia, Africa și America Latină.

³³ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 78. Nota MAE nr. 54/97 din 29.07.1997 cu privire la acordarea deplinei puteri Ambasadorului Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Turcia, I. Botnaru, pentru a negocia și semna în numele Republicii Moldova Protocolul cu privire la relațiile diplomatice între Republica Moldova și Regatul Hașemit al Iordaniei.

și în 1999 ca fiind în „stare incipientă”³⁴, deși comerțul exterior înregistra o ascensiune³⁵. Această stare de lucruri a rezultat din caracterul preponderent declarativ al inițiativelor, cu toate că se făceau referințe repetate la interesul sporit pentru dezvoltarea relațiilor bilaterale. Chiar dacă MAE al Republicii Moldova opta pentru promovarea instituției consulului onorific, oportunitate considerată un impuls pentru dezvoltarea cooperării comercial-economice bilaterale și a dialogului intercultural, se poate constata că această instituție nu a fost capabilă să contribuie la valorificarea pe deplin a obiectivelor urmărite, ambele părți invocând diverse motive și ajungându-se, uneori, în opinia noastră, la tergiversări intenționate. Ar fi de remarcat, totuși, unele activități ale Consulului Onorific al Republicii Moldova la Amman: studierea pieței de desfacere și încheierea unor contracte de import de produse agroindustriale, destinate acoperirii necesităților armatei iordaniene³⁶.

Lipsa unui fundament legal durabil în relațiile moldo-iordaniene a fost subiectul discuțiilor în cadrul vizitei oficiale în Iordania a lui F. Angheli, Ambasador al Republicii Moldova în Turcia, în perioada 5-8 decembrie 1999. Deși au fost invocate și alte motive de trenare a raporturilor bilaterale (moartea Monarhului, în 1999, lipsa unei rute aeriene directe, dificultățile cu care se confrunta reprezentantul MAE al Republicii Moldova în cadrul Consulatului Onorific al Republicii Moldova la Amman)³⁷, cea mai concludentă părea a fi amânarea fără temei de ambele părți a elaborării unui cadru politico-juridic solid. Din concluziile diplomatului moldovean se desprinde ideea că piața din Orientul Mijlociu, cu precădere cea iordaniană, este deschisă pentru mărfurile și produsele din Republica Moldova, însă lipsa unei strategii coerente în lansarea pe piața acestui spațiu, respectând exigențele locale severe, va împiedica mereu extinderea și consolidarea unei poziții durabile.

Relațiile diplomatice ale Republicii Moldova cu Republica Arabă Egipt, un actor influent în arealul geopolitic musulman până la declanșarea „primăverii arabe”, au fost stabilite la 13 februarie 1992, după recunoașterea independenței Repu-

³⁴ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 92. Adresarea Ministrului de Externe al Republicii Moldova, N. Tăbăcaru, către E.S. A.I. Al-Khatib, Ministrul Afacerilor Externe al Regatului Hașemit al Iordaniei.

³⁵ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 114. Informație despre Comerțul exterior al Republicii Moldova cu Regatul Hașemit al Iordaniei în perioada ianuarie-noiembrie 1999.

³⁶ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 104. Nota nr. 18 din 07.09.1999 cu privire la vizita unei delegații de oficiali guvernamentali și oameni de afaceri din Iordania din perioada 09.09-13.09.1999 emisă de Consulatul Onorific al Republicii Moldova în Iordania.

³⁷ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 901, f. 118. Nota informativă nr.201/99 din 10.12.1999 cu privire la vizita în Iordania a Ambasadorului Republicii Moldova în Turcia, F. Angheli în perioada 05.12-08.12.1999, emisă de Ambasada Republicii Moldova în Turcia.

blicii Moldova la 24 decembrie 1991³⁸. Relațiile moldo-egiptene s-au produs prin contacte sporadice, în prima fază partea egipteană limitându-se la monitorizarea direcțiilor de politică externă a Republicii Moldova, cu precădere în raporturile multilaterale în cadrul CSI și în relațiile cu România. Prima etapă a cooperării bilaterale s-a remarcat prin cristalizarea colaborării în domeniul educației – acordarea burselor de studii și perfecționare în diverse direcții³⁹. Interesul mutual a fost manifestat explicit, fapt confirmat prin formularea unui spectru de propuneri venit din partea Ministerului Educației și Științei al Republicii Moldova⁴⁰. Etapa secundă în evoluția colaborării moldo-egiptene s-a axat pe interesul sporit al ambelor părți, manifestându-se printr-un schimb intens de informații cu privire la extinderea posibilităților de cooperare. Este necesar de menționat faptul că, la acea etapă, Republica Arabă Egipt rămânea unicul stat arab care promova o politică externă orientată spre consolidarea cooperării cu statele UE și țările Europei de Est, iar participarea Egiptului în calitate de observator în cadrul activităților CEMN a constituit un prilej favorabil de a-și manifesta interesul pentru extinderea relațiilor cu Republica Moldova⁴¹. Interesul Republicii Moldova în dezvoltarea relațiilor cu Egiptul a fost subliniat în mod repetat. Profilul geopolitic în plan subregional era clar definit, favorabil pentru fundamentarea unei platforme pentru dialog și negocieri cu statele de orientare prooccidentală din zonă. Absența unor divergențe de ordin politic dintre Republica Moldova și Egipt oferea un teren propice pentru consolidarea și intensificarea cooperării bilaterale în cadrul organismelor internaționale⁴².

Egiptul se arăta interesat de stabilirea relațiilor cu statele din spațiul postsovietic, iar Republica Moldova era dispusă la acel moment să-și extindă cadrul de cooperare în sfera agriculturii și industriei prelucrătoare. Merită atenție și contribuția Fondului Egiptean pentru Cooperarea Tehnică cu Comunitatea Statelor Independente și Statele Islamice Europene cu sprijinul căruia a fost posibilă deschi-

³⁸ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 872, f. 142. Boris Harcenco, *Scrisori de acreditare prezentate de ambasadorii Egiptului și Coreii de Sud* // Moldova Suverană, 1998, 19 noiembrie.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 873, f. 14. *Nota nr. 12-1-4762 din 14.01.1999 privind colaborarea în domeniul învățământului și științei cu Republica Egipt*.

⁴¹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 873, f. 142. *Copia transmisă la ONU a Solicitării nr. 32/MDL din 28.09.1999 cu privire la acordarea votului de încredere din partea Republicii Moldova pentru candidatura Egiptului în calitate de membru al Fondului pentru Agricultură și Alimentație*.

⁴² Ruslana Grosu, *Relațiile Republicii Moldova cu statele Orientului Apropiat prin prisma documentelor diplomatice: relevări și sinteze* // Buletinul științific al tinerilor istorici, Mater. conf. șt. int. a tinerilor cercetători. Vol. I (VII), Chișinău, 2012, p. 267.

derea, la 14 iulie 2006, în cadrul Universității de Stat din Moldova, a Centrului de Cultură și Limbă Arabă. Acest fond, creat în anul 1993, a organizat cursuri de perfecționare pentru circa 840 specialiști din diferite domenii din Republica Moldova, inclusiv pregătirea cadrelor diplomatice⁴³. Vom remarca succint tentativele de aprofundare a raporturilor bilaterale în contextul unor organisme internaționale, spre exemplu, în cadrul ONU⁴⁴, care, în anul 1999, s-a materializat prin sprijinul acordat de Republica Moldova candidaturii Egiptului pentru ocuparea funcțiilor în unele instituții specializate și susținerea unor propuneri lansate de acest stat⁴⁵. Cu toate acestea, în relațiile moldo-egiptene au fost înregistrate involuții, ce se explică prin conflictul intern ce a cuprins această țară în urma „primăverii arabe”.

Stabilirea relațiilor bilaterale dintre Republica Moldova și statele arabe din Golf a depins într-o mare măsură de vectorii politicii externe și dinamica politicii interne, deciziile fiind bazate mai curând pe promovarea intereselor comercial-economice decât a celor politice. Deși dinamica raporturilor cu aceste țări include un număr mare de variabile, adică factori atât obiectivi, cât și subiectivi, realitățile au demonstrat că interesul de a coopera provine din ambele părți, deciziile de a valorifica acest potențial bazându-se pe unele scenarii de comportament și atitudine, pe variante de acțiune, reacții și opțiuni. Variabilele enumerate conturează tabloul de ansamblu, configurând probabilitatea extinderii relațiilor bilaterale pe unele coordonate, în timp ce altele reflectă imposibilitatea menținerii și dezvoltării lor.

Relațiile Republicii Moldova cu Statul Kuwait au cunoscut o dezvoltare mai profundă și, din acest motiv, ar fi mai adecvat să se analizeze dinamica raporturilor bilaterale cu acest stat, conturând unele caracteristici. Statul Kuwait a recunoscut independența Republicii Moldova la 28 decembrie 1991, iar relațiile diplomatice

⁴³ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 873, f. 76. *Nota de convorbire nr. 623 din 09.06.1999 cu Dl S.A.R. El-Hattab, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Arabe Egipt în România cu E.S., E. Ciobu, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în România; Cooperare culturală.* <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/#culturala>. (vizitat: 06.06.2014).

⁴⁴ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 873, f. 142. *Copia transmisă la ONU a Solicitării nr. 32/MDL din 28.09.1999 cu privire la acordarea votului de încredere din partea Republicii Moldova pentru candidatura Egiptului în calitate de membru al Fondului pentru Agricultură și Alimentație.*

⁴⁵ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 872, f. 115. Candidatura Egiptului a fost sprijinită, în 1995, în Consiliul de Securitate; în 1996, în Comitetul pentru Dreptul Internațional; în 1997, în Comitetul pentru drepturile copilului; în 1998, în Comitetul pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale, Comitetul pentru Drepturile Omului, Uniunea Internațională a Comunicațiilor; Rezoluții ONU propuse de Egipt în 1995 – *Cooperarea dintre Națiunile Unite și Uniunea Interparlamentară A/50/L.19/REV.1, Prevenirea Crimei și Justiția Penală A/C.3/49/L.78.*

au fost stabilite printr-un schimb de note la 16 ianuarie 1993⁴⁶. Deschis civilizației occidentale și aflat în zona de influență a SUA, mai ales după intervenția aliaților din anul 1991, acest stat promovează o politică externă pragmatică, ce prevalează asupra intereselor politice ale lumii arabe. Ar fi important de subliniat că Republica Moldova și Kuwaitul fac parte din sisteme geopolitice diferite; totuși, Statul Kuwait a adoptat Constituția în anul 1939 sub influența occidentală, după un model european⁴⁷. Fiind o monarhie dualistă, în care monarhul partajează unele din prerogative cu Adunarea Națională, anume aceasta din urmă este organul legislativ al statului⁴⁸, al cărui statut este stipulat în legea fundamentală. Ar fi de menționat că diferența dintre sistemele politice și cea de civilizație nu a constituit un impediment pentru Republica Moldova, interesul pentru acest stat fiind cauzat de existența petrolului și de potențialul financiar, motiv din care raporturile diplomatice s-au redus la cele de ordin economic-comercial. Acest cadru a fost stipulat în *Memorandumul de înțelegere între Republica Moldova și Statul Kuwait*, semnat la 4 februarie 1993 la El-Kuwait, fiind menționată posibilitatea livrării petrolului și atragerii investițiilor directe în agricultură și turism. Bineînțeles, livrările de petrol nu puteau fi realizate în lipsa unui port sau terminal, iar investițiile au putut fi efectuate după elaborarea și prezentarea unui studiu de fezabilitate, vizat de factori decizionali cu autoritate internațională, condiții impuse de partea kuwaitiană⁴⁹.

Respectarea acestor condiții a deschis noi orizonturi în cooperarea moldo-kuwaitiană și, în acest sens, Guvernul Republicii Moldova a trasat câteva direcții de activitate pentru extinderea și consolidarea relațiilor cu Kuwaitul. Prima, cea mai importantă, era crearea unei baze politico-juridice substanțiale între cele două state, factor decisiv pentru perspectiva relațiilor bilaterale. A doua direcție cuprindea efectuarea unui studiu de fezabilitate, monitorizat de factorii cu autoritate internațională, pentru a cointeresa partea kuwaitiană și a crea Republicii Moldova imaginea de țară cu un grad sporit de credibilitate pentru investitorii din Kuwait. Ideea construirii unui terminal petrolier viza a treia direcție, a cărei realizare era posibilă cu susținerea Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare, care urma să

⁴⁶ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 950, f. 59. *Notă diplomatică de răspuns referitor la stabilirea relațiilor diplomatice cu Statul Kuwait din 12.01.1993*; d. 951, f. 69. *Notă informativă referitor la relațiile bilaterale ale Republicii Moldova cu Statul Kuwait*.

⁴⁷ А.Д. Воскресенский, *Политические системы и модели демократии на Востоке*, Москва, Аспект Пресс, 2007, с. 49.

⁴⁸ М.А. Сапронова, *Высшие органы государственной власти арабских республик*, Москва, АСТ: Восток-Запад, 2007, с. 24.

⁴⁹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 951, f. 69. *Notă informativă referitor la relațiile bilaterale ale Republicii Moldova cu Statul Kuwait*.

alocă suma necesară pentru realizarea acestui proiect⁵⁰. Ar fi necesar de precizat că unele linii directorii în cooperarea bilaterală au fost elaborate reieșind din capacitățile și necesitățile Republicii Moldova, însă prioritare s-au dovedit a fi ultimele, deoarece eventualele posibilități de colaborare s-au conturat, totuși, după cum s-a menționat anterior, pe marginea dimensiunii comercial-economice.

Au existat desigur și anumite impedimente în dezvoltarea colaborării fructuoase și dinamicii pozitive pe dimensiunea comercial-economică dintre Republica Moldova și Statul Kuwait. Trebuie menționat însă că oficialii din Kuwait s-au numărat printre primii parlamentari din țările arabe care, la 2-7 octombrie 1998, a vizitat Republica Moldova din propria inițiativă. Unele tatonări s-au atestat până în 2004, când a avut loc vizita la nivel înalt a președintelui Republicii Moldova în Statul Kuwait, ca, mai târziu, contactele sporadice, practic, să nu se mai producă. Rezultate palpabile n-au fost totuși înregistrate, în special din lipsa unui dialog constructiv, intențiile declarate rămânând doar pe hârtie. În plus, Ambasada Republicii Moldova în Turcia nu desfășoară activitatea necesară în vederea resetării relațiilor de cooperare moldo-kuwaitiene, mai ales că volumul schimburilor comerciale este practic nul.

Inițiativa stabilirii relațiilor diplomatice cu Emiratele Arabe Unite a aparținut Republicii Moldova, exprimată prin trimiterea unei note la 2 februarie 1995⁵¹, iar răspunsul s-a lăsat puțin așteptat, venind la 2 august 1995⁵². Potrivit *Comunicatului de presă* din 20 februarie 1996, Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Emiratelor Arabe Unite, ghidate de interesul de a consolida și dezvolta relații de prietenie și cooperare, la 21 decembrie 1995, au decis să stabilească relații diplomatice⁵³. La scurt timp (după stabilirea raporturilor diplomatice), din partea companiilor *Time Travel Ltd* și *Grant SA* a fost lansată propunerea de a identifica posibilități reale de „exportare” a forței de muncă din Republica Moldova în Emirate și a noilor metode de dezvoltare a turismului, relațiilor comercial-economice, de deschidere a unei rute aeriene Chișinău-Dubai și înființare a unui Consulat General al Republicii Moldova în Emiratele Arabe Unite. Intrarea pe piețele de desfacere ale țărilor din Golf reprezenta o prioritate declarată a direcției orientale

⁵⁰ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 951, f. 71. *Notă informativă referitor la relațiile bilaterale ale Republicii Moldova cu Statul Kuwait.*

⁵¹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 877, f. 6. *Notă diplomatică referitor la stabilirea relațiilor diplomatice cu Emiratele Arabe Unite* nr. 310 din 02.02.1995.

⁵² AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 877, f. 9. *Notă diplomatică referitor la acceptarea stabilirii relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și EAU* nr. 9/1/5/-461 din 02.08.1995.

⁵³ *Relațiile economice ale Republicii Moldova cu EAU*
<http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilateral/>. (vizitat: 11.05.2014).

de politică a MAE al Republicii Moldova, obiectiv susținut și de Consorțiul de Promovare a Turismului și Comerțului, care, printr-o adresare din 30 iulie 1998 către prim-ministrul I. Ciubuc, a adus la cunoștință faptul că, începând cu anul 1996, grupul de companii *Retfel Group* promovează în Orientul Mijlociu mărfuri produse în Republica Moldova ce se bucură de succes. Piața de desfacere din țările Golfului Persic se arăta a fi una în continuă creștere, iar produsele din Republica Moldova erau apreciate. Posibilitățile de promovare comercial-economică a Republicii Moldova, pe care le ofereau piețele din Orientul Mijlociu și, în special, din Golful Persic, au fost estimate ca fiind de o eficiență deosebit de mare, primele realizări ale companiei *Retfel Group*⁵⁴.

Acest exemplu a demonstrat necesitatea acordării atenției cuvenite redefinirii neîntârziată a politicii externe a Republicii Moldova pe coordonata orientală, accentul urmând să fie pus pe proiecția unei noi strategii a exportului și importului, precum și a migrației planificate (a forței de muncă) în țările din Golf. Constituirea unei comisii de stat în vederea elaborării politicilor de piață în Orientul Mijlociu și țările din Golf a fost considerată indispensabilă, deoarece la acel moment relațiile Republicii Moldova se desfășurau într-o manieră care nu corespundea deloc exigențelor impuse de conjunctură. În contextul extinderii ariei de migrație spre țările din Golf și efectelor nefaste ale acestui fenomen se înscrie un proiect bilateral de cercetare și monitorizare a fluxului migrațional către Emiratele Arabe Unite, proiect lansat în anul 2004. Obiectivul urmărit a constat în acordarea asistenței juridice victimelor traficului de ființe umane, realizat cu susținerea organizațiilor neguvernamentale specializate și al instituțiilor de resort din ambele țări. Rezultatele obținute au avut la bază elaborarea pentru prima dată în țările din Golful Persic a unei legi federale în materie de contracarare a traficului de ființe umane, document prin intermediul căruia a fost posibilă continuarea acordării asistenței juridice și sociale victimelor care aveau de suferit de pe urma acestui flagel⁵⁵. Însă dialogul bilateral nu a cunoscut o dezvoltare prea mare în continuare. Se poate conchide că autoritățile Republicii Moldova trebuie să depună eforturi susținute pentru a sensibiliza mediul de afaceri din Emiratele Arabe Unite și a demonstra oportunitatea de a face investiții directe în economia Republicii Moldova, dat fiind faptul că oamenii de afaceri din acest stat sunt deschiși la inițiative fezabile din țările europene.

⁵⁴ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 877, f. 33-34. Adresarea președintelui Consorțiului de Promovare a Turismului și Comerțului din Republica Moldova, Gh. Lefter către prim-ministrul Republicii Moldova I. Ciubuc nr. 04 din 30.07.1998.

⁵⁵ *Moldova and United Arab Emirates*

<http://www.fscmd.org/projects/moldova-united-arab-emirates/index.html>. (vizitat: 12.07.2014).

Republica Moldova și Statul Qatar au stabilit relații diplomatice la 13 iunie 1997, prin semnarea unui protocol în acest sens⁵⁶, însă, după oficializarea lor, mai bine de 2 ani, aceste raporturi au continuat să se aflat în stare de stagnare. Deși Ambasadorul Statului Qatar în România nu era acreditat în Republica Moldova, oficialul considera că aceste relații ar reprezenta un prim pas în vederea unei lucrări mai fructuoase și menținerea unor colaborări bilaterale strânse, dat fiind că „Republica Moldova are frontieră comună cu România”⁵⁷. Raporturile dintre Republica Moldova și Qatar au trecut la o etapă nouă de dezvoltare abia în anul 2005, după ce Ambasadorului Statului Qatar în Turcia i s-au înmănat scrisorile de acreditare ce instituiau un statut extins al reprezentanței diplomatice qatariene, ce urma să fie responsabilă și pentru relațiile cu Republica Moldova. Ambasadorul qatarian a demonstrat că țara sa este interesată de dezvoltarea relațiilor comercial-economice, în special de atragerea investițiilor directe în Republica Moldova. Acest interes a fost determinat de două motive pragmatice: în primul rând, Statul Qatar importă întreaga cantitate de produse alimentare; în al doilea rând, Qatarul este un mare exportator de petrol și gaze naturale. La fel ca în cazul Kuwaitului, Statul Qatar putea deveni un furnizor important de produse petroliere și gaze naturale pentru Republica Moldova, reieșind din posibilitatea reală de negociere a unui preț avantajos și calitatea înaltă a produselor petroliere în raport cu alți furnizori. Petrolul și gazul lichefiat poate fi adus pe cale maritimă, iar Republica Moldova putea achita o parte în produse alimentare⁵⁸.

Altă dimensiune importantă în relațiile bilaterale constă în acordarea de către Statul Qatar a creditelor avantajoase, privite de oficialitățile Republicii Moldova drept oportunitate specială, deoarece erau oferite în baza unor condiții concesionale, fiind destinate cu predilecție statelor în curs de dezvoltare, statut ce inspira încredere investitorilor străini⁵⁹, sublinia președintele P. Lucinschi în *Adresarea din 24 noiembrie 1998 către Regele Arabiei Saudite*. Președintele se referea și la alte state din Golf. Însă, în pofida eforturilor întreprinse pentru dezvoltarea rapor-

⁵⁶ *Relațiile Republicii Moldova și Statul Qatar*

<http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/#relations>. (vizitat: 04.06.2014).

⁵⁷ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 998. *Nota de convorbire nr. 1055 din 16.10.1998 a Ambasadorului Republicii Moldova în România, E. Ciobu, cu A.S. Al-Laman, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Statului Qatar în România.*

⁵⁸ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 998. *Puncte de reper pentru întrevederea Ministrului Afacerilor Externe a Republicii Moldova, N. Tăbăcaru, cu Ministrul Afacerilor Externe al Statului Qatar, Șeicul H. Bin Jassim Bin Jaber Al-Thani.*

⁵⁹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 812, f. 100-101. *Adresarea președintelui Republicii Moldova, P. Lucinschi, către regele Arabiei Saudite la 24.11.1998.*

turilor bilaterale, un cadru politico-juridic solid nu a fost edificat nici la sfârșitul anilor '90 ai sec. XX și nici în prima jumătate a celui de-al doilea deceniu al sec. XXI, când se încearcă impulsionearea relațiilor bilaterale dintre părți.

Transformările paradigmatică la capitolul securitatea Orientului Mijlociu au generat schimbări mai puțin așteptate în ierarhia actorilor subregionali. Politica Qatarului privind securitatea subregională a fost inspirată din doctrina realistă, cu proiecție pe întreg Orientul Mijlociu, exprimată prin tendințele acestui stat de a ocupa poziția de lider în subregiunea Golfului. În același timp, direcțiile de politică externă a Statului Qatar din ultimii ani vizau mai puțin raporturile cu Republica Moldova, prioritățile strategice fiind canalizate pe alți vectori. Totuși, între anii 2009-2014, relațiile au fost stimulate și impulsionate de interesul economic mutual, demonstrat prin extinderea cadrului politico-juridic, apropierea reciprocă fiind confirmată prin inaugurarea la Chișinău și la Doha a reprezentanțelor diplomatice, iar „raporturile bilaterale urmează să ia un curs cu proiecție pe dezvoltare și consolidare”⁶⁰. Se poate conchide că relațiile moldo-saudite de cooperare pot avea o perspectivă reală, pentru atragerea investițiilor directe Republica Moldova urmând să fie capabilă să identifice parteneri și să poarte un dialog constructiv.

Regatul Arabiei Saudite deține rolul de lider în subregiunea Golfului, datorită veniturilor colosale obținute din exportul petrolului și profilului său de centru spiritual de orientare sunnită. Membru influent al OPEC, deținând aproximativ un sfert din rezervele mondiale de petrol și coagulând parteneriate cu SUA, Franța, Japonia, Italia sau Singapore, acest stat a fost privit de Guvernul Republicii Moldova ca un potențial partener. Inițiativa cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice cu Regatul Arabiei Saudite aparține Republicii Moldova, care a expediat o notă diplomatică în acest sens la 30 decembrie 1992⁶¹. Lipsa răspunsului din partea MAE al Regatului Arabiei Saudite a determinat MAE al Republicii Moldova să reitereze propunerea⁶². Înainte ca relațiile bilaterale să capete un statut oficial, Ambasadere Regatului Saudit au propus în repetate rânduri Moldovei să-i susțină

⁶⁰ Președintele Nicolae Timofti a primit scrisorile de acreditare din partea ambasadorului Statului Qatar în Republica Moldova, Mohammed bin Ali Mohammed Al-Maliki, <http://www.mfa.gov.md/comunicate-presa-md/496368/>. (vizitat: 29.01.2014); Președintele Nicolae Timofti a primit scrisorile de acreditare din partea ambasadorului Statului Qatar în Republica Moldova, Mohammed bin Ali Mohammed Al-Maliki, <http://www.presedinte.md/presa/presedintele-nicolae-timofti-a-primit-scrisorile-de-acreditare-din-partea-ambasadorului-statului-qatar-in-republica-moldova-mohammed-bin-ali-mohammed-al-maliki>. (vizitat: 29.01.2014).

⁶¹ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 812, f. 3. *Nota diplomatică nr. 1862 din 30.12.1992 cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Regatul Arabiei Saudite.*

⁶² AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 812, f. 7. *Nota diplomatică nr. 308 din 02.02.1995 cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Regatul Arabiei Saudite.*

candidatura înaintată pentru calitatea de membru în diverse consilii⁶³ și comisii⁶⁴. Deși contribuția MAE al Republicii Moldova a fost modestă în acest sens, sprijinul acordat părții saudite a fost luat în considerație mai târziu.

Politica externă a Regatului Arabiei Saudite este caracterizată printr-o tendință exagerată de a controla Orientul Mijlociu și, în special, țările din Golf, aceasta fiind explicată, în viziunea lui M. Gasiorowski și D. Long, prin experiența acumulată de-a lungul timpului pe fondalul ascensiunii și diverselor crize cu care s-au confruntat Egiptul, Iranul, Irakul, precum și conflictul dintre Israel și Palestina⁶⁵. Parteneriatul strâns cu SUA, consideră M. Flory și B. Korany, a influențat și el direcțiile de politică externă și militară ale Regatului Saudit, SUA deținând un cvasi-monopol în domeniile menționate, iar Guvernul american supervizând forțele armate ale saudiților⁶⁶. Arabia Saudită are profilul unui aliat fidel al SUA în regiune, fapt care a provocat declarații dure la adresa politicii ei în arealul geopolitic musulman, unde este privită ca un adevărat avanpost american în acest spațiu.

Relațiile diplomatice dintre Republica Moldova și Regatul Arabiei Saudite au fost stabilite la 17 iulie 1996; părțile, asumându-și angajamentul de a publica în mass-media internă un comunicat de presă, au căzut de acord să nu înștiințeze Secretariatul General al ONU, calificând decizia ca una care nu a încălcat prevederile statutare ale ONU. Ar fi important de precizat că, potrivit documentelor ONU, țările implicate sunt libere să decidă dacă doresc sau nu să informeze statele terțe asupra unor prevederi ce vizează în exclusivitate diplomația bilaterală. Politica orientală a diplomației Republicii Moldova a fost elaborată în raport cu ponde-

⁶³ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 812, f. 13. *Alegerile în Consiliul Organizației Aviației Civile în cadrul a 31-a Sesiune a Adunării Generale a OAC în septembrie-octombrie 1995. Nota nr. 149/95 din 16.02.1995 cu privire la acordarea sprijinului în cadrul alegerilor parvenită din partea Ambasadei Regatului Arabiei Saudite în Federația Rusă*; d. 812, f. 34. *Adresarea Ambasadei Regatului Arabiei Saudite la Moscova cu privire la ocuparea postului vacant în Consiliul de Administrație a Organizației Internaționale a Muncii în iunie 1996. Nota nr. 16/96 din 03.01.1996 cu privire la acordarea votului în cadrul alegerilor parvenită din partea Ambasadei Regatului Arabiei Saudite în Federația Rusă*; d. 812, f. 63. *Adresarea Ambasadei Regatului Arabiei Saudite la Moscova cu privire la alegerile în Consiliul Internațional de Coordonare al Programului UNESCO „Omul și Biosfera”*; Nota diplomatică nr. 334/97 din 14.07.1997.

⁶⁴ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 812, f. 72. *Nota nr. 441/97 din 26.09.1997 a Ambasadei Regatului Arabiei Saudite în Federația Rusă cu privire la acordarea sprijinului țării sale în Comisia UNESCO pentru Patrimoniul Mondial*.

⁶⁵ Mark Gasiorowski, David E. Long, Bernard Reich, *The government and politics of the Middle East and North Africa. 7th edition*, Boulder, Westview Press, 2013, p. 97-98.

⁶⁶ Maurice Flory, Bahgat Korany, Robert Mantran, *Les regimes politiques arabes*, Paris, Presses Universitaires de France, 1990, p. 509.

rea statelor sub aspect politico-economic în regiune, prin intensificarea relațiilor bilaterale în sfera comercial-economică și a investițiilor, dar și a raporturilor multilaterale în cadrul ONU și organizațiilor sale specializate. O premisă favorabilă pentru cooperarea cu Arabia Saudită era transportarea pe cale maritimă a produselor petroliere necesare Republicii Moldova și atragerea investițiilor saudite în scopul redresării economiei naționale, pe lângă posibilitatea extinderii pieței de desfacere prin exportul produselor alimentare și articolelor de larg consum. Domeniul comercial-economic a fost considerat unul de perspectivă în cooperarea bilaterală. Se aștepta atragerea investițiilor prin diferite mijloace: participarea investitorilor saudiți la privatizarea unor obiective strategice din infrastructura Republicii Moldova, cum ar fi sectorul energetic și al telecomunicațiilor, crearea de întreprinderi industriale și agricole mixte, realizarea unor proiecte de interes comun, vizite ale oamenilor de afaceri pentru a identifica oportunitățile de cooperare, organizarea expozițiilor și altor activități care ar contribui la dezvoltarea relațiilor bilaterale⁶⁷. Însă aceste intenții, exprimate inclusiv de președintele P. Lucinschi în *Adresarea* menționată, practic nu au fost implementate, probabil și din cauza particularităților Regatului Saudit. Ambasadorii Republicii Moldova în Turcia au avut mari dificultăți în a depune scrisorile de acreditare la El-Ryad și posibilități reduse de a menține la un nivel satisfăcător dialogul bilateral.

Bazele colaborării cu Sultanatul Oman au fost puse la 28 decembrie 1991, când acest stat a recunoscut independența Republicii Moldova, de rând cu a altor țări-membre CSI. Inițiativa stabilirii relațiilor diplomatice a fost exprimată printr-un *Comunicat* semnat de Ambasadorul Omanului în Rusia⁶⁸. Republica Moldova a acceptat propunerea, relațiile diplomatice fiind stabilite la data de 25 iunie 1992⁶⁹. Tot Sultanatul Oman a încercat inițial să impulsioneze dezvoltarea acestor relații, deși oficialii moldoveni și-au exprimat și ei interesul, prin deschiderea manifestată în discuțiile cu omologii lor, în cadrul cărora au prezentat sferele potențial atractive, în special industria alimentară, dat fiind faptul că Omanul importă produse alimentare. În cadrul acelorași discuții, se exprima interesul pentru resursele energetice din Oman⁷⁰, care, de asemenea, este un exportator de petrol. Însă aceste inițiative nu

⁶⁷ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 812, f. 101. *Adresarea președintelui Republicii Moldova, P. Lucinschi, către regele Arabiei Saudite la 24.11.1998.*

⁶⁸ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 985. *Nota nr. 92/11 din 02.01.1992 prin care Ambasada Sultanatului Oman la Moscova recunoaște independența Republicii Moldova.*

⁶⁹ *Relațiile diplomatice ale Republicii Moldova cu Sultanatul Oman*, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>. (vizitat: 17.06.2014).

⁷⁰ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 985. *Nota nr. 92/230 17.04.1992 prin care Ambasada Sultanatului Oman la Moscova vine cu inițiativa de a stabili relații bilaterale.*

și-au găsit implementare și, pe parcursul a două decenii, au fost înregistrate doar 4 întrevederi la nivel de șefi ai reprezentanțelor diplomatice și semnarea unui Acord cu privire la evitarea dublei impuneri și prevenirea evaziunii fiscale cu privire la impozitele pe venit și pe capital⁷¹, însă nici ele nu au fost puse în aplicare.

Relațiile diplomatice dintre Republica Moldova și Regatul Bahrain au fost stabilite la 7 aprilie 2004 în incinta Sediului Națiunilor Unite din New York. Deși au fost întreprinse unele acțiuni pentru dezvoltarea raporturilor bilaterale, vizite oficiale nu au avut loc până la moment, iar relațiile economice cu acest stat sunt deocamdată extrem de modeste.

O altă regiune relevantă pentru tema articolului de față este Nordul Africii. Marea Jamahirie Arabă Libiană Populară Socialistă condusă de M. Al-Gaddafi se număra printre țările în curs de dezvoltare, dar cu un venit național pe cap de locuitor relativ ridicat și programe sociale foarte generoase. Odată cu identificarea rezervelor de petrol, această țară a trezit interesul marilor companii petroliere. Pe plan internațional, Libia desfășura o politică independentă, cu particularități specifice, punând accentul pe promovarea unității arabe și islamice, precum și pe colaborarea cu forțele ce luptau împotriva imperialismului, rasismului și dominației străine. M. Al-Gaddafi și-a fundamentat concepția de politică internă pe un principiu politic propriu, expus în lucrarea *Cartea Verde*, potrivit căreia exista „a treia cale de dezvoltare” a societății islamice, absolut diferită de capitalism și comunism, menită să conducă spre o „nouă societate socialistă”, în care „profitul și moneda vor dispărea, iar producția va ajunge în stadiul de a satisface toate nevoile materiale ale membrilor săi”⁷². Regimul libian a investit enorm în proiectele de dezvoltare economică a țării, apelând la întreprinderi atât din Occident, cât și din fostele țări socialiste, obiectivele finalizate devenind, în majoritatea cazurilor, proprietate de stat.

Libia a recunoscut independența Republicii Moldova în iunie 1994, relațiile diplomatice fiind stabilite la 9 decembrie 1994. Peste un an, la sfârșitul lunii decembrie 1995, a fost acreditat prin cumul Însărcinatul cu Afaceri al Biroului Popular Arab Libian în Republica Moldova cu sediul la București. Trebuie subliniat că dialogul cu agenții diplomatici libieni era axat preponderent pe identificarea modalităților „de consolidare a relațiilor bilaterale prin subiecte de interes comun și actualitate internațională”. Din perspectiva extinderii cadrului de cooperare bilaterală, se menționa prezența mai multor puncte de convergență a intereselor reciproce, Republica Moldova fiind dispusă să-și diversifice sursele de aprovizio-

⁷¹ *Tratate internaționale. Vol. 42*, Chișinău, Moldpress, 2009, p. 406. *Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Sultanatului Oman pentru evitarea dublei impuneri și prevenirea evaziunii fiscale cu privire la impozitele pe venit și pe capital*.

⁷² Muammar Al-Gadhafi, *Cartea verde*, Chișinău, Asociația Cartea, 1993. 59 p.

nare cu energie și carburanți, domeniu în care Libia putea face oferte atractive⁷³. În realitate, din cauza mai multor factori, inclusiv conjunctura internațională în care s-a situat Jamahiria și apoi schimbarea regimului în contextul „primăverii arabe”, contactele și cooperarea cu această țară au fost minimale și s-au redus la menținerea relațiilor diplomatice.

Inițiativa stabilirii relațiilor diplomatice cu Republica Algeriană Democratică și Populară revine Republicii Moldova⁷⁴. Ele au fost stabilite la 12 aprilie 1994⁷⁵, dar nu există suficientă informație disponibilă cu privire la evoluția lor. Biroul Național de Statistică și unele surse MAEIE, înregistrează doar 4 vizite cu carter protocolar, efectuate în Republica Moldova de șefii reprezentanței diplomatice a Algeriei cu sediul la Kiev.

Relațiile diplomatice dintre Republica Moldova și Republica Tunisiană au fost stabilite la 27 septembrie 2004 prin semnarea *Protocolului de stabilire a relațiilor diplomatice*⁷⁶. Vizite la nivel oficial nu s-au efectuat, însă au fost înregistrate operațiuni comerciale. În urma evenimentelor declanșate în contextul „revoluțiilor arabe” în 2011, care au debutat în Tunisia, ar fi justificat să ne abținem de la unele estimări privind perspectivele cooperării bilaterale, ca și în cazul altor state musulmane în care s-au produs schimbări de regim.

Raporturile diplomatice dintre Republica Moldova și Regatul Maroc au fost stabilite la 8 octombrie 1992⁷⁷. Potrivit surselor diplomatice, acestea ar fi fost de perspectivă în special în domeniul agrar⁷⁸. Însă bunele aspirații nu și-au găsit

⁷³ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 953. *Nota de convorbire nr. 630 din 12.06.1999 a Ambasadorului Republicii Moldova în România, E. Ciobu cu D.M. El Egaili, Însărcinat cu Afaceri a.i. al Marii Jamahirii Arabe Libiene Populare Socialiste în România.*

⁷⁴ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 1000, f. 9. *Nota nr. 1264 din 26.10.1992 cu privire la demararea negocierilor în vederea stabilirii relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Republica Populară Democrată Algeriană.*

⁷⁵ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 1000, f. 18. *Protocol cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Republica Populară Democrată Algeriană.*

⁷⁶ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 1016, f. 14. *Protocol de stabilire a relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Republica Tunisiană.*

⁷⁷ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 963, f. 4. *Protocol de stabilire a relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Regatul Maroc.*

⁷⁸ AMAEIE. F. 2, I. 3b, d. 963, f. 25. *Notă de convorbire nr. 948 din 13.11.1996 a Ambasadorului Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în România, E. Ciobu cu A. Bellafiguih, Însărcinat cu Afaceri a.i. al Ambasadei Regatului Maroc în România; d. 963, f. 35. Notă de convorbire nr. 223 din 14.03.1997 a Ambasadorului Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în România, Gr. Ereimei cu A. El Ouardi, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Regatului Maroc în România.*

continuare, din motive incerte, probabil rolul determinant avându-l imposibilitatea de a defini proiecte de interes comun. Totuși, în perioada 10-12 iunie 2010, o delegație parlamentară în frunte cu M. Ghimpu a participat la Conferința Europeană a Președinților Parlamentelor țărilor-membre ale Consiliului Europei, unde a avut o întrevedere oficială cu A.W. Radi, Președintele Camerei Reprezentanților al Regatului Maroc. Cu toate acestea, relațiile bilaterale au rămas în fază latentă.

Relațiile modeste ale Republicii Moldova cu statele din Maghreb vor avea nevoie de timp pentru o relansare după „primăvara arabă”, iar Guvernul Republicii Moldova rămâne în expectativă, urmărind noile evoluții în cadrul sistemului nord-african și orientarea vectorilor politicii externe a liderilor statelor din Africa de Nord.

Generalizând, putem spune că documentele diplomatice confirmă faptul că relațiile stabilite de Republica Moldova cu unele state din arealul geopolitic musulman prevedeau identificarea unor proiecte de interes comun. Partea moldovenească „și-a propus asigurarea accesului pe piața țărilor musulmane”, care se exprima prin reglementarea comerțului și activităților de antreprenoriat, promovarea mediilor de afaceri, elaborarea bazei normativ-contractuale de colaborare economică externă, colaborarea tehnico-științifică în scopul aplicării *know-how* și transferului tehnologic, stabilirea metodelor de aplanare a litigiilor, protecția proprietății intelectuale. Totodată, instabilitatea din subregiunile vizate, generată de numeroase conflicte, nu ar trebui să constituie un impediment în promovarea cooperării cu aceste țări, dat fiind că „arealul islamic nu reprezintă o entitate geopolitică integră și include mai mulți actori, ale căror interese sunt frecvent diametral opuse, fapt care menține o tensiune constantă și contribuie la escaladarea conflictelor”⁷⁹. Totuși, O. Roy este de părere că lumea islamică a suferit unele transformări, exprimate prin politici de democratizare, care n-au fost lipsite de efecte pozitive și „au contribuit la deschiderea spațiului politic” din acest areal⁸⁰.

Așadar, caracterul documentelor politico-diplomatice și al vizitelor oficiale demonstrează intenția stabilirii și menținerii de către Republica Moldova a unor relații de cooperare reciproc avantajoasă cu statele musulmane, care, după un debut mai mult sau mai puțin promițător în anii '90 ai sec. XX, au cunoscut un recul, în ultimii ani atestându-se o ușoară ascensiune în raporturile cu unele țări.

⁷⁹ Victor Juc, Ruslana Grosu, *Subsistemele regionale din Orientul Mijlociu în abordările teoretico-metodologice din Federația Rusă // Relații Internaționale, Științe Politice și Studii de Securitate*. Mater. conf. șt. int., Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, 2014, p. 603.

⁸⁰ Oliver Roy, *Semiluna și haosul*, București, Nemira, 2010, p. 36.

Este de menționat că Republica Moldova a conștientizat importanța stabilirii și promovării unor relații durabile, într-o manieră constructivă și de interes comun cu unele state musulmane, însă bunele intenții nu întotdeauna s-au materializat, motivele fiind diferite și deosebindu-se de la caz la caz. Luând în calitate de exemplu relațiile Republicii Moldova cu Republica Turcia, se poate conchide că acestea sunt canalizate preponderent pe dimensiunea comercial-economică, iar discuțiile purtate includ mai multe segmente ce vizează dialogul politico-diplomatic, cooperarea în domeniile energetic și investițional, asigurarea securității și afacerile regionale. Totuși, nu s-a reușit realizarea unor proiecte de cooperare pe termen lung, care nu și-au găsit aprofundare sau diversificare, rămânând în multe cazuri la etapa incipientă. Cu certitudine, un cuvânt greu de spus l-au avut instabilitatea politică și focarul de insecuritate animat de terorism și fundamentalism islamic, dar nu poate fi trecută cu vederea lipsa de interes real, atât din partea Republicii Moldova, cât și a statelor musulmane. Referitor la Republica Moldova, ar fi de menționat prioritatea altor obiective strategice de politică externă, predilecție având integrarea europeană. Caracterul sporadic al contactelor, în mare parte rămase la nivel de declarații, a împiedicat înregistrarea unor rezultate concrete, chiar dacă a existat o serie de oportunități, care, dacă ar fi fost valorificate, ar fi catalizat o evoluție amplă și dinamică pozitivă a relațiilor bilaterale.

SUMMARY

After the declaration of independence, the Republic of Moldova has committed itself to establishing diplomatic relations not only with countries from Europe, America and Asia, but also with some states from Middle East. In relations with certain Muslim states, in addition to the common denominator identified with several countries, there were certified some differences, but only two will be raised in that context, because they are more revealing for this research. The countries are leading within the state's activities carried out on the world arena, including at the regional and subregional level, basing and promoting the national interests, and the second difference related to the various relationships established between the state power and Islam.

The Republic of Moldova has declared its interests in the Muslim world (especially in the field of energy, investment and trade), aiming to diversify the cooperation processes to ensure the economic development. Yet, practically they didn't support consistently at the state level to promote this direction of foreign policy and less benefited from the opportunity set, the more that neither partners have not demonstrated fairness and responsibility on the commitments chapter.

The relations between the Republic of Moldova and some Muslim states were characterized by diversity, but at the same time, by different intensity, depending on their interests and skills to engage and promote. It is not enough to establish diplomatic relations and to make statements intentions, but that turns out to be indispensable to materialize and implement the joint projects, turning them into concrete and feasible results. The most relevant results on the legal and political aspects were certified in the relations with Turkey and on the contrary, they are quite modest with the countries of North Africa.

MODIFICĂRI DE FRONTIERE

Eugen-Tudor SCLIFOS *

DELIMITAREA FRONTIEREI ÎN BASARABIA (1856-1857). ATITUDINEA FRANȚEI ȘI RUSIEI, REFLECTATE ÎN DOCUMENTE FRANCEZE

Repere ale activității comisiei de demarcație în Basarabia

Studiul de față are drept scop aducerea în prim-plan a unor documente inedite din Arhiva de Politică Externă de la Paris, cu referire la delimitarea frontierei în Basarabia în anii 1856-1857, urmărindu-se poziția adoptată de Franța și Rusia, care, în mod paradoxal, aveau același punct de vedere. O parte din documentele prezentate în anexă, însoțite de rezumate, abordează chestiunea delimitării frontierei basarabene în baza discuțiilor dintre diplomații francezi și ruși, altele –instrucțiunile cu privire la modul în care trebuia abordată această chestiune, primite de comisarii francezi și englezi în timpul lucrărilor de demarcație, dar și unele note ale comisarilor europeni cu privire la Bolgrad etc.

Ca urmare a Tratatului de la Paris din 30 martie 1856, Rusia era obligată să cedeze sudul Basarabiei către Principatul Moldovei, dar, în cadrul lucrărilor congresului, diplomații ruși declaraseră că Bolgradul ar fi centrul coloniilor bulgare din Basarabia și că statul rus nu poate ceda această regiune. Plenipotențiarilor europeni n-au reușit să ajungă la un consens privind noua linie de frontieră inclusiv din motiv că Marile Puteri aveau puncte de vedere divergente. S-a decis, așadar, constituirea unei comisii mixte, formate din reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii,

* Sclifos Eugen-Tudor, drd., cercetător științific, Institutul de Istorie al AȘM.

Rusiei și Imperiului Otoman, care urmau să se deplaseze în Basarabia pentru a fixa noua frontieră la fața locului. Comisarilor europeni trebuiau să se întrunească la Galați, pentru a stabili detaliile desfășurării acestor lucrări, aparent ușoare, dar care s-au dovedit anevoioase, din cauza dificultăților create de reprezentanții ruși.

Marea Britanie era reprezentată în cadrul comisiei de colonelul Edward Stanton, care îl avea drept adjunct pe locotenentul Charles Gordon; Franța îl trimisese pe colonelul Pierre Marc Besson, Imperiul Rus – pe generalul Fonton de Verrayon¹ și pe baronul Stackelberg, iar Austria era reprezentată de generalul Kalik². Imperiul Otoman îi delegase pe Derviș Pașa și Muhlis Pașa. Fonton de Verrayon sea pronunțase împotriva numirii lui Muhlis Pașa, pur și simplu pentru că acesta ar fi fost fiul fostului domnitor moldovean Mihail Sturdza, creând astfel primul incident din cadrul comisiei. Faptul este expus de Charles Gordon, care, în scrisorile către sora sa, considera acest incident diplomatic drept tentativă a Rusiei de tergiversa lucrările de demarcație, pentru a câștiga timp³.

La 7 iunie, comisia părăsea or. Galați și se îndrepta spre Bolgrad⁴. La 9 iunie, când ajunsese la Bolgrad, Charles Gordon i-a trimis surorii sale o scrisoare, în care menționa comportamentul „surprinzător” de gentil al rușilor la adresa reprezentărilor britanici din comisia de rectificare a frontierei basarabene⁵, mirându-l îndeosebi atitudinea „curtenitoare” la adresa ofițerilor britanici, inamici cu puțin timp în urmă la asediul Sevastopolului. Englezii erau priviți cu o anumită curiozitate de localnici:

¹ Fonton de Verrayon (1804-1887), emigrant francez, nobil din Smolensk. În perioada războiului ruso-turc din anii 1828-1829 a fost înrolat în armata țaristă, aflându-se în Moldova și Țara Românească. Din 23 iulie 1830 până la 1 martie 1832 s-a ocupat de demarcarea teritoriilor din jurul fostelor cetăți turcești din Țara Românească: Brăila, Giurgiu și Turnu. Pe când Pavel Kiselev era președinte al Divanurilor Moldovei și Țării Românești, în timpul ocupației rusești, Verrayon a ocupat și funcția de șef al cancelariei speciale a acestuia (*Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 6, inv. 8, dos. 1017, f. 6-16). Date fiind aceste antecedente și faptul că era un bun cunoscător al teritoriilor românești, Fonton de Verrayon a fost numit plenipotențiar al Rusiei în Comisia de delimitare a frontierei în Basarabia. Acesta, la ordinul lui Pavel Kiselev, realizase o descriere statistică a Moldovei și Țării Românești, o fotocopie a căreia se păstrează la Arhivele Naționale Române, Colecția Microfilme, URSS, rola 4, sub titlul *Descrierea statistică a Principatului Valahiei alcătuită în cadrul detașamentului geodezic rus, în anii 1831-1834*). Fonton de Verrayon era căsătorit cu Anastasia, fiica marelui ban Grigore Filipescu și a Tarsiței Manu, care aparțineau protipendadei rusești din Principate. Vezi Paul Cernavodeanu, *Români și ruși. Politică și încuscriri* // Magazin Istoric, 1996, nr. 5, p. 73.

² *Gazette de Savoie*, 1856, 7 iunie.

³ Demetrius C. Boulger (coord.), *General Gordon's Letters from Crimea, the Danubian and Armenia, August 18, 1854, to november 17, 1858*, London, 1884, p. 104.

⁴ E. D. Tappe, *General Gordon in Rumania* // *The Slavonic and East European Review*, 1957, vol. 25, nr. 85, p. 567.

⁵ Adrian-Silvian Ionescu, *Impresiile locotenentului Charles Gordon din Moldova, mai 1856-aprilie 1857* // *Revista Istorică*, 2005, t. XVI, nr. 1-2, p. 106.

„Rușii sunt neobișnuit de politicoși. Ai fi râs dacă ai fi văzut felul în care lumea se îngărmădea în jurul nostru de parcă am fi fost niște fiare sălbatice. Am întâlnit câțiva ofițeri ruși de la Sevastopol; și ei erau foarte politicoși”⁶. Rușii doreau cu insistență să atragă „simpatia” comisarilor britanici, inclusiv prin faptul că li s-au pus la dispoziție 4 cazaci, care să le servească drept escortă. Însă aceste gesturi aparent curtenitoare nu au înșelat vigilența lui Gordon, care o considera drept „fruct otrăvit”, sugerând că „foarte probabil în acest cadou era strecurat și puțin spionaj”⁷.

Colonelul Stanton trimitea guvernului britanic date cu privire la cursul lucrărilor de demarcație și propunerile venite din partea Rusiei. Astfel, reprezentatul britanic în comisia de demarcație observa că guvernul de la Petersburg făcea propuneri îndepărtate de „litera și spiritul tratatului”, pe care le considera „neadecvate”⁸. Una dintre ideile plenipotențiarilor ruși era de a se stabili o zonă neutră între frontiera rusă și cea turcă, două state care fuseseră până nu demult inamice în războiul Crimeii. Colonelul britanic considera că asemenea opțiune nu putea fi luată în considerație, deoarece reprezenta o încălcare a art. 20 din tratatul de la Paris din 30 martie 1856⁹. Plenipotențiarul ruși încercau să-l convingă că asemenea soluție ar putea fi viabilă, declarând că, odată instituită această zonă, Rusia și-ar da acordul de a nu o încălca.

Colonelul Stanton anunța guvernul britanic că Rusia propune diverse „combinații”, urmărindu-și interesul de a nu ceda Bolgradul¹⁰. El menționa că problema Bolgradului s-a complicat în momentul în care plenipotențiarul ruși au arătat existența încă unei localități cu același nume, fapt ce a creat noi dificultăți¹¹.

Spre deosebire de reprezentantul britanic, atent la toate „șiretlicurile” rușilor, colonelul francez Marc Besson, expediindu-i contelui Walewski primele impresii elogioase despre acest oraș, pe care îl considera construit de către ruși și ca având o importanță deosebită pentru aceștia¹², o viziune similară cu

⁶ Adrian-Silvian Ionescu, *op. cit.*, p. 106

⁷ *Ibidem*, p. 108.

⁸ *Arhivele Naționale Istorice Centrale* (În continuare: ANIC), Colecția Microfilme Anglia, rola 59, c. 8.

⁹ *Ibidem*, c. 9.

¹⁰ *Ibidem*, c. 16.

¹¹ *Ibidem*, c. 20.

¹² Besson către Walewski, 17 iunie 1856 // *Archives du Ministère des Affaires Étrangères France* (În continuare: AMAEF), Roumanie 1856-1857, vol. IV, nr. 8. „Bolgrad est situe sur une position qui paraît tres saine, et qui n est pas a moins de 50 m au dessus du lac Yalpuck. La ville compte actuellement 824 maisons habitees par 8214 individus. Les rues sont largues, bien alignees et horizontales: elles sont fort propres ainsi que les maisons qui les bordent. L eglise et le jardin publique sont tres remarquables pour le pays. Il s y tient chaque semaine une foire ou grand marche frequente principalement par des colons bulgares. Le Gouvernement russe peut etre fier de la creation de Bolgrad, et, a cause de l influence de cette ville sur les Bulgares de la rive droit du Danube, il doit faire de grands efforts pour la conserver”.

privire la acest oraș al „bulgarilor” având și alți călători străini¹³.

Rușii demonstau o atitudine extrem de hotărâtă și era lesne de înțeles că primiseră instrucțiuni clare de a face tot posibilul pentru a păstra Bolgradul. În acest context, Stanton le scria superiorilor săi: „mă tem că nu vom fi în stare să rezolvăm noi înșine această afacere”¹⁴.

Guvernul britanic i-a sugerat colonelului Stanton că nu poate fi de acord cu propunerile rușilor în privința Bolgradului¹⁵, pentru că ele contraveneau literei și spiritului tratatului încheiat la Paris. Reprezentantul englez urma să acționeze în conformitate cu vederile guvernului său, făcând acest lucru cu fermitate și hotărâre. Superiorii săi își doreau ca el să colaboreze în chestiunea Bolgradului cu reprezentantul francez Besson¹⁶, ceea ce s-a și întâmplat uneori, deși, de obicei, comisarul francez primea numeroase instrucțiuni din partea ministrului de externe Walewski, care îi cerea să susțină punctul de vedere al comisarului rus, insistând ca Bolgradul să rămână în componența Rusiei. Din iunie până în noiembrie, nu s-a ajuns la niciun consens în chestiunea noii frontiere, iar perioada rece a anului 1856 a complicat și mai mult lucrările de demarcație. În plus, Rusia insista să-și mențină Bolgradul¹⁷, fapt ce sugera că, în curând, comisia și-ar putea înceta în genere lucrările.

Charles Gordon, aflat la Chișinău în noiembrie 1856, îi scria surorii sale despre condițiile dificile în care se găseau comisarii europeni, priviți cu reticență de înalta societate rusă din Basarabia. Acesta se simțea izolat, în comparație cu colegul său francez Besson, primit de guvernator. Faptul este semnificativ, dacă ținem cont că Rusia beneficiase de sprijinul guvernului francez la congresul de la Paris, unde moderase cererile exagerate ale britanicilor. Locotenentul britanic era uimit de această atitudine, dar și de alte practici de extorcare: „Rușii au încă aversiune

¹³ Joane declara că: „Bolgrad est bâtie sur un plan régulier et uniforme, comme la plupart des villes russes; son nom vient de Bolgar-Grad (ville des Bulgares), parce qu'il a été fondé pour servir de capitale aux colonies de ce nom. C'est du reste une ville de charmante apparence, élevée comme par magie au milieu des steppes des Tartares Boudjacks. Les constructions qui entourent la place sont toutes affectées aux services publics (l'intendance, le clergé, la police, l'école et les maisons des professeurs, etc. Bolgrad est une ville tellement moderne, qu'en 1856, les plénipotentiaires signataires du traité de Paris, ne la trouvant point portée sur la carte du général Schubert (1837), la confondirent avec Tabak et commirent une erreur fort grave, qui nécessita la convention supplémentaires de janvier 1857”. N. Iorga, *La Roumanie en 1866, d'après le vieux guide Joanne* // *Revue historique du sud-est européen*, 1932, nr. 10, octobre-décembre, p. 419.

¹⁴ ANIC, Colecția Microfilme Anglia, rola 59, c. 33.

¹⁵ *Ibidem*, c. 34.

¹⁶ *Ibidem*, c. 36.

¹⁷ Adrian Silvan-Ionescu, *op.cit.*, p. 110.

pentru comisari și (deși nu m-aș fi dus chiar dacă ar fi fost vreo societate) nimeni nu s-a gândit să invite pe comisari la dineu, nici chiar guvernatorul Basarabiei. Comisarii au fost la un singur dineu public și asta a fost totul. Guvernatorul general al Basarabiei l-a invitat pe comisarul francez, colonelul Besson, la ceai, iar după aceea au jucat whist, și a trebuit să plătească guvernatorului 6,8 șilingi pentru folosirea pachetului de cărți! Suntem asigurați că guvernul rusesc dăduse 36.000 de ruble pentru întreținerea și cazarea noastră în condiții bune, în schimb, oficialitățile au pus totul în propriile buzunare”¹⁸.

Merită menționată și caracterizarea pe care o făcuse Charles Gordon comisarilor europeni din Basarabia: „Maiorul Stokes își are familia la Galați. Stanton este un excelent comisar și este foarte iubit de ceilalți. Colonelul Besson, comisarul francez, locuiește cu noi; este foarte vioi, mai bun decât marea majoritate a francezilor. Nu-i plac nici lui rușii mai mult decât nouă, în pofida guvernului său”. Făcând referire la comisarul rus, Gordon vorbea despre acesta în următorul fel: „Fanton, comisarul rus, e un bătrân foarte viclean, plin de șiretlicuri avocațești; este francez prin naștere dar naturalizat în noua lui țară”.

Lucrările comisiei s-au încheiat abia în 1857, după ce plenipotențiarii europeni se întruniseră din nou la Paris pentru a discuta chestiunea Bolgradului în cadrul unei noi conferințe europene, unde a și fost rezolvată această chestiune delicată pentru diplomația europeană.

Anexe

Nr. 1

Bolgrad, 30 mai/ 11 iunie 1856. *Nota comună cu privire la existența a două localități cu numele Bolgrad, și traseul preconizat prin tratatul de la Paris din 30 martie 1856, articolul 20 a comisarilor Austriei, Franței, Marii Britanii, Porții Otomane, adresată comisarilor ruși. Comisarii menționează că nu erau la curent cu existența a două localități cu numele Bolgrad, ambele situate în proximitatea traseului noii frontiere de pe teritoriul Basarabiei. Se amintește și obiectivul reorganizării frontierei – îndepărtarea Rusiei de orice acces direct sau indirect la Dunăre. Se aduce în discuție și circulara împăratului Alexandru al II-lea, imediat după semnarea Tratatului de la Paris, în care acesta consimțea la rectificarea graniței în Basarabia.*

¹⁸ Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1852-1856), Editura Academiei Române, București, 2010, p. 73.

1° Divers faits établissent, que le village appelé actuellement Tabak, situé sur les bords de la rivière Yalpouck et près du val de Trajan, s'appelait récemment encore Bolgrad, et doit être considéré aujourd'hui comme le Bolgrad primitif. MM. les Commissaires Russes sont priés de déclarer si ce fait est réel à leur avis?

2° La carte envoyée par le gouv. Français à son Commissaire, comme le meilleure document officiel connu à Paris, et la carte topographique spéciale Russe, mise par MM. les Commissaires Russes à la disposition de la Commission, prouvent que l'on n'a pu entendre au Congrès de Paris pour Bolgrad que l'ancien Bolgrad (Tabak), qui se trouve sur les bords de la rivière Yalpouck et contre le val de Trajan, car dans l'article 20 il n'est rien du lac Yalpouck, mais au contraire il y dit expressément: „la frontière passera au sud de Bolgrad et remontera le long de la rivière Yalpouckh” on ne saurait admettre dans le texte du Traité une lacune dans l'indication de la ligne frontière; or, ait y en aurait une, si cette ligne aboutissait au lac, puisque le lac n'est pas mentionné dans le Traité. Ainsi le nouveau Bolgrad, établi depuis 1828, qui ne se trouve pas sur les cartes officielles susmentionnées et qui s'étend avec dépendances à environ deux kilomètres sur les bords du lac, ne coïncide pas avec le Bolgrad mentionné dans l'article 20.

3 Dans le cas cependant où les gouv. respectifs décideraient que le Congrès a entendu par Bolgrad la ville qui est sur les bords du lac, comment MM. les Commissaires les entendent – ils tracer la frontière?

Si MM. les Commissaires Russes entendaient la tracer de la manière dont ils l'a fait pressentir, voici ce qui s'y opposerait principalement:

a) Le sens du Traité qui porte: „Pour mieux assurer la libre navigation du Danube S. M. l'Empereur de toutes les Russies, consent à une rectification de sa frontière en Bessaraie”. Or, ce but ne pouvant être atteint qu'autant que la nouvelle frontière sera complètement éloignée des eaux du Danube, on doit nécessairement comprendre dans cette concession l'abandon par la Russie de tous les lacs qui sont en communication directe et indirecte avec le Bas-Danube. Si MM. les Commissaires Russes n'entendent pas ainsi le Traité de Paris et si, comme ils l'ont fait pressentir, ils prétendent avoir le droit de posséder certaines parties des eaux des lacs, qui sont en communication avec le Bas-Danube, et d'entretenir sur ces eaux des postes maritimes avec Brandracht, etc. Ce qui pourrait donner naissance à une petite flotille, ils sont priés de le faire connaître, afin qu'il en soit référé aux gouvernements respectifs.

b) La nouvelle ligne de démarcation doit offrir aux gardes frontières et aux habitants une communication libre et d'une contiguïté non interrompu tout le long des la frontière devra par conséquent être à une distance convenable de tous les lacs marais et écoulement qui, d'après le Traité de Paris reviendraient à la Moldavie.

c) La frontière aux environs de Bolgrad comme l'entendent MM. les Commissaires Russes outre les inconvénients indiqués su aurait de plus celui d'interrompre les communications commerciales entre les deux parties du même Etat, séparées par le lac Yalpouk, car la communication par les sud de ce lac vu so éloignement et son peu de viabilité; dont une grande partie de l'année ne peuvent pas suppléer à la comunication indispensable entre les contrées septentrionales suivies des deux côtés du lac Yalpoukh.

d) Dans le cas où le nouveau Bolgrad ne reviendrait pas à la Moldavie, d'après l'interprétation donnée à l'article 20 par Gouvernements respectifs, la frontière, pour concilier autant que possible les intérêts susmentionnés, devra être tracée de la manière suivante:

a) D'après l'article 20, la frontière ne devant pas aboutir au lac Yalpoukh, vu qu'il n'en est nullement question dans le susdit article, cette frontière, après avoir passé au sud du Bolgrad, remontera jusqu'à la rivière Yalpoukh, qu'elle rejoindra à la digue sur laquelle passe actuellement la grande route et cela en suivant une direction sur les bords du lac tracée à une hauteur convenable au dessus du niveau des plus hautes eaux.

b) Vu que cette ligne séparait les habitants de Bolgrad des eaux du lac, dont ils se fervent actuellement pour abreuver leurs b; on pourrait conserver dans leur intérêt un certain nombre de passage pour leur ménager à l'avenir ces facilités.

c) Si le mode indiqué sub Lit. B ne convenait point au gouv. Russe, on pourrait permettre aux habitants de Bolgrad d'exécuter les travaux nécessaires pour amener les eaux du lac dans des réservoirs, creusés le long de cette partie de la frontière.

Sursa: *Archives du Ministère des Affaires Étrangères France (AMAEF), Roumanie 1856-1857, vol. IV, f. 88-90.*

Nr. 2

Foreign Office, 1 iulie 1856. *Telegrama secretarului de stat britanic Clarendon, adresată colonelului Edward Stanton, reprezentant al Marii Britanii în comisia de delimitare a frontierei în Basarabia. Comisarului britanic i se recomandă să abordeze chestiunea Bolgradului în baza tratatului de la Paris din 30 martie 1856, conform căruia or. Bolgrad trebuia să revină Moldovei. Clarendon aprobă conduita lui Stanton în cadrul comisiei europene din Basarabia și reiterează ideea că acesta trebuie să acționeze în continuare în conformitate cu tratatul de la Paris, fără a accepta vreun compromis în chestiunea Bolgradului.*

Mr, j'ai reçu votre rapport no. 3 en date du 15 au mois dernier. J'ai que le gouv't. de S. M. approuve votre conduite relativement à Bolgrad et je dois vous informer que votre interpretation de l'art. 20 du traité de Paris est strictement correcte.

Il n'y avait qu'une seule ville de Bolgrad marquée sur la carte mise sous les yeux du congrès, et lorsqu'il fut résolu qu'on ferait passer sur la ligne frontière au sud de Bolgrad, il était évident pour les membres du Congrès qui avaient étudié la question avec sous qu'un large espace était laissé entre Bolgrad et le lac Yalpouck qui devait appartenir exclusivement à la Moldavie.

C'était aussi la détermination manifestée et non contestée du congrès que la frontière russe devait être éloignée du Danube et qu'aucune communication qu'éloigne par elles avec ce fleuve ne devait être dans l'intérieur des terres en la possession de la Russie.

Vous ne perdrez pour ces questions de vue. Aucune atteinte ne doit leur être portée, et vous ne consentirez à aucune modification par laquelle l'esprit du traité et la politique des quatre puissances contractantes sur cette très importante question seraient éludés (nullified) par la Russie.

Signé: Clarendon

Sursa: AMAEF, Roumanie 1856-1857, vol. IV f. 57-58 v.

Nr. 3

Paris, 18 iulie 1857. *Scrisoarea baronului Brunow, reprezentantul Rusiei la Paris, către ministrul de externe francez Walewski, cu privire la delimitarea frontierei în Basarabia. Se face referire la problemele apărute în timpul lucrărilor de demarcație, inclusiv, indirect, la existența a două localități cu numele de Bolgrad. Se exprimă dorința plenipotențiarului rus de a soluționa problema Bolgradului în mod satisfăcător pentru toți comisarii.*

Monsieur le Président,

Votre Excellence aura été informée de la divergence d'opinion qui s'est élevé au sein de la Commission chargée de la démarcation des nouvelles frontières de la Bessarabie.

Dans le cas où le Ministère Impérial des affaires étrangères n'aurait pas eu connaissance des documents relatifs à cet incident, je me permettrai, Monsieur le Président, de les placer sous Vos yeux.

Animé du désir de contribuer autant qu'il dépend de moi à l'aplanissement des difficultés qui pourraient retarder, dans ses détails, l'exécution du traité de paix, conclu à Paris, j'ai (mot illisible) que Votre Excellence accueillerait avec bonté les éclaircissements que je suis à même d'offrir sur la marche d'une négociation, à laquelle j'ai eu l'honneur de prendre part.

M. le Cte Walewski ayant été appelé à présider aux délibérations du Congrès, je n'hésite point à recourir avec confiance à ses propres souvenirs afin d'apprécier l'exactitude des miens.

Dans cette intention, je prends la liberté de soumettre à Votre Excellence le Memorandum confidentiel ci-joint. Les considérations qu'il renferme sont dictées par le désir sincère de mettre d'accord les opinions divergentes de Mrs. les commissaires, en vue d'amener leurs travaux à la conclusion la plus équitable et la plus prompte.

Veillez agréer, Monsieur le Présidet, l'assurance de ma haute considération.

Signé: Brunnow

Sursa: AMAEF, Roumanie 1856-1857, vol. IV, f. 84-85.

Nr. 4

Paris, 1 august 1856. *Președintele Consiliului de Stat al Franței, contele Baroche, către Pierre Marc Besson, reprezentantul Franței în comisia de delimitare a frontierei în Basarabia. Se menționează modul în care va trebui interpretat art. 20 din tratatul de la Paris din 1856, referitor la delimitarea graniței în Basarabia. Existența a două localități cu același nume este privită ca având o valoare specială în contextul lucrărilor comisiei, guvernul francez considerând că Bolgradul are o importanță mai mare pentru Rusia decât pentru Moldova. Besson este autorizat de Walewski să susțină punctul de vedere rusesc. Pe de altă parte, Walewski accentuează că aceasta este singura concesie pe care Franța este dispusă s-o facă Rusiei în chestiunea Bolgradului. Guvernul francez va anunța oficialii ruși că le susține demersurile în această problemă.*

„Monsieur, Votre correspondance est parvenue au département jusqu'au 3 du mois dernier au no. 9.

Votre dépêche du 17 juin et les documents qui l'accompagnent ont appelé l'attention du gouvernement de l'Empereur et je m'empresse de vous faire connaître ses intentions quant au tracé de la délimitation du côté de Bolgrad.

Sans doute, si l'on s'en tenait à la lettre du traité de Paris et à l'inspection de la carte qui fut placée sous les yeux des membres du congrès pour la rédaction de l'article 20, on serait fondé à prétendre qu'il s'agit du village indiqué sur cette carte sous la désignation de Bolgrad (Tabak) et nullement de la ville de Bolgrad située au commencement de la rive orientale du lac Yalpouck. Cette interprétation pourrait d'autant plus être soutenue que le traité de Paris ne fait mention du lac Yalpouck, ainsi qu'il l'avait fait si le tracé de la nouvelle frontière eût dû arriver jusqu'au nord de ce lac et même y pénétrer pour remonter ensuite le cours de la rivière du même, ainsi que le commissaire de Russie en exprime l'opinion.

Toutefois, Monsieur, le gouv. de l'Empereur fidèle à l'esprit de haute conciliation dont il n'a cessé de s'imposer, a voulu considérer dans un pareil de vue suivant lui plus équitable la pendante. Il s'est reporté aux motifs que au sein des Congrès porteront les Plenipotentiries de Russie à demander que la nouvelle limite passât sur sud de Bolgrad. Or, à cette époque le Ct. Orloff signale l'importance que son gouvernement attrachait courant la ville de Bolgrad, comme chef lieu des colonies Bulgares en Bessarabie, dont le plus grande nombre demeurait à la Russie. Le gouvernement de l'Empereur admet alors la valeur de cette considération et il reconnut en même temps que la possession de Bolgrad n'offrait aucune intérêt réel pour la Moldavie. Il résulte de là, monsieur, que dans la pensée du gouvernement de l'Empereur, il a pu y avoir erreur ou malentendu, quant à la position topographique de Bolgrad, il n'y en a point eu en ce que concerne la localité, même que les Plénipotentiaires ont entendu désigner et dans le caractère de la concession qui leur a été faite sur ce point.

Il y a donc là une question de bonne fois, et le gouv. de l'Empereur n'hésite pas à la résoudre en vous autorisant à vous ranger à l'avis du Commissaire de Russie, quant à la désignation de Bolgrad.

Toutefois, Monsieur, nous ne saurions admettre les autres parties des demandes de la Russie, et j'approuvais les motifs de l'opinion que vous émettez sur la convenance de conserver à la Moldavie la chaussée indiquée par les lettres A. G. C. Sur le croquis joint à votre rapport no. 8. Je fait connaître sur ces divers points l'opinion du gouv. de S. M. au cabinet de St. Petersbourg, et j'aime à croire qu'il en appréciera la modération et la loyauté et que le Commissaire de Russie sont autorisé à soutenir à modifier, dans le même sens, les vues qu'il a présentée à la commission.

Vous êtes autorisé, d'ailleurs, monsieur, à recommander à vos collègues l'adoption des mesures de détail, comme l'établissement sur la chaussée de passage conduisant de Bolgrad au lac, en toute autre qui me paraîtrait désirable dans l'intérêt des habitants de cette ville et pourrait faciliter la solution de la difficulté dont il s'agit.

Je n'ai qu'à approuver votre manière d'apprécier la proposition présentée par le commissaire russe de prendre pour frontière la ligne dite d'Ali-Pacha au lieu de celle du haut Yalpouck. Vous n'aurez donc, Monsieur, qu'à vous en tenir sur ce point, à la disposition expresse du traité de Paris. Sur ce qui est de la question de savoir laquelle des deux branches du Yalpouck supérieur doit être prise pour limite, je ne vois de meilleur moyen de la résoudre que de s'en rapporter aux notions recueillies sur le lieux, et il me paraît impossible que la tradition locale ne suffise pas pour fixer le point de départ de cette rivière et déterminer son cours principal.

Recevez, Monsieur, les assurances de ma considération, très distinguée.

Signé: Baroche

Sursa: AMAEF, Roumanie 1856-1857, vol. IV f. 111-115 v.

Nr. 5

Paris, 3 ianuarie 1857. *Walewski către Besson. Se prezintă rezumativ discuțiile din cadrul conferinței de la Paris privind delimitarea frontierei în Basarabia. S-a ajuns la un consens în ceea ce privește traseul noii frontiere, rezoluția în acest sens urmând să fie adoptată la următoarea ședință.*

Monsieur, la conférence a tenu une première réunion le 31 du mois dernier et, dans cette séance les plénipotentiaires se sont mis d'accord sur le tracé de la frontière dans toute son étendue. Cette résolution ne deviendra définitive que dans la prochaine réunion, qui vraisemblablement aura lieu demain. Afin cependant de vous mettre à même, sans le moindre retard, de reprendre les travaux que vous aurez à terminer concert avec vos collègues, je m'empresse de vous envoyer ci joint:

1 une copie de la carte qui était jointe à votre protocole No. 8, et sur laquelle vous trouverez la nouvelle délimitation indiquée à l'encre rouge;

2 un extrait du protocole de la séance tenue par la conférence de Paris, et reproduit dans tous ses détails la direction que les commissaires délimitateurs devront faire suivre à la frontière.

Ces deux documents vous permettront de vous rere un compte exact de la résolution prise par les Plénipotentiaires d'un commun accord, et seront sans doute suffisants pour prévenir toute nouvelle dissidence.

Comme tous les gouvernements signataires du traité de Paris, celui de l'Empereur désire que le travail de la commission soit terminé dans le plus court délai possible, et je ne saurais trop vous recommander d'employer tous vos soins dans ce but.

J'adresse cette expédient à l'ambassadeur de S. M. Impériale à Constantinople qui sera informé, par voie télégraphique, de la décision finale de la conférence, avant qu'elle ne lui parvienne; donc il vous la transmet, vous devrez en conclure que je n'ai rien à y charger, et vous pourrez, dès que vous la recevrez, vous concerter avec vos collègues pour y donner suite; ou prendre du moins les dispositions préparatoires pour hâter vos opérations, en attendant qu'ils aient reçu, de leur côté une communication analogue.

J'aurait soin, d'ailleurs, de vous donner des instructions plus détaillées s'il y a lieu, du moment où la conférence aura terminé ses travaux.

Recevrez, Monsieur l'assurance de ma considération très distinguée.

Sursa: AMAEF, Roumanie 1856-1857, vol. IV, f. 208-210.

Nr. 6

Paris, 7 ianuarie 1857. *Walewski către Besson, cu privire la delimitarea frontierei în Basarabia, în timpul conferinței de la Paris. S-a ajuns la decizia unanimă ca până la 30 martie sudul Basarabiei să fie cedat Moldovei.*

Monsieur, j'ai l'honneur de vous adresser sous la date du 3 de ce mois et par voie de Constantinople une dépêche par laquelle je vous annonçais que les représentants des Puissances signataires du traité de Paris réunis en conférence s'étaient mis d'accord sur la délimitation de la frontière et j'avais eu soin d'annexer à cette dépêche la description du tracé et une copie du plan qui le reproduisait dans toute son étendue. J'ajoutais que la résolution de la Conférence à ce sujet ne serait définitive qu'après la signature du protocole. Cet acte, Monsieur a été signer hier et vous en trouverez ci joint l'extrait nécessaire à la commission dont vous faites partir; je vous envoie également pour le cas où ma précédente dépêche tarderait vous parvenir, un second exemplaire du plan indiquant à l'encre rouge, la délimitation arrêtée par les Plénipotentiaires.

Comme vous le verrez, il a été décidé que le travail de la Commission devra être entièrement terminé et que le territoire revenant à Moldavie devra lui avoir été remis au plus tard le 30 mars prochain. Je vous invite instamment à ne rien négliger pour que la résolution de la Conférence sur ce point important reçoive son entière exécution dans le délai qu'elle a fixé et même plus tôt si faire se peut.

Afin de prévoir toute cause de relative il a été convenu que la Commission se bornent en premier lieu, à jalonner la frontière et que les autorités moldaves entreront, sans autre délai et à mesure que cette opération préparatoire avancera, en possession du territoire acquis à la Principauté. Les travaux permanents de bornage et autres travaux de même nature seront entrepris et achevés ensuite, mais aussi promptement que la Commission pourra le faire.

Le soin que la Conférence a mis à fixer le tracé de la frontière dans tous ses détails, et les documents ci-joints me disposent de vous donner des indications qui seraient superflues. Ce tracé, désormais définitif est accepté par toutes les parties; la Commission est tenue de le suivre et de la reproduire sur le terrain, et je n'ai donc plus qu'une seule recommandation à vous faire, c'est d'accélérer autant que possible, le travail auquel vous êtes appelé à prendre part.

Recevez Monsieur, les assurances de ma considération très distinguée.

Sursa: AMAEF, Roumanie 1856-1857, vol. IV, f. 221-222.

SUMMARY

After the signing of Treaty of Paris in march 1856, after Crimean War the question of new frontier in Bessarabie is not decided. The congress of Paris decided to form a mixt commission to study in Bessarabia, the line of new border route. The Commission was formed by the representants of Austria, France, Great Britain, Rusia and Ottoman Empire. The Commission has encountered great difficulties, because he found in Bessarabia the existence of two towns named Bolgrad, both located close to the route indicated in article 20 of the Treaty of Paris. The Russian plenipotentiary in this commission Fonton of Verrayon said, that Bolgrad is the administrativ center of bulgarian colony in Besarabia, and is difficult to cede this territory. The documents in the annex founded in the archives of foreign policy in Paris, are the papers of french commissionner Pierre Marc Besson. This documents clearly show that the French government sustained the Rusia, to retain Bolgrad. The british commissioner Erdward Stanton want strictly execution of the Treaty of Paris. The documents also shows the position of other powers signatory to the Treaty of Paris, in the question of Bolgrad. This european problem will be resolved in 1857, after a new conference in Paris in 1857.

VIATA MILITARILOR ÎN IMAGINI

Eduard D. GHERCIU *

O FOTOGRAFIE CU MILITARI IZBIȘTENI

În satele Republicii Moldova mai există persoane care păstrează fotografii vechi, inclusiv cu tematică militară. Prezentăm o fotografie identificată în satul Izbiște, raionul Criuleni, care poartă pe verso o succintă cronică refertitoare la activitatea militară a lui Nicolae, fiul lui Vasile Băluțel. Nepoata lui N.V. Băluțel, decedată mult timp în urmă, numele căreia nu ne este deocamdată cunoscut, a transmis această fotografie lui V. Gangan, parohul bisericii *Sf. M. M. Dimitrie* din Izbiște. Pentru prima dată această fotografie a fost expusă public de către noi, în cadrul standului cu materiale privind participarea persoanelor originare din satul Izbiște, raionul Criuleni la Primul Război Mondial, inaugurat la 7 noiembrie 2015.

Fotografia a fost făcută în 1901 în orașul Radom (acum în voievodatul polonez Mazovia), situat la 140 km spre sud de Varșovia. Autor al fotografiei și vinietei este Joseph Grodziŭchi (Grodzicki) (1849-1939) renumit fotograf polonez, co-proprietar a două fabrici din Lodz și din Kielce, proprietar al unui renumit atelier fotografic din Radom și autor de albume fotografice ale orașelor din Polonia. În 1901, a inaugurat la Lodz în pasajul Meyer 5 expoziția fotografică permanentă *Villa Trianon*. Vinietele elaborate de acest autor erau foarte căutate, fiind incluse în cele mai prestigioase colecții fotografice publice și particulare ale epocii. J. Grodziŭchi era cunoscut și ca simpatizant al mișcării de eliberare națională a Poloniei de sub jugul țarist¹.

* **Gherciu Eduard**, autor al monografiei *Izbiște satul izvoarelor*, vol. 1, Chișinău, 2016, 256 p.

¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Grodzicki

A vintage Russian military postcard. At the top, a decorative banner with laurel leaves and two flags contains the text "ПАТРИОТ ВОЕННОЙ СЛАВЫ" (Patriot of Military Glory). The central image is a black and white photograph of three soldiers in early 20th-century Russian military uniforms. One soldier is seated in the center, while two others stand on either side of him. The entire photograph is enclosed within an ornate, hand-drawn border. This border is decorated with various military symbols: crossed rifles, flags, a target, a drum, and other equipment. At the bottom of the border, there are more decorative elements, including what appears to be a small figure and some text that is partially obscured. The overall style is characteristic of early 20th-century Russian military memorabilia.

Verso: Două inscripții în limba rusă, de aceeași mână. Prima cu cerneală neagră, iar a doua cu cerneală verde.

С. Избешть Николай Васи-
лій Балуцел, Гавриль Георгий
Ермураки А Б Г

10904 года японская войнуй
Некулай Васильевичъ Балуцелъ
городъ Радомъ Варшавский округъ
быль Харбинъ Китайскій областій
109016 году – был городъ Рига Ефлянская
области 1917 году посэлали насс суюз
румынская краію 1009018 году прибыл
дома

Inscripțiile se referă la istoria militară a sergentului Nicolae Vasilie Baluțel din s. Izbiște, fotografiat împreună cu un consătean de-al său, Gavril Gheorghe Ermurachi, și un soldat, numele căruia nu a putut fi identificat. Se știe că își făcea serviciul militar în unitatea încartiruită în or. Radom din Polonia, cel puțin în 1901. În contextul războiului ruso-japonez din 1904-1905, a fost transferat (în 1904) în or. Harbin, în Manciuria, China. După sfârșitul războiului cu Japonia, unitatea militară din care făcea parte a participat la Primul Război Mondial, apărând regiunea or. Riga (în 1916), pe atunci în componența guberniei Liflanda (acum Letonia), parte componentă a Rusiei țariste.

În 1917, N. Băluțel a fost dislocat pe frontul din România, pe atunci stat aliat cu Imperiul Rus (*союзный румынский край*). Ultima inscripție se referă la anul 1918, când veteranul s-a întors în satul de baștină.

SUMMARY

The author brings into scientific requisition an old photo from 1901, with Besarabian soldiers, residents of Izbiste village, Orhei county (now Criuleni district). On the back of the photo, there is written a brief chronicle of the Sergeant Nicolae V. Băluțel's military activity.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

Sergiu TABUNCIC *

UN REVOLVER *LEFAUCHEUX* DESCOPERIT LA CUȘMIRCA (RAIONUL ȘOLDĂNEȘTI)

În toamna anului 2015, în timp ce prelucra solul, locuitorul satului Cușmirca (r. Șoldănești) Pavel Solovei a găsit în grădina sa, la adâncimea de circa 15-20 cm, un revolver vechi. În vara anului următor, prin mijlocirea dlui doctor Andronic Solovei (fratele descoperitorului), piesa a fost transmisă autorului rândurilor de față, pentru o cercetare prealabilă.

Arma ajunsă la noi avea un aspect precar, fiind acoperită integral cu rugină. Pentru a-i putea descrie datele tehnice și a realiza apoi și alte corelări de informații, se impunea cu necesitate restaurarea și conservarea ei. Aceste două operațiuni au fost încredințate dlui Evgheni Gansinschi, specialist în metale la Muzeul Național de Istorie a Moldovei din Chișinău, care a gestionat întregul flux tehnologic de la restaurare până la conservare¹.

La extragerea din pământ a revolverului, acesta avea toate elementele și dispozitivele alcătuitoare, exceptând plăselele mânerului (executate probabil dintr-un

* **Tabuncic Sergiu**, dr., cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al AȘM.

¹ Pentru diversele tehnici de restaurare-conservare a bunurilor culturale din metal, vezi W. Mourey, *Conservarea antichităților metalice de la săpătură la muzeu*, București, Editura Tehnică, 1998; Olimpia Mureșan, *Despre un limbaj riguros în cercetarea artefactelor din metal* // Andrei Stăvilă, Dorel Micle *et al.*, *Arheovest I. In Memoriam Liviu Măruia. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie. Timișoara, 7 decembrie 2013. Vol. II.* Asociația Arheo Vest Timișoara, Szeged, JATEPress Kiadó, 2013, p. 703-711.

material perisabil, posibil lemn). Mecanismul de dare a focului, butoiașul și ejectorul de cartușe erau înțepenite, urmare a unei corodări prin oxidare a metalului. Revolverul păstra aceeași stare de conservare și în momentul intrării în laborator, având ansamblurile complete, dar inerte. Funcționarea lor a fost restabilită în urma îndepărtării produșilor de coroziune, inclusiv prin înlocuirea unor piese ce n-au putut fi recondiționate. De fapt, s-a soluționat doar un singur asemenea caz, confecționându-se un mic arc lamelar în formă de „v”, care acționează prin revenire mecanismul interior al trăgaciului (bazat pe principiul pârghiilor). Executată manual dintr-un metal flexibil, piesa se fixează în ulucul aflat pe partea inferioară a corpului armei, sub butoiaș. La finalul tratamentelor de restaurare-conservare, revolverul avea suprafața puțin perturbată de neregularitățile datorate coroziunii metalice, apărute în timpul zacerii sale în sol (fig. 1 și 2).

Revolverul descoperit la Cușmirca este o armă individuală cu repetiție, cu care se pot trage mai multe focuri fără a o reîncărca. Portabil în buzunar, datorită formatului mic și trăgaciului pliabil, revolverul a fost fabricat după un brevet ce poartă numele armurierilor francezi Casimir și Eugene Lefauchaux (fig. 3²).

Menționăm unii parametri dimensionali și de greutate ai revolverului, determinați la sfârșitul lucrărilor de laborator. Arma are 16 cm în lungime, 9,2 cm în înălțime și cântărește 290 gr. Țeava este octogonală la exterior și lisă în interior, având lungimea de 6,8 cm și calibrul de 7 mm.

De asemenea, notăm elementele și mecanismele principale ale revolverului și destinația lor³. Corpul armei servește la asamblarea pieselor acesteia. Țeava dirijează mișcarea glontelui. Crosa (are o ramă metalică ce se acoperea cu două plăsele de lemn ori de os) permite apucarea revolverului cu mâna în vederea manevrării. Mecanismul de dare a focului cuprinde trăgaciul, cocoșul și magazia de cartușe. Trăgaciul îndeplinește funcția de acționare a cocoșului și de eliberare a acestuia de pe pragul de armare. Cocoșul este ciocănelul percutor prevăzut cu un cap aproximativ semioval, care lovește capsă cartușului, realizând descărcarea armei. Magazia este de tip butoiaș cilindric și conține șase camere de foc. Pentru alimentarea lor cu cartușe, este prevăzută o fereastră în dreapta peretelui ce obturează partea posterioară a butoiașului. Ea se deschide și se închide manual, moment în care produce un zgomot scurt și sec (clic). Butoiașul se rotește într-un cadru fix, fără a putea fi basculat lateral. Înspre capătul său dorsal pot fi observate șase mici proeminențe oblice și ușor alungite, care înlesnesc oprirea butoiașului în poziția

² А.Б. Жук, *Справочник по стрелковому оружию. Революеры, пистолеты, винтовки, пистолеты-пулеметы, автоматы*, Москва, Военное издательство, 1993, с. 176, рис. 23-33.

³ Vezi schema și denumirile părților componente ale armei-revolver în *Dicționar tehnic militar ilustrat*, Chișinău, Știința, 1993, p. 358 (175. Armamentul individual, 1).

cu camera de ardere aliniată cu țeava. După executarea focului, tuburile goale ale cartușelor trase rămâneau în lăcașurile lor, de unde erau apoi scoase prin aceeași fereastră folosită și la încărcarea armei. Operațiunea se făcea manual, cu ajutorul tijei ce culisează de-a lungul manșonului aflat sub culata țeavii, în lateral dreapta. După golirea butoiașului, o piedică de siguranță reține tija extractoare în poziția înapoi. Sistemul de ochire al revolverului este alcătuit dintr-un șanț median, trasat pe fața de percucie a cocoșului, și țelul triunghiular central, situat aproape de gura țeavii. Linia de ochire unește ochiul trăgătorului, printre umerii acestei fante și prin vârful de țel, cu punctul de ochire.

Armele de foc portative și individuale vor cunoaște o perfecționare graduală în anii '30 ai sec. XIX, odată cu inventarea cartușului unitar. Invenția datează din anul 1836 și se atribuie lui Casimir Lefauchaux (1802-1852). Cartușele sale conțineau: glonțul conic, pulberea, capsă detonantă așezată pe peretele marginal, și un cui percutor plasat perpendicular pe capsă. Este genul de cartușe cu aprindere laterală, numite și cartușe „cu broșă”⁴. Inițial, piesa ce unește elementele cartușului era confecționată din carton, iar după un timp apar și cartușele cu tub metalic. Este perioada când se realizează convertirea tehnologiei armelor cu încărcare pe la gura țeavii la cele cu percucie pe capsă. Următoarele soluții tehnice vor face posibilă trecerea la armele cu percucia centrală a cartușului⁵.

Revolverele și puștile „cu broșă” le recunoaștem observând perforația de pe buza camerei de foc. Cuiul percutor al cartușului ieșea prin acest orificiu și putea fi lovit direct de către cocoș. Sistemul bazat pe percucia laterală a reprezentat un anumit risc pentru descărcarea accidentală a armei, în cazul manevrării necorespunzătoare sau căderii acesteia. Mai multă fiabilitate ofereau revolverele ce diminuau riscul scăpării cocoșului pe o cameră deja încărcată, reducându-se astfel posibilitatea unei împușcături întâmplătoare⁶.

În Franța, în anul 1853, a fost creat revolverul cu cartușe metalice „cu broșă”, invenție datorată lui Eugene Lefauchaux (1832-1892), fiul lui Casimir Lefauchaux. Există modele de revolvere *Lefauchaux* cu acțiune simplă a trăgaciului, la executarea fiecărui foc fiind necesară armarea manuală, prin ridicarea spre înapoi a cocoșului. Această acțiune rotea cilindrul încărcător cu o poziție, adu-

⁴ А.Б. Жук, *Справочник по стрелковому оружию...*, с. 19, рис. 15, в.

⁵ Un tur în lumea armelor istorice, inclusiv a revolverelor, ne oferă o mai veche lucrare semnată de C. Vlădescu, C. König, D. Popa, *Arme în muzeele din România*, București, Meridiane, 1973. Vezi și Ionuț-Cristian Gheorghe, Ioan I. Scafes, *Arme de foc din colecția Muzeului județean „Teohari Antonescu”*. *Firearms from the Collection of the „Teohari Antonescu” Giurgiu County Museum*, Giurgiu, Pelican, 2010.

⁶ А.Б. Жук, *Справочник по стрелковому оружию...*, с. 19-21.

cându-se următorul cartuș în dreptul țevii. Prin apăsarea trăgaciului, cocoșul cădea spre poziția în față, angrenând perculatorul care lovea capsă cartușului, producând explozia încărcăturii. Pregătirea pentru următoarea tragere începea prin manevrarea manuală a cocoșului, urmând acționarea trăgaciului și așa mai departe, până la epuizarea cartușelor din butoiaș. La scurt timp după apariția revolverului cu simplă acțiune, Eugene Lefauchaux realiza un model perfecționat, care nu necesita armarea cocoșului cu mâna înainte de fiecare foc. Este vorba de revolverul cu dublă acțiune, dotat cu un mecanism de tragere modernizat. Astfel, apăsarea pe trăgaci producea trei efecte simultane: cocoșul se mișcă spre înapoi, în poziția armat; butoiașul se rotește cu o poziție și aduce următorul cartuș în dreptul țevii; perculatorul este eliberat și lovește capsă cartușului, executându-se focul⁷.

Noul sistem cu autoarmare asigura o mânăuire mai ușoară a revolverului și un tir cu repetiție rapidă. De precizat că și în cazul revolverelor cu dublă acțiune cocoșul poate fi armat manual, printr-o manipulare către în spate. La acționarea trăgaciului, butoiașul fiind în repaus, cocoșul scapă și percută capsă. Practic, dacă revolverul are cocoșul în poziția armată, butoiașul este perfect fixat. Popularitatea revolverelor *Lefauchaux* a inspirat diverși imitatori europeni în lansarea unor serii oarecum similare acestora, în fabrici din Austro-Ungaria, Germania, Spania etc. Cele mai numeroase însă au fost exemplarele produse în Belgia, într-atât de multe, încât, frecvent, sistemul *Lefauchaux* era socotit ca fiind de sorginte belgiană. Destul de apreciate erau și revolverele mici de buzunar, cu trăgaci pliant și fără inel pentru curea. De regulă, în cataloage de produse și prețuri ori reclamă, revolverelor *Lefauchaux* le lipsesc inscripția datei și a locului de fabricație⁸. Pe de altă parte, aceste revolve atrag deseori privirile prin bogăția decorațiunilor, fiind luxos ornamentate cu motive florale și, mai rar, geometrice. Executate prin gravare pe garniturile metalice și porțiunile din lemn ori os, modelele decorative făceau aceste arme mai aspectuoase decât cele cu suprafața netedă⁹.

⁷ Vezi redarea video a revolverului *Lefauchaux* în fază funcțională pe:
<https://www.youtube.com/watch?v=Peu3aEV6zOA>

⁸ А.Б. Жук, *Справочник по стрелковому оружию...*, с. 72-75.

⁹ Vezi reprezentări de revolve *Lefauchaux* pe:
<http://littlegun.be/armes%20belges/artisans%20non%20identifies/a%20artisans%20inconnus%20revolver%20broche%20lefauchaux%20ouverte%20gb.htm>
<https://www.google.md/search?q=%E2%80%99Dun+revolver+lefauchaux+7mm%E2%80%99D&biw=1366&bih=635&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwi3ksXc0Z3OAhWB3iwKHa4SCYwQ7AkIWA>

În afară de revolver, armurierul Lefauchaux a brevetat o pușcă cu încărcare pe la culată cu glonț complet, prezentând-o la o expoziție din Londra, în anul 1851¹⁰.

Revolverul *Lefauchaux* depistat la Cușmirca nu prezintă niciun decor și nu are nici ștampila fabricantului. Acest fapt împiedică cunoașterea atelierului și, implicit, a zonei de unde a fost procurat. Cu toate acestea, posibilitatea unei proveniențe belgiene pare mai probabilă, odată ce revolverele de asemenea factură au cunoscut o intensă comercializare pe plan european.

Având o construcție compactă și robustă, un revolver *Lefauchaux* bine întreținut, de regulă, nu este expus incidentelor în funcționare. Chiar și peste un eventual rateu (cauzat de un cartuș defect, dacă nu este ultimul) se trece ușor, apăsând încă o dată pe trăgaci pentru alimentarea țevei cu un nou cartuș. Revolverul nu putea însă oferi o securitate deplină împotriva oricărui impact produs prin cădere sau șoc, fiind posibilă percutarea accidentală a cartușului din butoiș și descărcarea armei. Există și revolvere care sunt apărute de o eventuală declanșare involuntară de o gardă a trăgaciului, o apărătoare în formă de semicerc. O asemenea piesă de protecție îi lipsește revolverului de la Cușmirca, el fiind prevăzut cu trăgaci ușor de pliat.

Materialul factologic acumulat arată că armele de foc portative *Lefauchaux* și altele ajung obiectul unor reclame menite a le întări brandul și a le face recunoscută marca. Bunăoară, un asemenea material publicitar era difuzat în luna august 1879 de o prestigioasă publicație românească din Sibiu, *Telegraful Român*. Cititorilor acesteia li se ofereau informații despre produsele Fabricii Guil. Van der Straeten & C-ie din orașul Liège (Belgia), care venea cu o largă gamă de revolvere și puști, pentru a le vinde cu bucata sau cu ridicata, la prețurile cele mai ieftine. Revolverele sunt de marca *Lefauchaux*, calibrele 7 și 9 mm, revolvere cu foc central calibrul 7 mm, revolvere pentru dame și revolvere fabricate după modele americane. Tuturor acestor arme li se indică prețul și caracteristicile tehnice. Asemenea detalii se dau și pentru puști-revolvere, puști-bastoane, puști de tip *Flobert*, *Lefauchaux*, *Warnand-Remington* și puști cu mecanism de percuție cu una sau două țevi. Urmează puștile *Lefauchaux* cu câte două țevi juxtapuse și puștile duble sistem *Lancaster* și *Remington*. La toate armele se adaugă eventual cartușe și echipamentul de vânătoare. Revolverele și puștile se puteau comanda în diferite ajustări tehnice și decorative, care influențau și prețul de vânzare¹¹.

¹⁰ Zoran Marcov, *Considerații privind evoluția puștilor de vânătoare în secolele XVIII-XIX. Colecția de arme a Muzeului Banatului din Timișoara* // *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, 2013, XXI, p. 338.

¹¹ *Telegraful Român*. Anul XXVII, nr. 97. Sibiu, 21 august v. 1879, p. 378

La începutul ultimului deceniu al sec. XIX, în dotarea Armatei Române se aflau și modele de revolvere și puști *Lefauchaux*. Faptul este atestat de un anunț public de licitație cu vânzare pentru un lot de muniții și arme de foc, dat de Administrația Centrală a Ministerului de Război în *Monitorul Oficial* al Regatului României din 6 (18) septembrie 1892. Procesul de licitație a fost organizat de către Direcția Pirotehnia Armatei, care, într-o primă rundă, a scos la mezat: 760 cartușe *Remington*, 250 cartușe de revolver calibrul 9 mm, 400 cartușe de revolver calibrul 11 mm, 200 cartușe de revolver calibrul 12 mm, 2391 cartușe de arme foc central calibrul 12 mm, 22240 cartușe de arme foc central calibrul 16 mm, 550 cartușe de arme foc central calibrul 20 mm, 17035 cartușe de arme *Lefauchaux* calibrul 12 mm, 27700 cartușe de arme *Lefauchaux* calibrul 16 mm, 5910 cartușe de arme *Lefauchaux* calibrul 20 mm, 24675 cartușe revolver foc central calibrul 7 mm, 14450 cartușe revolver foc central calibrul 9 mm, 430 cartușe revolver foc central calibrul 12 mm, 4250 cartușe revolver *Lefauchaux* calibrul 7 mm, 11975 cartușe revolver *Lefauchaux* calibrul 9 mm, 890 cartușe *Lefauchaux* de metal calibrul 16 mm, 425 cartușe *Winchester*, 14960 tuburi de cartușe *Lefauchaux* calibre diferite și 39658 capse vechi pentru armele ce se încarcă pe la gură¹².

În stadiul actual al investigațiilor este mai dificil de reținut contextul la care s-ar putea raporta îngroparea (?) revolverului de la Cușmirca. Eventual, ascunderea sa intenționată s-ar putea datora unor conjuncturi specifice în care se afla Basarabia în a doua jumătate a sec. XIX, când populația sa a luat parte la diferite evenimente militare externe. Nu este exclusă nici pierderea întâmplătoare a revolverului de către posesor, în vreo împrejurare de viață mai puțin agitată.

În schimb, anumite precizări putem face în legătură cu deținătorii mai vechi ai lotului de teren unde s-a aflat revolverul. După relatările dnei Vera Solovei, secretara consiliului local Cușmirca, această porțiune de pământ în anii interbelici era înglobată într-o proprietate mai întinsă, ce aparținea preotului Vucol Iacov Svetlov. Părintele se stabilește chiar în anul Marii Uniri (1918) la Cușmirca, unde a avut-o de soție pe Elena, fiica protopopului local Simion Ștefărtă¹³, de la care și primește moștenirea funciară. Cuplul Svetlov nu a avut urmași proprii, ținând să-și apropie sufletește familia rudei Olga Țepordei (n. 1913), cu soțul Ștefan, fiul Cezar (n. 1940) și fiica Elena (n. 1944). Părintele Vucol, decenii în șir, a slujit în

¹² *Monitorul Oficial*. Regatul României. Direcția Generală a Monitorului Oficial și Imprimeriei Statului. București, 6 (18) septembrie 1892, nr. 125, p. 3760. Vezi și *ibidem*, 10 (22) septembrie 1892, nr. 127, p. 3816; *ibidem*, 12 (24) septembrie 1892, nr. 129, p. 3854; *ibidem*, 18 (30) septembrie 1892, nr. 133, p. 3962-3963; *ibidem*, 20 septembrie (2 octombrie) 1892, nr. 135, p. 4021-4022.

¹³ Protoiereul Simion Ștefărtă (17 aprilie 1853 – 10 februarie 1919) este înmormântat în curtea bisericii din Cușmirca.

biserica din localitate, fără ca sfântul lăcaș să fie vreodată închis de autoritățile sovietice. A decedat la 15 martie 1974, fiind înmormântat în curtea bisericii și rămânând în amintirea mirenilor ca un preot de o desăvârșită vocație eclezială.

Pe lângă aceste mărturii orale, s-au păstrat și anumite date documentare despre Vucol Svetlov. Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului pe anul 1922 îl pomenește la Cușmirca drept preot paroh al Bisericii Sf. Neculai (zidită la 1873), specificându-i-se vârsta – 35 de ani, studiile – teologice seminariale, anul încadrării în serviciu – 1908 și pe loc de la 1918. Același Anuar îl menționează și pe dascălul Andrei Seminel, de 40 de ani, absolvent al Școlii de cântăreți bisericești, în serviciu de la 1904 și la Cușmirca din 1920¹⁴.

Conform altor informații, părintele Vucol Svetlov, afară de biserica din Cușmirca, pe care o păstorea mai de demult, la 3 martie 1948 era temporar numit paroh și la biserica din satul vecin, Cobâlea. Este arătat anul și locul nașterii sale: 1887 în satul Putinești din părțile Floreștilor. A absolvit Seminarul Teologic din Chișinău, iar în privința rangului său duhovnicesc se spune că a fost hirotonit ca ieromonah (?) în 1908¹⁵.

Pământurile pe care părintele Vucol Svetlov le-a stăpânit la Cușmirca au fost trecute, în timpul colectivizării forțate, în posesia colhozului. Mai târziu, pe o parte din ele s-a extins vatra locuibilă a satului, unde, prin anii 1980, mai mulți cușmircenii și-au durat case, inclusiv descoperitorul revolverului.

Armele în general și armele de foc în particular au jucat un rol covârșitor în istoria omenirii, cunoscând o perfecționare continuă în tot decursul ei. Invențiile și inovațiile din sector au marcat fiecare fază mai distinctă a evoluției umanității, iar armurierii trebuie considerați veritabili artizani ai progresului tehnic. Din punct de vedere militar, modernizarea armelor a avut efecte majore, arta războiului căpătând noi valențe.

Un loc deosebit în sistemele de arme de foc individuale și portative îl ocupă revolverele *Lefauchaux* cu percuție laterală, care, la jumătatea sec. XIX, au propulsat domeniul pe o nouă treaptă de dezvoltare tehnologică. Descoperirea fortuită și în același timp notabilă a unui astfel de revolver ne-a prilejuit o scurtă trecere în revistă a acestei arme. Revolverele *Lefauchaux* fac parte din istoria Europei, a Basarabiei și acum și din istoria satului Cușmirca. Indicând un reper în trecutul acestei localități și prezentând o anumită valoare patrimonială, revolverul scos la iveală va ajunge piesă de muzeu care, neîndoios, va trezi interesul și curiozitatea vizitatorilor.

¹⁴ *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia). Ediție oficială*, 1922, Chișinău, Tipografia Eparhială, p. 195.

¹⁵ Teodor Candu, Pr. Octavian Moșin, *Documente privitoare la istoria Bisericii din RSSM: registrul și listele clerului (1945-1955)*, Chișinău, Pontos, 2013, p. 77, 151.

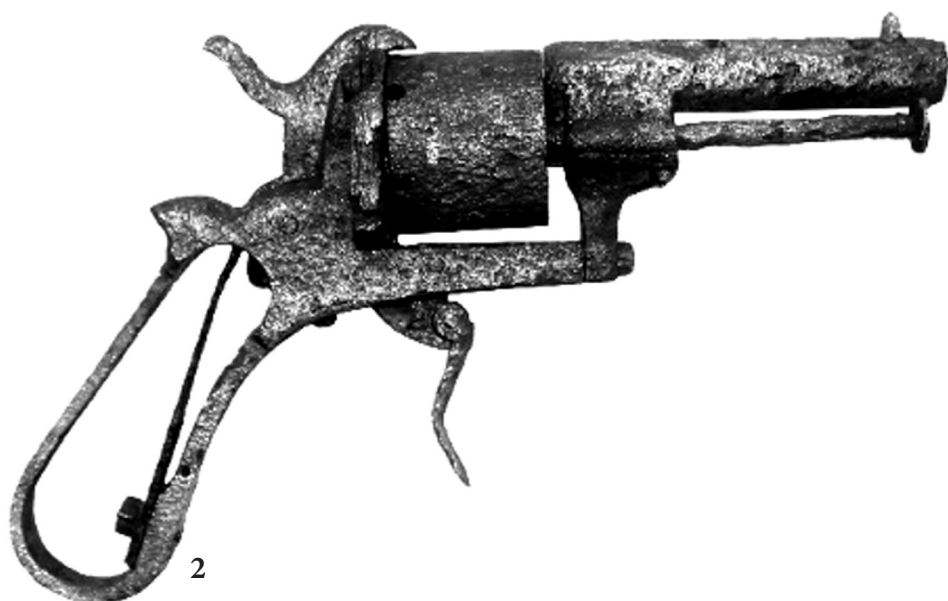
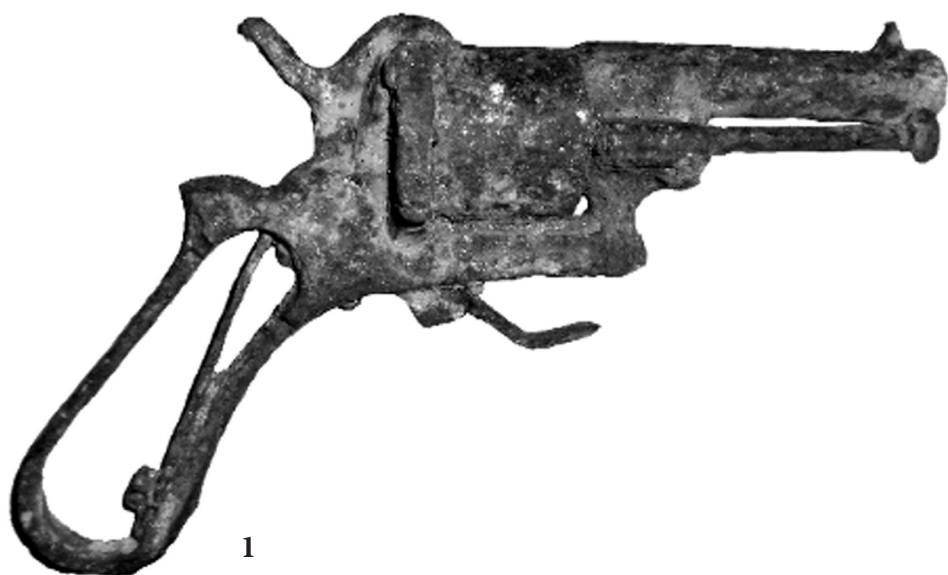

Fig. 1 și 2. Revolverul înainte și după restaurare

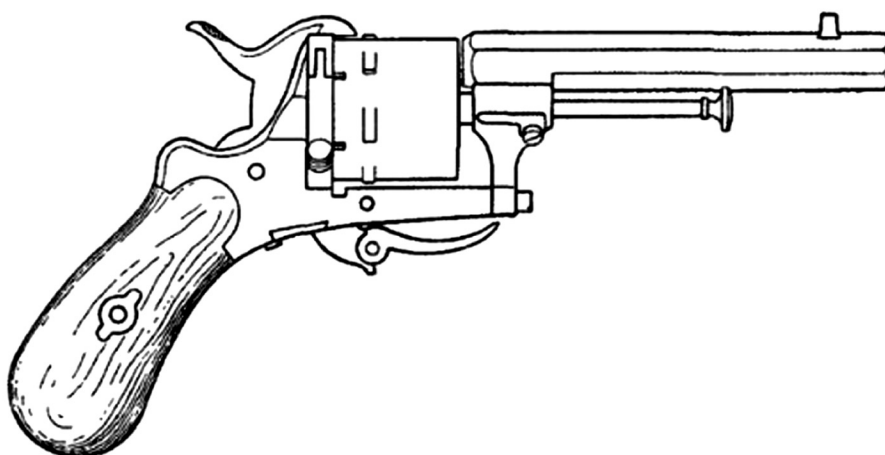

Fig. 3. Revolver Lefauchaux, identic celui descoperit la Cușmirca

SUMMARY

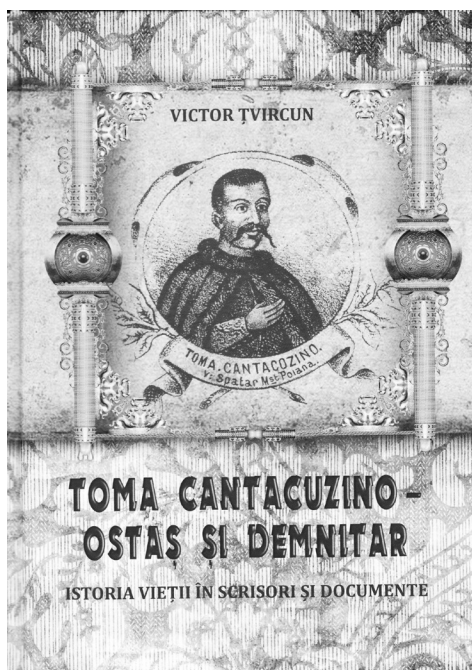
This article presents a rare discovery made recently in Cușmirca village, Șoldănești district. It refers to a Lefauchaux double-action revolver datable to the second half of the 19th century. The gun was found in the soil of a villager's garden, being afterwards restored and conserved. The revolver belonged, most probably, to an inhabitant of Cușmirca village, who participated in the military events abroad Bessarabia (province of the Russian Empire).

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

BOIERI BUCUREȘTENI ÎN SLUJBA RUSIEI

Victor Țvircun,
Toma Cantacuzino – ostaș și demnitar.
Istoria vieții în scrisori și documente,
Chișinău, Cartdidact, 2016, 296 p. ISBN 978-9975-3033-6-1.

În această lucrare este examinată genealogia, istoria vieții și activitatea politico-militară a marelui spătar Toma Cantacuzino. El a fost un descendent al unei vechi familii bizantine împământenite în Țara Muntenească și în Țara Moldovei, reprezentanții căreia, la cumpăna secolelor XVII – XVIII, au jucat un rol important în politica Europei de Sud-Est.

Lucrarea are două părți distincte: studiu (p. 4-66) și documente (p. 67-258). Studiul este format din patru capitole, plus *Introducere* și *Postfață*. Volumul este însoțit de un set de hărți, planuri de fortificații, portrete, documente faximile, majoritatea lor fiind reproduse color, iar la sfârșit este anexat un *Indice de nume* (p. 287-291).

Primul capitol al lucrării, intitulat *La curtea domnitorului Țării Românești* (p. 9-18), este rezervat de către autor examinării unor probleme istoriografice referitoare la activitatea sulgerului și spătarului Toma Cantacuzino înainte de plecarea

în Rusia. Aici autorul a făcut precizări și completări la genealogia neamului Cantacuzino. Una dintre problemele abordate de Victor Țvircun se referă la misiunea lui Toma Cantacuzino la Poarta Otomană în perioada 1703-1704. În istoriografie acest episod este examinat în contextul luptei politice dintre Cantemirești și Constantin vodă Brâncoveanu. Se considera că Toma Cantacuzino a avut sarcina de a-l anihila politic pe Dimitrie Cantemir, prin determinarea autorităților otomane de a-l aresta și exila, sau chiar de a-l lichida fizic. Victor Țvircun a lansat și a argumentat ipoteza că, în realitate, misiunea lui Toma Cantacuzino în capitala Imperiului Otoman a constat nu în înlăturarea brutală a lui Dimitrie Cantemir ca figură politică, ci în obținerea loialității lui față de Constantin vodă Brâncoveanu, prin oferirea unor sume frumoase de bani.

În cel de-al doilea capitol, *Cucerirea cetății Brăila* (p. 19-35), Victor Țvircun arată rolul important jucat de marele spătar muntean Toma Cantacuzino în timpul în timpul Campaniei de la Prut a țarului Petru cel Mare (războiul ruso-turc din 1711). Autorul evidențiază poziția duplicitară a clasei politice muntene față de Campania de la Prut, Toma Cantacuzino fiind reprezentantul partidei rusofile. Victor Țvircun reflectă pe larg asupra expediției cavaleriei ruso-moldovenești conduse de generalul rus C. E. von Rönne și de boierul muntean Toma Cantacuzino, în vederea asediului și cuceririi cetății otomane Brăila. Confruntarea cu trupele militare otomane conduse de Daud-pașa a avut loc între 11 și 14 iulie 1711 și s-a încheiat cu aceea că, „garnizoana cetății Brăila, alcătuită din trei mii de oameni... a acceptat condițiile capitulării” (p. 33-34). Succesul militar de la Brăila nu a putut fi valorificat de Petru cel Mare, deoarece despre această victorie s-a aflat abia după încheierea păcii dintre ruși și turci.

În cel de-al treilea capitol, *Apărând granițele de sud ale Rusiei* (p. 36-53), autorul abordează activitatea marelui spătar Toma Cantacuzino în Rusia ca militar. Temându-se de persecuții din partea otomanilor, Toma Cantacuzino s-a refugiat în Rusia (februarie 1712) și a intrat în serviciul militar rus, în grad de general-maior. Până în 1716 a fost mâna dreaptă a comandantului Corpului de Cavalerie Ucrainean, generalul C.E. von Rönne, iar ulterior, în perioada 1716-1717, a activat tot acolo sub comanda generalului R. H. Baur. După moartea lui R. H. Baur, interimatul conducerii Corpului de Cavalerie Ucrainean a fost exercitat de Toma Cantacuzino. El a contribuit semnificativ la crearea regimentelor grănicerești (landmiliție) din Ucraina, la hotarele sud-vestice ale Imperiului Rus. De asemenea, Toma Cantacuzino a avut contribuții semnificative la crearea, pe baza imigranților moldoveni, munteni și sârbi, a unităților de cavalerie ușoară în

cadrul armatei ruse, cu scopul utilizării lor împotriva detașamentelor tătărești. În lunile mai-august 1720 Toma Cantacuzino, împreună cu regimentele avute în subordine, l-a însoțit pe feldmareșalul Aleksand D. Menșikov, cel mai apropiat colaborator al țarului Petru cel Mare, în timpul inspecției trupelor corpului de oaste ucrainean. Din această perioadă Toma Cantacuzino și A. D. Menșikov au devenit prieteni.

În al patrulea capitol, *Înfruntând vitregiile nordului* (p. 54-64), Victor Țvircun evidențiază contribuția lui Toma Cantacuzino la construcția canalului Ladoga. Încă în anul 1718 țarul Petru cel Mare a trecut la realizarea unui mare proiect, privind construcția unui canal ce ar lega lacul Ladoga și râul Neva, evitând navigația pe lac, care era foarte periculoasă. Canalul respectiv urma să înlesnească accesul mărfurilor din regiunile interne ale Rusiei la portul Sankt-Petersburg, edificat la vărsarea Nevei în Marea Baltică. Inițial, construcția canalului a fost încredințată unor antreprenori civili, însă, din cauza mersului lent al lucrărilor de construcție, țarul a hotărât să includă la aceste munci pe militari. Astfel, la 17 decembrie 1720, el a decis să fie trimise la canal 10 regimente de dragoni din Corpul Ucrainean, 10 mii de cazaci din Regimentul Hătmanesc și 2 500 de cazaci din regimentele teritoriale. La 19 decembrie 1720, comandant al tuturor acestor unități a fost numit Toma Cantacuzino, căruia i s-a ordonat „să pornească cu ele în marș... spre Ladoga Nouă, la lucrările canalului” (p. 56).

Odată cu venirea militarilor randamentul muncii la lucrările de construcție a canalului au crescut semnificativ (de exemplu, într-o anumită perioadă de timp civilii au săpat cca 11000 de stânjeni cubi de pământ, iar militarii – cca 63000 de stânjeni cubi). Pentru a stimula randamentul muncii, țarul a decis ca „dragonii și cazacii să nu fie eliberați de muncă până când lucrarea începută nu va fi terminată de tot” (p. 57).

Militarii, deprinși cu clima sudului, cu greu s-au acomodat la noile condiții de trai, specifice regiunilor de miază-noapte ale Rusiei. Clima puțin prielnică și condițiile grele de muncă au făcut pierderi semnificative în efectivul militarilor trimiși la canal: de exemplu, în vara 1721 numai în rândul cazacilor erau cca 4000 de bolnavi și 500 de morți.

General-maiorul Toma Cantacuzino a gestionat lucrările de construcție a canalului Ladoga până la 22 decembrie 1721, când a murit în satul Triuhново, fiind în drum spre Moscova, pentru a participa la solemnitățile legate de terminarea Războiului Nordic și încheierea păcii cu Suedia. Bazat pe memoriile contemporanilor, Victor Țvircun, arată că, la dispoziția personală a țarului Petru cel Mare,

rămășițele pământești ale lui Toma Cantacuzino au fost aduse la Mocova, iar la ceremonia funerară, care a avut loc la 22 ianuarie 1722, au participat însuși țarul, A. D. Menșikov, mai mulți militari ruși și ambasadori străini. Atunci țarul rus ar fi declarat că „îl regretă foarte mult... el a fost un soldat excelent, viteaz și cel mai devotat dintre toți valahii care i-au devenit supuși” (p. 59).

Compartimentul *Documente*, grupează materiale (102 documente) din arhivele Federației Ruse, în special din *Arhiva de Stat de Acte Vechi a Rusiei*, *Arhiva Institutului de Istorie din Sankt-Petresburg al Academiei de Științe a Rusiei*, *Arhiva Rusă de Stat a Flotei Marine Militare* etc., care reflectă detaliat activitatea militară a general-maiorului Toma Cantacuzino. Un set de documente, identificate în *Arhiva de Stat Istorico-Militară a Rusiei*, se referă la corespondența dintre general-maiorul Toma Cantacuzino și hatmanul Ucrainei Ivan Skoropadski. Aceste materiale conțin informații importante referitoare la lucrările de construcție a canalului Ladoga și la participarea activă la lucrările respective a regimentelor hătmănești sub conducerea lui Toma Cantacuzino. Un alt set de documente reprezintă corespondența dintre Toma Cantacuzino și Aleksandr D. Menșikov. Alte documente țin de corespondența purtată de Cantacuzino cu factorii de decizie din Imperiul Rus: Senatul, Colegiul Militar etc. Victor Țvircun a inclus în acest compartiment fragmente din memoriile contemporanilor (cele ale kamer-iuncherului F. V. Bergholtz).

Majoritatea documentelor din volum au mai fost publicate de Victor Țvircun ca anexă la diferite studii ale sale. Acum însă, ele au fost reeditate într-o formă calitativă superioară, în variantă bilingvă: originalele de limbă rusă au fost însoțite de traduceri, de note și comentarii bilingve.

Lucrarea elaborată de Victor Țvircun poate fi utilă pentru cei care se interesează de istoria relațiilor internaționale și de istoria națională.

dr. Sergiu BACALOV

BASARABENII PARTICIPANȚI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Ostașii basarabeni în Primul Război Mondial (1914-1918).
vol. 1. Documente. Coordonator: Andrei Emilciuc,
Chișinău, Tehnica-Info, 2015, 562 p. ISBN 978-9975-63-387-1.

Deși au trecut 100 de ani de la izbucnirea Primului Război Mondial, până astăzi nu știm nici cu aproximație câți ostași basarabeni și-au pierdut viața sau au fost schilodiți pe câmpurile de luptă ale acestei conflagrații. Conform unor estimări, circa 300 de mii de basarabeni au fost mobilizați pentru a-și îndeplini „datoria față de patrie” și tronul Imperiului Rus. În această ordine de idei, o tânără echipă de cercetători din domeniul istoriei, afiliați Institutului de Istorie al AȘM, dr. Andrei Emilciuc, dr. Sergiu Bacalov, drd. Tudor-Eugen Scifos, drd. Denis Bulancea, drd. Alexei Șevciuc au inițiat un proiect în încercarea de a aduce un omagiu militarilor basarabeni care au participat la acțiunile de luptă din Primul Război Mondial. Volumul de față

reprezintă, astfel, rezultatul investigațiilor efectuate în cadrul proiectului pentru tinerii cercetători „Basarabeni în timpul Primului Război Mondial (1914-1918)”, care s-a derulat pe parcursul anilor 2014-2015.

Elaborat atât pe baza surselor documentare publicate, cât și a celor inedite, depistate în arhive, volumul oferă publicului larg o serie de evidențe documentare despre basarabenii încorporați în armata rusă și, mai ales, despre cei care și-au pierdut viața pe parcursul acestei conflagrații mondiale, au fost răniți, au dispărut fără urmă sau au îndurat captivitatea.

Potrivit rigorilor științifice, urma, desigur, din punct de vedere metodologic, ca acest prim volum să reprezinte o valorificare exhaustivă a unei anumite surse documentare. Totuși, din motive obiective – anume caracterul fragmentar al surselor identificate – s-a optat pentru o combinație ale acestora, ceea ce, evident, creează un anumit dezechilibru, din punct de vedere al reprezentării geografice a basarabenilor participanți la *Marele Război*. În schimb, combinarea surselor a permis depășirea limitelor conceperii războiului exclusiv în hotarele anilor 1914-1918, fără a avea o perspectivă asupra faptelor și proceselor istorice ante- și postbelice.

Volumul este însoțit de o Prefață, în care sunt analizate particularitățile surselor documentare disponibile, avantajele și neajunsurile pe care le reprezintă pentru realizarea scopurilor propuse, precum și metodologia de prelucrare și valorificare a acestora.

La baza structurii volumului este pus principiul teritorial-administrativ, având drept bază împărțirea localităților din gubernia Basarabia pe plase și județe, așa cum exista ea la momentul izbucnirii războiului, chiar dacă anumite teritorii în prezent nu mai fac parte din hotarele Republicii Moldova. Respectiv, nu au fost incluși în volum militarii din localitățile din componența actualei Republici Moldova, dar aflate în stânga Nistrului, deoarece în perioada respectivă acestea se aflau în componența guberniilor Herson și Podolia. În schimb au fost incluși militarii din cuprinsul fostelor părți ale județelor Hotin, Ismail și Akkerman, care fac parte în prezent din componența Ucrainei.

În total au fost valorificate în procesul de lucru asupra volumului circa 38 de mii de evidențe documentare despre militari basarabeni participanți la acțiunile militare ale Primului Război Mondial, dintre care au fost incluse în volum circa 31,6 mii înregistrări, restul fiind omise pentru că prezentau dubluri. Din această ultimă cifră, circa 1500 evidențe se referă la militarii încorporați, 5500 – la militarii care și-au pierdut viața pe câmpurile de luptă (uciși, decedați de la răni și boli în tranșee și spitale militare, neîntorși din război), 10370 – la militarii dați dispăruți, 490 – la prizonierii de război, 13720 – la militarii răniți și schilodiți. În unele cazuri, atunci când se completau reciproc, dublurile din diferite surse au fost păstrate.

Volumul va fi util pentru cei care se interesează de istoria Primului Război Mondial sau a localității de baștină. Deoarece există dificultăți în privința cercetării acestei teme, slab acoperită din punct de vedere istoriografic, lucrarea nu conține lista exhaustivă a basarabenilor luați la război. Ea servește drept imbold pentru aprofundarea cercetărilor în acest sens.

dr. Andrei EMILCIUC

Adresa redacției:
or. Chișinău MD 2001
strada Tighina, 47
tel/fax 22 30 34
e-mail: istorie_militara@yahoo.com
www.istoriamilitara.org